

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Doba vlády byzantského císaře Justiniána I., 527 – 565

The Reign of the Byzantine Emperor Justinian I., 527 – 565

Vedoucí práce:

ThDr. Kamila Veverková, Th.D.

Autor práce:

Ing. Jaroslava Žaludová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala ThDr. Kamile Veverkové, Th.D. za odborné rady, trpělivost a milou podporu při zpracování této práce.

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jsem jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 19. dubna 2013

Ing. Jaroslava Žaludová

Anotace

Diplomová práce „Doba vlády byzantského císaře Justiniána I. (527 – 565)“ pojednává o životě a vládě byzantského císaře Justiniána I. Cílem práce je zachytit Justiniánovu snahu o symfonii mezi státem a církví. První kapitola nás uvede do doby, která Justiniánově vládě předcházela a seznámí nás s politickými a dynastickými dějinami. Od druhé kapitoly se práce zabývá svým hlavním tématem, císařem Justiniánem, jeho životem a vládou a jeho zahraniční, vnitřní a náboženskou politikou. Závěrečná část práce se věnuje zhodnocení císařovi osobnosti.

Klíčová slova

Byzantská říše, císař, křesťanství, teologie, orthodoxní církev, křesťanské hereze, monofysité, války, stavby, vzdělávání

.

Annotation

The diploma thesis „The Reign of the Byzantine Emperor Justinian I. (527 – 565)“ deals with the life and the reign of the Byzantine Emperor Justinian I. The aim of the thesis is to perform the Justinian effort to reach the symphony between the State and the Church. The first chapter leads us to the ages preceding the Justinian's Reign and gets acquainted us with the political and dynastic history. From the second chapter of the thesis deals with its main topic, the Emperor Justinian I., his life and reign and with his foreign, internal and religious policy. The final part presents appreciating of Justinian's personality.

Keywords

Byzantine Empire, caesar, christianity, theology, orthodox church, christian heretics, monophysites, battles, buildings, education.

Seznam zkratek:

a kol. – a kolektiv

př. Kr. – před Kristem

po Kr. – po Kristu

sv. – svatý

tzv. – tak zvaný

UJEP – Universita Jana Evangelisty Purkyně

Obsah

Úvod.....	7
1 Pozdní Římská říše od Konstantina I. Velikého po Justiniána I. Velikého (306 – 527) ...	10
1.1 Vláda, vojenská politika a hospodářství.....	11
1.2 Konstantin I. Veliký (306 – 337)	13
1.2.1 Křesťanství se stává hlavním náboženstvím.....	16
1.3 Politické a dynastické dějiny nástupců Konstantina I. Velikého	18
1.3.1 Theodosios I. (379 – 395) a Theodosios II. (408 – 450)	18
1.3.2 Zenon (474 – 475, 476 – 491), Anastasios (491 – 518) a Justinos I. (518 – 527)	20
2 Justinián I. (527 – 565).....	23
2.1 Doba Justiniána I.	23
2.2 Justiniánův život a vláda	25
2.2.1 Císařův synovec	25
2.2.2 První léta vlády	27
2.2.3 Konsolidace vlády.....	29
2.2.4 Pozdní léta vlády.....	31
3 Zahraniční politika a války	34
3.1 Zahraniční politika	34
3.2 Válka s Peršany	37
3.3 Válka s Vandaly	38
3.4 Válka s Góty.....	40
4 Vnitřní politika	44
4.1 Právo, reformy.....	44
4.2 Stavby, vzdělávání a literatura	47
4.2.1 Stavby	47
4.2.2 Vzdělávání a literatura	50
4.3 Křesťanství a církev	54
4.4 Historický přehled christologických sporů v církvi	56
5 Náboženská politika	59
5.1 Justinián a jinověrci.....	60
5.2 Justinián a křesťanské hereze	62
5.3 Tři fáze Justiniánovy náboženské politiky	64

5.3.1	První období 518 – 536: spor o „trpěl v těle“	64
5.3.2	Druhé období 536 – 553: spor „tři kapitoly“	65
5.3.3	Třetí období 553 – 565: Afthartodoketický spor	70
6	Zhodnocení Justiniánovy osobnosti	72
	Závěr	75
	Použitá literatura	76
	Seznam příloh	77
	Summary	78
	Přílohy	79

Úvod

Téma své diplomové práce jsem si vybrala na základě svého zájmu o dějiny lidstva a o náboženské dějiny zvláště. Lákalo mě prostudovat si všechno, co víme o Justiniánovi a jeho době. Na východořímské říši, která je často nazývána Byzancí, mě zajímá její idea spolupráce, symfonie, mezi státem a církví. Císař Justinián měl dost času, snahy a odvahy během své dlouhé vlády tuto symfonii uplatňovat. Chci zjistit, jak se mu to podařilo. Otázka vztahu státu a církve je předmětem diskusí od vzniku církve až do současnosti. Různí panovníci tento problém řešili různě. Tato práce se soustředí na to, jak tuto výzvu řešil císař Justinián.

Nejprve se seznámíme s dobou, která předcházela panování císaře Justiniána a poukážeme na způsob vlády, na vojenskou politiku a hospodářství v pozdní římské říši v době od Konstantina I. Velikého po Justiniána I. Velikého. Potom se budeme stručně zabývat životem a vládou císaře Konstantina I., za jehož vlády dochází k zásadní změně, neboť křesťanství se Konstantinovým přičiněním stává státním náboženstvím. V poslední části této kapitoly popíšeme politické a dynastické dějiny a krátce se seznámíme s nejdůležitějšími východořímskými panovníky v období po Konstantinovi I. až do Justiniána I.

Ve třetí kapitole se dostáváme k hlavnímu tématu této práce, k císaři Justiniánovi I. Seznámíme se s jeho životem a vládou. Celé období jeho vlády jsme rozdělili do čtyř úseků.

V dalších kapitolách se budeme zabývat politikou císaře. Ve čtvrté kapitole podrobněji popíšeme císařovu zahraniční politiku, která se převážně týkala válek s Peršany, Vandaly, Góty a ostatními barbary. Na vnitřní politiku se zaměříme v kapitole páté. Prozkoumáme Justiniánovu legislativní a stavební činnost a také se podíváme, jak to bylo v jeho době se vzděláváním a literaturou. Neopomeneme velmi důležitý bod, a to je vztah císaře Justiniána ke křesťanství a církvi. Při té příležitosti uděláme krátký přehled christologických sporů v církvi.

Na to nám navazuje kapitola šestá, neboť císař nebyl jen ochráncem církve, on byl i aktivním theologem a jeho náboženskou politiku je třeba probrat v samostatné kapitole, kde se zamyslíme nad postojem císaře Justiniána k náboženským problémům, zejména nad jeho vztahem k jinověrcům a ke křesťanským heretikům. Uvedeme zde také pozadí sporů „origenistických“ a sporů o „tři kapitoly“, které měly svoje vyvrcholení v pátém všeobecném sněmu v Konstantinopoli v roce 553.

Na závěr, v poslední sedmé kapitole, se pokusíme o zhodnocení osobnosti císaře Justiniána, což jistě nebude vůbec jednoduché a zamyslíme nad tím, jak se císaři dařilo během jeho vlády

prosazovat politiku symfonie mezi státem a církví. Poslední částí práce je seznam literatury, seznam příloh a přílohy.

Nejdůležitějším pramenem pro tuto práci byly spisy Prokopia z Kaisareie, který byl členem štábu generála Belisaria. Napsal dějiny Justinianových válek do roku 552. Čerpala jsem z jeho knih *Válka s Peršany a Vandaly*¹ a *Válka s Góty*.² Napsal ještě spis *O stavbách*, kde popisuje Justinianův stavební program. Tyto Prokopiovy knihy jsem ale neměla možnost získat. Zmínka v Byzantském lexikonu *Saouda* z konce desátého století upozorňuje na další Prokopioův spis, *Anekdoty*, který byl znám jenom z tohoto popisu v lexikonu až do té doby, než ho Vatikánský knihovník Nicolo Alemmani našel v této knihovně a roku 1623 ho uveřejnil. Spis nyní známe pod názvem *Skryté dějiny*.³ Terčem Prokopiova nepřátelského útoku je zde generál Belisarios, jeho manželka Antonina, císař Justinian a císařovna Theodora. Je obtížné určit, zda Prokopiova zášť k Theodoře a Antonině byla založena na mužském šovinismu proti mocným ženám nebo na pohrdání jejich původem – obě bývaly herečkami. Na druhé straně je ale zřejmé, že značná část faktů uvedených ve *Skrytých dějinách* není vymyšlená.⁴ Prokopiových informací jsem využila především v kapitole o Justinianově zahraniční politice a válkách. Do poslední kapitoly, ve které jsem se na závěr pokusila o zhodnocení Justinianovy osobnosti, jsem dala Prokopiovy informace z jeho spisu *Secret History* s výčtem Justinianových špatných vlastností. Pro vlastnosti dobré jsem musela hledat jiné zdroje.

Eusebiovy *Církevní dějiny*⁵ mi posloužili pro několik citací z doby vlády Konstantina I. Co se týče odborné literatury, tak jsem raději čerpala informace od autorů, kteří jsou bližší naší současnosti. Líbily se mi práce českých autorů – *Dějiny Byzance* a *Byzantská vzdělanost*. *Dějiny Byzance*⁶ napsané kolektivem autorů pod vedením Bohumily Zástěrové byly mým základním opěrným bodem v koncepci celé mé práce. Využila jsem hlavně statě, které napsal Vladimír Vavřínek. *Byzantská vzdělanost*⁷ od Růženy Dostálové mi posloužila pro část páté kapitoly, kde předkládám informace o byzantském vzdělávání a literatuře. Pro vyličení teologických sporů a situace kolem nich jsem si vybrala *Církevní dějiny*⁸ slovenského autora Pavla Aleše. Hubert Jedin mi ve své knize *Malé dějiny koncilů*⁹ poskytl stručné a hutné údaje

¹ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985.

² PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985.

³ PROKOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961.

⁴ EVANS, James Allan. *The Empress Theodora*. Austin: University of Texas Press. 2002, úvod xi –xii.

⁵ PAMPHILI, EUSEBIUS. *Církevní dějiny*. Praha: Česká katolická charita. 1988.

⁶ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1992.

⁷ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad. 2003.

⁸ ALEŠ, Pavel. *Církevní dějiny*. Prešov: Pravoslavná bohoslovecká fakulta. 1995.

⁹ JEDIN, Hubert. *Malé dějiny koncilů*. Praha: Česká katolická charita. 1990.

o všeobecných církevních sněmech. Pro informace o stěhování národů ve čtvrtém a pátém století jsem sáhla do knihy Jarmily Bednařikové *Stěhování národů*.¹⁰ Základní podklady pro vyprávění o Justiniánově životě jsem čerpala z knihy Mischi Maiera *Justinián, život a vláda východořímského císaře*.¹¹ Mischa Meier je od roku 2004 profesorem na universitě v Tübingenu. Je předním znalcem pozdní antiky a specializuje se na dobu Justiniánovu. Důležité informace, kterými jsem mohla doplnit kapitolu o legislativní činnosti Justiniánově, jsem našla v knize Michala Skřejpka *Prameny římského práva*.¹² Michal Skřejpek je vysokoškolský pedagog působící na katedře právních dějin Právnické fakulty University Karlovy v Praze, proděkan této fakulty a profesor římského práva.

Z cizojazyčné literatury jsem ocenila knihu Hanse Pohlsandera *The Emperor Constantine*.¹³ Mnoho informací o Konstantinově době bylo také v knize Jacoba Burckhardta *The Age of Constantine the Great*.¹⁴ Ráda jsem čerpala z knih Jamese Evanse *The Empress Theodora*¹⁵ a *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire*.¹⁶ Dobře mi posloužil i sborník Michaela Maase *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*.¹⁷ Z Evansovy knihy *The Emperor Justinian...* jsem vybrala podklady hlavně pro kapitolu o Justinianově stavební činnosti. Profesor Evans je zaměřen na studia o starověkém Řecku. V roce 1997, když napsal knihu o Justinianovi byl hostujícím profesorem historie na universitě ve Washingtonu. Knihu o Theodore začal psát v roce 1998, když byl hostujícím profesorem Americké školy klasických studií v Athénách. Velmi mne zaujala práce Asteriose Gerostergiose *Justinian the Great, the Emperor and Saint*.¹⁸ Tento autor je knězem řecké orthodoxní církve v Americe, absolvoval theologickou školu při athénské universitě a po dalších studiích obdržel na universitě v Bostnu doktorát z církevní historie. Na zajímavých podkladech tohoto autora jsem postavila kapitolu, která se zabývá Justiniánovou náboženskou politikou. Pro informace všeobecného rázu jsem použila *Příruční slovník naučný*,¹⁹ *Oxford Classical Dictionary*²⁰ a *Dictionary of the Middle Ages*.²¹

¹⁰ BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Stěhování národů*. Praha: Vyšehrad. 2003.

¹¹ MEIER, Mischa. *Justinián, život a vláda východořímského císaře*. Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009.

¹² SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*. Praha: LexisNexis CZ. 2004.

¹³ POHLSANDER, Hans A. *The Emperor Constantine*. Oxon: Taylor and Francis e-Library. 1996.

¹⁴ BURCKHARDT, Jacob. *The Age of Constantine the Great*. London: Routledge. 1949.

¹⁵ EVANS, James Allan. *The Empress Theodora*. Austin: University of Texas Press. 2002.

¹⁶ EVANS, James Allan. *Emperor Justinian and the Byzantine Empire*. London: Greenwood Press. 2005.

¹⁷ MAAS, Michael. *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*. Cambridge: The Cambridge University Press. 2006.

¹⁸ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great, the Emperor and Saint*. Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982.

¹⁹ *Příruční slovník naučný III*. Praha: Academia. 1966.

²⁰ *Oxford Classical Dictionary*. Oxford, New York: Oxford University Press. 1996.

²¹ *Dictionary of Middle Ages vol. 7*. New York: Charles Scribner's Sons. 1986.

1 Pozdní Římská říše od Konstantina I. Velikého po Justiniána I. Velikého (306 – 527)

Římská říše zahrnovala celé Středomoří se všemi oblastmi, které k němu přiléhaly – od Mezopotámie a Sýrie na východě až po dnešní Francii, Španělsko a Británii na západě, na severu tvořily její hranice Dunaj a Rýn, na jihu ovládla veškeré africké pobřeží až po neprostupnou poušť. Mohla se tedy považovat za říši světovou a činit si nárok na vládu nad veškerým okrskem zemským (oikumene).²² Římská říše tak tvořila pestrý konglomerát oblastí s nejrozmanitějšími přírodními podmínkami a obyvatelstvem různého etnického původu, rozmanitých kulturních tradic i rozdílně hospodářsky vyspělých. K vyrovnání těchto rozdílů docházelo jen poznenáhlu.²³

Ve třetím století prožívala římská říše velkou krizi. Překonat ji nebylo možné jinak než utužením vlády. Koncem 3. století takové kroky učinil císař Dioklecian (284 – 305). Potlačil veškerý odboj a sjednotil opět Římskou říši pod jedním vedením. Od té doby vystupoval římský císař ne již jako „první občan“ (princeps), nýbrž jako pán (dominus) vůči poddaným, proto se této vládní formě říká dominát. Dioklecian svými administrativními reformami připravil rozdělení říše na dvě poloviny: Východní a Západní.²⁴

Dědictví, kterého se dostalo císaři Dioklecianovi, nebylo záviděníhodné. Říše byla ve stavu vnitřního rozkladu, nespokojené obyvatelstvo se bouřilo. Roku 285 povýšil Dioklecian Maximiána na caesara a následující rok mu udělil titul augusta. V roce 292 byli na pozici caesarů povýšeni generálové Galerius a Constantinus Chlorus. Dioklecian vyhlásil, že „ve státě budou dva vyšší jako vládci a dva nižší jako pomocníci.“ Caesarové se oženili s dcerami augustů, a tak byli adoptováni: Galerius se oženil s Dioklecianovou dcerou Valerií a Constantius Chlorus s Maximiánovou dcerou Theodorou. Constantius byl z matčiny strany synovcem Claudia Gothica. Vládl Galii a Británii, Galerius vládl dunajským zemím a Řecku, Maximian Itálii, Hispanii a severní Africe a Dioklecian Thracii, Asii a Egyptu. Nejvyšším vládcem ale zůstal Dioklecian.²⁵

²² ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 21.

²³ *Příruční slovník naučný III*. Praha: Academia. 1966, s. 951.

²⁴ *Příruční slovník naučný III*. Praha: Academia. 1966, s. 953.

²⁵ BURCKHARDT, Jacob. *The Age of Constantine the Great*. London: Routledge. 1949, s. 43 – 45 a s. 60. Jacob Burckhardt o tom říká, že se osud naplnil a předpověď se potvrdila, když syn dalmatských otroků, kteří náleželi římskému senátorovi Anuliovi, ve věku asi třiceti devíti let, nastoupil na světový trůn. Matka a syn dostali své jméno podle místa svého narození s názvem Dioclea – „sláva Diova“. Přidáním latinské koncovky vzniklo jméno Diocletianus. A tento Diocletianus měl na paměti, že předpona Dia- je narážkou na vládce bohů Dia. Jeho latinský přídomek Jovius to také připomíná.

Po roce 287 Dioklecián oznámil svoje příbuzenství s bohem Diem (Jovem) a vyhlásil ho za svého zvláštního ochránce. Dioklecián společně se svým císařem Galériem, vytvořili „Jovovu dynastii“, zatímco Maximian a Konstantinus Chlorus oznámili svůj původ od mýtického hrdiny Herkula. Toto povznesení tetrarchů poukazovalo na božský základ režimu.

Roku 305 Dioklecián předal vládu Galeriovi (305 – 311) a císařem Západu se stal Constantinus Chlorus (305 – 306). Dioklecián a Maximian odešli do ústraní. Galerius, adoptivní syn Diokleciánův vybral caesary: Severa pro Západ a Maximina Daiu pro Východ. Maximianův syn Maxentius i Constantiův syn Constantinus vyšli naprázdno.²⁶

1.1 Vláda, vojenská politika a hospodářství

Ve 4. století byla Západořímská říše ohrožena na Rýnské hranici germánskou federací známou jako Alamanni a na Dunajské hranici byla ohrožena Kvády a zvláště Góty. Východořímská říše musela zvládat útoky Peršanů. Skutečná krize Římské říše vznikla na Dunaji, protože Gótové, pod tlakem Hunů, přecházeli hromadně přes Dunaj. Byl to proces, který pak vyvrcholil porážkou Římanů u Adrianopole (378). V pátém století pronikli Frankové do Galie, Gótové a Vizigótové do Hispanie, Vandalové do severní Afriky a Ostrogótové do Itálie. Zachovali větší, či menší stupeň kontinuity s římskou kulturou, včetně latinského jazyka. Východní říše si, navzdory tlaku Avarů a dalších severních národů, zachovala svou územní celistvost až do expanze islámu na začátku sedmého století.²⁷

Od doby Konstantinovy byla celá říše rozdělena zprvu do tří a později do čtyř správních celků, které se nazývaly prefektury. První zahrnovala Galii, Hispanii a Britanii, druhá Itálii se severní Afrikou, do třetí prefektury spadl Balkánský poloostrov s dunajskými provinciemi a čtvrtou tvořil východ říše včetně Thrákie na evropské straně Bosporu. Prefekti byli nejvyšší úředníci regionální správy s pravomocí finanční a soudní. Dozírali také na vybírání daní v naturáliích a jejich rozdělování vojenským oddílům a pečovali o státní poštu. Římská pošta se opírala o hustou síť silnic.²⁸

Vojenské a správní úspěchy vlády v pozdní římské říši byly založeny na Diokleciánových a Konstantinových strukturálních změnách a reformách, které tuto vládu odlišily od vlády rané říše. Pozdní říše byla silně byrokratický stát s dobře organizovaným administrativním aparátem, který měl jasně určené povinnosti a hierarchický postup. Odhaduje se, že ve státních

²⁶ BURCKHARDT, Jacob. *The Age of Constantine the Great*. London: Routledge. 1949, s. 45 -46.

²⁷ *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford, New York: Oxford University Press. 1996, s. 1333.

²⁸ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 26 – 28.

službách bylo zaměstnáno přes třicet tisíc úředníků. Vláda byla také mnohem autoritativnější než v rané říši.²⁹

Vůči absolutní císařské moci byly všechny složky společnosti ve stavu naprosté podřízenosti. Sociální polarizace vedla k tomu, že se vytvářely dvě různě velké společenské vrstvy, naprosto odlišné majetkovými poměry, společenskou prestiží, ale i právním postavením. Byli to jednak *honestiores* (vážení) anebo *potentes* (mocní), k níž patřila senátorská aristokracie, velkostátníci, vrstva vyšších úředníků, část vyšších městských vrstev, vyšší klérus a část vzdělaných vrstev. A jednak obrovská masa obyvatelstva, jež bylo označováno jako *humiliores* (obyčejní) anebo *tenuiores* (slabí). Tuto vrstvu tvořilo chudší městské a venkovské obyvatelstvo, které ve srovnání s vyššími společenskými vrstvami bylo prakticky bez práv, ale zato tíživěji pociťovalo tvrdost zákona.³⁰

Pozdně římský trestní zákoník byl neobyčejně brutální, zcela neslučitelný s křesťanstvím.³¹ Římané pozdní říše se těšili z pevné měny, nízké inflace, dobré pravidelné dopravy a průběžného zásobování. Obchod mezi regiony a ostatním světem rozkvétal a kromě předvídatelné korupce byl státní administrativní systém stabilní a efektivní. Města prosperovala a hlavně na Východě rostla. Venkov byl produktivní a většinou bez lupičů a banditů. Vzdělávání bylo podporováno, dařilo se literatuře a umění. Církevní historii zapisovali Eusebius Kaisareiský a Prokopius. Pomník římského práva tvoří Theodosiův a Justinianův zákoník.³²

Převážná většina obyvatelstva žila na venkově a zemědělství bylo nejrozšířenějším hospodářským odvětvím. Ústřední vláda měla na dobré organizaci zemědělské výroby velký zájem a věnovala jí neustálou péči, protože jí šlo o pravidelné zásobování armády a městského obyvatelstva a protože zemědělská daň byla hlavním zdrojem státních příjmů. Byla vybírána každoročně (odtud její název *annona*, *annus* = rok).³³

Sociálním organismem, který určoval charakter říše, byla města. Každé město bylo centrem k němu přiléhajícího území, které patřilo pod jeho správu. Ve východní polovině bylo měst mnohem více než v západní. Celkem jich tam bylo přes devět set. Vedle vyslovených velkoměst, jakými vedle nově založené Konstantinopole byla Antiochie v Sýrii či Alexandrie v Egyptě, jejichž obyvatelstvo čítalo dvě stě až čtyři sta tisíc lidí, je tvořilo i velké množství zcela malých měst. Obchodními centry byly například přístavy Thessalonike a Efesos. Hlavním správním orgánem města byla městská rada (*curia*) sdružující představitele předních

²⁹ *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford, New York: Oxford University Press. 1996, s. 1333.

³⁰ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 30.

³¹ *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford, New York: Oxford University Press. 1996, s. 1333.

³² *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford, New York: Oxford University Press. 1996, s. 1333.

³³ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 30 -32.

rodin, které měly určitý majetek, jehož minimální výše byla určena. Z nich byli voleni městští úředníci. Lidové shromáždění, které v klasických dobách bylo základem politického života města, ztratilo během římského císařství zcela na významu a prakticky zmizelo.³⁴

Toto období je nazýváno pozdní antikou a je kladeno do doby od 3. do 5. století.³⁵

Diokleciánovy a Konstantinovy reformy sice vnášely do římské státní správy a do společenské i hospodářské struktury četné nové prvky, přesto však byly v podstatě pokračováním a vyvrcholením dosavadního vývoje. V jednom ohledu však Konstantinova vláda znamenala naprostý rozchod s minulostí a začátek nového duchovního a kulturního utváření celé další historické epochy. Tímto převratným činem bylo jeho rozhodnutí uznat křesťanství za povolené náboženství říše.

1.2 Konstantin I. Veliký (306 – 337)

Dějiny východořímské říše jako svébytného společenského a kulturního celku začínají v podstatě vládou a reformami císaře Konstantina I. Velikého. Její nejvýstižnější charakteristiku podal G. Ostrogorsky, který za její základní rysy označil tradice římské státní správy, řeckou kulturu a křesťanskou víru.³⁶

Konstantin I., Flavius Valerius Constantinus, zvaný Veliký se narodil kolem roku 280 budoucímu caesarovi Konstantiu Chlorovi a ženě Heleně, která pocházela z obyčejné rodiny ve městě Drepanum na severozápadě Malé Asie, které Konstantin později přejmenoval k matčině památce na Helenopolis. V roce 306 bojoval v Británii po boku svého otce proti Piktům ve Skotsku. Potom jeho otec padl a vojáci prohlásili Konstantina svým augustem, dělajíc to, co římská armáda dělala tak často v minulosti. Galerius potom rozhodl, že titul augustus náleží podle práva Severovi a Konstantinovi byl dán titul caesar. Maximián se vrátil z důchodu a jeho syn Maxentius byl zvolen v Římě králem. Konstantin uzavřel s Maximiánem spojenectví a oženil se s jeho dcerou Faustou v roce 307 v Tieru. Maximián byl znovu poslán do důchodu. Augustus Galerius přibral k sobě dalšího augusta Licinia. Caesarové byli Maximinus Daia na Východě a Konstantin na Západě. Maxentius byl prohlášen za usurpátora. V roce 311 zemřel Galerius. Konstantin a Maxentius byli švagři, ale vztahy neměli dobré. Když Konstantin zasnoubil svoji nevlastní sestru Konstancii Liciniovu v roce 311 či 312, projevil Maxentius své nepřátelství otevřeně a Konstantin proti němu vytáhl, dobyl Itálii a Maxentia porazil u Mulvijského mostu 28. 10. 312. Porazil ho ve

³⁴ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 32 – 34.

³⁵ BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Stěhování národů*. Praha: Vyšehrad. 2003, s. 11.

³⁶ Převzato: ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 7.

znamení kříže a stal se vládcem Západu. Konstantin sídlil v Tieru, tak jako jeho otec, jeho matka Helena tam byla s ním.³⁷

Tehdy byly v římské říši dvě hlavní postavy: na Západě Konstantin přející křesťanství a Licinius (306 – 324) na Východě. Na začátku roku 313 se Konstantin a Licinius setkali v Milánu a dohodli se na rozdělení sfér vlivu a na společné církevní politice, kterou učinili křesťanství povoleným náboženstvím v římské říši. Avšak na obou stranách rostly pochyby a podezření, které propukly v roce 316 a potom znovu v roce 324 v otevřené nepřátelství. Roku 324 se Konstantinus s Liciniem utkal v bitvě u Chrysopole a zvítězil nad ním, což z něho učinilo jediného vládce Římské říše.³⁸ Licinius přežil, ale nakonec ho Konstantin nechal zabít i s jeho desetiletým synem v roce 325.³⁹

Konstantin Veliký dal církvi svobodu, ale církve a říše byly znepokojeny náboženským sporem, při němž šlo o to nejvyšší, o osobu Zakladatele. Alexandrijský kněz Areios začal učit, že Logos je „výtvar Otce“; postrádá přívlastek věčnosti: „Byla doba, kdy nebyl“. Areius shromáždil kolem sebe přívržence a utvořil obec. Po celém Východě se počal rozrůstat spor. Protože to působilo neklid a byly ještě jiné církevní otázky, například termín slavení velikonoce, svolal Konstantin roku 325 biskupy říše do Nikáje. Bylo vypracováno nikajské vyznání víry, které v jednoznačných výrazech vyloučilo každé podřízení Syna Otci: syn je „z podstaty Otce“, „Bůh z Boha, Světlo ze Světla, pravý Bůh z pravého Boha, zplozený, ne stvořený, stejné podstaty s Otcem“.⁴⁰

V letech 324 – 325 byl Konstantin na vrcholu svého úspěchu: porazil Licinia a stal se tak jediným vládcem římské říše, přinesl jednotu církvi, nebo si to alespoň myslel, když svolal sněm do Nikáji a aktivně se ho zúčastnil. Ale v roce 326 přišla tragédie. V tomto roce Konstantin nařídil trest smrti pro svého syna Krispa. Nevíme, co Krispus udělal, že nad ním jeho otec vynesl takový rozsudek. Krispus si dobře vedl ve válkách proti Liciniovi, nejsou žádné známé neshody mezi ním a jeho otcem, ani žádné údaje o Krispových úkladech proti němu. Také není pravděpodobné, že by ho chtěl Konstantin vyřadit jako adepta na císařský trůn po své smrti, protože Krispus jako nelegitimní syn nijak neohrožoval legitimní následníky. V témže roce zemřela i Konstantinova manželka Fausta. Traduje se, že ji Konstantin utopil, či nechal utopit v lázni. Obě úmrtí následovala tak brzy po sobě, že spojení mezi nimi se zdá zřejmé. Ale nikdo neví nic určitého, tak nebudeme dělat žádné závěry. Faktem ale je, že Konstantinova matka Helena, ačkoliv už byla v pokročilém věku, podnikla

³⁷ POHLSANDER, Hans A. *The Emperor Constantine*. Oxon: Taylor and Francis e-Library. 1996, s. 14 – 21.

³⁸ *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford, New York: Oxford University Press. 1996, s. 1331.

³⁹ POHLSANDER, Hans A. *The Emperor Constantine*. Oxon: Taylor and Francis e-Library. 1996, s. 44 – 45.

⁴⁰ JEDIN, Hubert. *Malé dějiny koncilů*. Praha: Česká katolická charita. 1990, s. 12 – 15.

po sněmu v Nikáji pouť do svaté země. Necestovala jako soukromá osoba, ale jako reprezentantka svého syna a jako augusta. Řada vědců spojuje její pouť s onou rodinou tragédií a někteří se domnívají, že si šla pro odpuštění hříchů pro svoji rodinu.⁴¹

Císař schvaloval archeologické zájmy své matky. V Jeruzalémě dal vybudovat skvělou chrámovou budovu zasvěcenou sv. Hrobu a Vzkříšení Spasitele. Tam byl umístěný i Svatý Kříž nalezený sv. Helenou na Golgotě – událost byla podnětem ke vzniku křesťanského svátku Povýšení Sv. Kříže, 14. září.

Římští císaři už dávno uvažovali o přenesení centra říše na východ, Caesar snil o Alexandrii nebo někdejší Troji a Dioklecián sídlil nejraději v bithýnské Nikomédii. Konstantin měl při výběru svého sídla na mysli nejdříve své rodiště Niš, později Sofii nebo Soluň a také Troju. Byla to jistě výjimečně výhodná strategická pozice Byzantia, tehdy pouhé vesnice, která přiměla Konstantina rozhodnout se pro toto místo a založit zde křesťanské centrum říše, kterému dal své jméno – Konstantinopoleis. Bylo to město císařské, řecky Basileusa, odtud i slovanský název Cařihrad. Do hlavního města byl přenesen i římský senát.⁴² Město mělo být novým Římem a bylo programově křesťanské. Jakožto Nový Řím, zdědilo politické instituce starého Říma, ale zdědilo také kulturní tradice řeckého východu. Bylo vysvěceno 11. května roku 330 slavnostním rituálem v hippodromu.⁴³

Vítězství protiariánské strany na sněmu v Nikáji se ukázalo jen zdánlivým. Četní východní biskupové a theologové rozvíjeli ariánské učení dále, byť ve zmírněné podobě. Tito tak zvaní semiariáni učili, že Kristus je s Bohem Otcem nikoli stejné, ale podobné podstaty. Císař Konstantin se pod vlivem Eusebia Nikomédského, který se stal jeho dvorním theologem, k této formulaci také posléze přiklonil. Rozhod císaře s katolickou stranou byl dovršen, když roku 335 sesadil nejdůslednějšího a nejrozhodnějšího stoupence nikajského vyznání, alexandrijského patriarchu Athanasia a poslal ho do vyhnanství. V témže roce svolal koncil do Jeruzaléma a na něm slavnostně přijal exkomunikovaného Areia zpět do církve. Když pak Konstantin o dva roky později umíral, přijal křest právě z rukou ariánského biskupa Eusebia z Nikomédie.⁴⁴

Východní církev vyzdvihla Konstantinovo jméno a dala mu titul „apoštolům rovný“ a spolu s jeho matkou Helenou ho zařadila mezi světce. Císař však byl autoritou i pro západní část

⁴¹ POHLSANDER, Hans A. *The Emperor Constantine*. Oxon: Taylor and Francis e-Library. 2004, s. 56 – 60.

⁴² DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad. 2003, s. 19.

⁴³ POHLSANDER, Hans A. *The Emperor Constantine*. Oxon: Taylor and Francis e – Library. 2004, s. 64 – 66.

⁴⁴ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 39 -40.

církve, svědčí o tom fakt vzniku tzv. Donatio Constantini, falešné listiny, kterou měly být podepřeny nepodložené nároky římského papeže na vládu nad celou církví.⁴⁵

Zdá se, že císař Konstantin měl celý život pocit, že víra k němu přišla jako dar nebes. Považoval se za vyvoleného, který je spojením mezi Kristem a říší. To ale potom znamená, že se Konstantin obrátil ne jako člověk, který hledá pravdu a změni radikálně svůj život, když pravdu pozná, ale jako theokratický panovník, hlava posvěceného a pod Boží ochranu přijatého státu.⁴⁶ Všechny těžkosti a dvojsmyslnost „konstantinovského období“ církevních dějin vyplývá z tohoto, že první křesťanský císař se stal křesťanem mimo církev a že to církev přijala mlčky. Konstantin tak zůstal až do svých předsmrtných dní, kdy se teprve dal pokřtít, jen katechumenem.⁴⁷

Osobnost císaře Konstantina není hodnocena jednoznačně. Konstantinovi nemůžeme upřít to, že byl znamenitým generálem, byl si vědom svého pověření, měl velkou politickou zručnost a nepopíratelný historický význam. Ale také najdeme chyby v jeho charakteru i v jeho činech. Během své vlády učinil Konstantin dvě epochální rozhodnutí: podporovat křesťanství a založit nové hlavní město na Východě. Konstantin pokračoval v Diokleciánových reformách, doplnil je a vytvořil tak základy Byzantského státu, který existoval víc jak tisíc let, zachoval řeckou literaturu a kodifikoval římské právo. Stát založil na spolupráci trůnu a oltáře, ale vždy tu převládala císařská autorita nad autoritou církevní.⁴⁸

Nová však byla od této doby ideová základna římské říše, jak ji vytvořil Eusebios z Kaisareie: řízením Božím se právě v době, kdy vznikalo a vzkvétalo za augusta římské císařství, lidstvu zjevil v podobě Kristově jediný Bůh. Jedna říše, jeden císař, jedna víra, jeden Bůh – to byla zásada křesťanské římské říše, v níž císař byl zástupcem Boha na zemi a říše pozemským obrazem nebeského Jeruzaléma. V souvislosti s jednotným státním náboženstvím splynul pojem „Říman“ a „křesťan“, později „pravověrný křesťan.“ Obyvatel východořímské říše se pokládal za *Romaios christianos orthodoxos*. Pojem Helén byl ztotožněn s pohanstvím.⁴⁹

1.2.1 Křesťanství se stává hlavním náboženstvím

⁴⁵ ALEŠ, Pavel. *Církevní dějiny II*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta. 1995, s. 8.

Více o problému Donatio Constantini: POHLSANDER, Hans A. *The Emperor Constantine*. Oxon: Taylor and Francis e-Library. 2004, s. 27 -29.

⁴⁶ ALEŠ, Pavel. *Církevní dějiny II*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta. 1995, s. 7.

⁴⁷ Převzato z: ALEŠ, Pavel. *Církevní dějiny II*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta. 1995, s. 10.

⁴⁸ POHLSANDER, Hans A. *The Emperor Constantine*. Oxon: Taylor and Francis e-Library. 2004, s. 90 – 91.

⁴⁹ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad. 2003, s. 20.

Během třetího století se křesťanská církev už značně integrovala do římské společnosti. Nesmlouvavý odpor křesťanů proti oficiálnímu kultu císaře je však činil podezřelými a byl v rozporu s úsilím vládců o prosazení císařského absolutismu a naprosté podřízenosti všech poddaných i v ideové sféře. Za Diokleciána došlo ještě k poslednímu velkému pronásledování křesťanů, které svou intenzitou i rozsahem předčilo všechna pronásledování předcházející, přesto se však ukázalo být zcela neúčinným. Nezlomnost a odhodlanost křesťanů obětovat třeba i životy dodala křesťanské církvi nesmírně na prestiži a ta nakonec z pronásledování vyšla vnitřně upevněna a početně posílena.⁵⁰

V lednu roku 313 se Konstantin a Licinius setkali v Milánu a dohodli se na společné církevní politice. Dohoda našla své vyjádření o několik měsíců později v nařízení, které se běžně, ale chybně nazývá „milánský edikt“, kterým bylo křesťanství povoleno v celé říši. Text ediktu je zaznamenán v latině Lactaniem a v řečtině Eusebiem Kaisareiským. Je to vlastně dopis adresovaný Liciniem guvernerům provincií, kterým dříve vládl Maximinus Daia.⁵¹

Eusebius Kaisareiský ve svých církevních dějinách předkládá opis nařízení císařů Konstantina a Licinia: „*Již dříve jsme došli k přesvědčení nebránit náboženské svobodě, nýbrž každému podle jeho názoru a vůle dovolit svobodně vykonávat náboženské úkony. Dali jsme příkaz, že každý, jmenovitě i křesťané, si smí podržet víru jím svobodně zvoleného náboženství.*“⁵²

Navíc bylo křesťanům přiznáno právo na vlastní majetek, a to i pokud jim byl dříve zabaven. Vydání ediktu znamenalo rozhodující převrat ve vývoji římské společnosti a způsobilo během poměrně krátké doby její naprostou proměnu, protože císař Konstantin se rozhodně postavil na stranu křesťanství.

Díky císařově podpoře se křesťanství stalo během dvou desetiletí nejvlivnější a nejmocnější ideovou silou v římské společnosti a církev se plně integrovala do administrativní soustavy římského státu. Raná křesťanská církev byla církev biskupská. Její organizace se opírala jednoznačně o města, tam také mělo křesťanství hlavní sociální základnu, protože venkov zůstával dlouho pohanským. Důležitou institucí v církevním životě byly synody, tj. shromáždění biskupů, na nichž se projednávaly praktické otázky správy diecezí, církevní praxe i otázky věroučné. Čím více se křesťanská církev ztotožňovala s římským státem, tím více nabýval boj o její ideovou jednotu společenského a přímo politického významu.⁵³

⁵⁰ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 35 – 36.

⁵¹ POHLSANDER, Hans A. *The Emperor Constantine*. Oxon: Taylor and Francis e-Library. 2004, s. 44.

⁵² EUSEBIUS PAMPHILI, *Církevní dějiny*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství. 1988, s. 183.

⁵³ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 35 – 37.

Nepříznivé důsledky přílivu konvertitů ke křesťanství, kteří používali toto náboženství ke zlepšení svých osobních podmínek, viděli už i někteří křesťanští spisovatelé, například sv. Jeroným, který zamýšlel napsat církevní dějiny, ve kterých by ukázal, jak se církev stala materiálně bohatší a mocnější, ale chudší v cnostech.⁵⁴

1.3 Politické a dynastické dějiny nástupců Konstantina I. Velikého

Po Konstantinovi I. nastoupili vládu jeho tři synové. Konstantin II. (337 – 340) vládl v Galii, Británii a Hispánii. Byl odstraněn svým bratrem Konstanssem (337 – 350), který zdědil Illyricum. Ten byl pak poražen roku 350 usurpátorem Magnetiem, kterého nakonec porazil přeživší bratr Konstantius (337 – 354, sám pak -361). Od roku 354 vládl jako jediný vládce, ale když byl ve válce s Persií, tak přijal svého bratrance Juliána (361 -363) jako císaře pro Galii. Po smrti Konstantia (361) se pak Julián stal jediným císařem. Jeho známý pokus obnovit pohanský kult Římské říše byl ukončen jeho smrtí v Persii (363). Od roku 364 následovala tvrdá vojenská vláda bratrů Valentiána I. (364 – 375) a Valense (364 -378). Valensova smrt u Adrianopole (378) vynesla na trůn Theodosia I. (379 -392, sám pak - 395), původně vojenského generála. Měl úspěchy jak ve válkách zahraničních, tak ve válce občanské. V náboženské politice prosazoval Nikajské vyznání. Po jeho smrti byla Římská říše opět rozdělena mezi jeho dva syny. Další císaři, Theodosius II. (408 -450) na Východě a Valentinián III. (425 – 455) na Západě byli císaři vcelku nevýrazní. Roku 476 byl sesazen poslední západořímský císař a vlády se tam chopili ostrogótské králové. Za císaře Anastasia (491 – 518) a Justina I. (518 – 527) byla východořímská říše schopna udržet své hranice a za vlády Justinova velkého, možná až hrozivého synovce Justiniána I., dostala zpět téměř veškeré své bývalé území.⁵⁵

1.3.1 Theodosios I. (379 – 395) a Theodosios II. (408 – 450)

Na hranicích říše se projevil tlak barbarských kmenů. Konflikt vyvrcholil bitvou, ke které došlo 9. srpna roku 378 u Adrianopole (Edirne v evropské části Turecka). Císař Valens, z nerozumné ctižádosti, odmítl čekat na příchod armády císaře Gratiana (367 – 383), která mu

⁵⁴ Převzato z: *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford, New York: Oxford University Press. 1996, s. 1333.

⁵⁵ *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford, New York: Oxford University Press. 1996, s. 1333.

ze západu říše táhla na pomoc. Vizigóti pak úplně rozdrtili Valensovu armádu a císař sám v boji padl.⁵⁶

Pád ariánského císaře Valense (364 – 378) znamenal ovšem současně i pád arianismu ve východořímské říši, nazývané též Byzanc. Pro rozvoj říše mělo velký význam období vlády císaře Theodosia I. nazývaného Veliký, který prohlásil orthodoxní křesťanství za jediné uznávané státní náboženství a upevnil tak jeden z charakteristických znaků byzantské civilizace. Druhým významným momentem jeho vlády bylo rozdělení říše na východní a západní část roku 395. Pomyslná hranice, rozdělující říši, už nadále trvale od sebe oddělila římskou a byzantskou, později i římskokatolickou a orthodoxní civilizační a kulturní sféru, které se pak vyvíjely různým způsobem, přestože ve státní ideologii přetrvávala idea univerzální římské říše až do pádu Byzance.⁵⁷

Theodosius, podobně jako Gratianus, nepřijal pohanský titul „pontifex maximus“, který až do té doby tvořil součást oficiální titulatury římských císařů. Za jeho vlády se roku 393 také naposledy konaly olympijské hry. Pohanské chrámy dal zavřít a všechn jejich majetek zkonfiskovat.⁵⁸

Ve čtvrtém a pátém století byla říše stále ohrožována nájezdy barbarských kmenů. Císařům Theodosiovi a Gratianovi se podařilo uzavřít nové spojenecké smlouvy se vzbouřenými barbary až mezi lety 380 – 382. Ostrogótové byli jako foederati usídleni v Panonii, Vizigóti v podunajských provinciích Dacii ripensis a Moesii II.⁵⁹

Roku 380 vydal Theodosios I. edikt o víře ve prospěch pravoslavných vyznavačů Nikájského symbolu a jediné ty považoval za katolíky, tedy členy všeobecné církve.⁶⁰

Theodosios usiloval horlivě o jednotu církve. Roku 381 svolal do Konstantinopole církevní sněm, označovaný později jako druhý všeobecný sněm, na němž bylo ariánství i v jeho zmírněné podobě odsouzeno jako hereze. Od konce čtvrtého století přestalo být ariánství v římské říši společenskou či politickou silou. Naproti tomu se stalo náboženstvím germánských kmenů a tím i dalším ideovým projevem rozdílů mezi Římany a barbary. Ke konci své vlády, roku 395, rozdělil Theodosios I. říši mezi své syny. Arkadiovi (395 – 408) svěřil východní část a druhému synovi Honoriovi (395 – 423) dal západní část impéria.⁶¹

Ani za Theodosia II. si Byzanc od nájezdů barbarů neoddychla. Za Alaricha ovládli Gótové celý Balkán a dostali se roku 400 až k branám Konstantinopole. Mír si Byzanc vykoupila

⁵⁶ BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Stěhování národů*. Praha: Vyšehrad. 2003, s. 80.

⁵⁷ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad. 2003, s. 20 – 21.

⁵⁸ ZÁSTĚROVÁ, B. A KOL., *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 46.

⁵⁹ BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Stěhování národů*. Praha: Vyšehrad. 2003, s. 81.

⁶⁰ ALEŠ, Pavel. *Církevní dějiny II*. Prešov: Pravoslavná bohoslovecká fakulta. 1995, s. 78 – 79.

⁶¹ HAVLÍK, Lubomír. *Přehledné dějiny Byzance*. Brno: Rektorát UJEP. 1979, s. 17.

jmenováním Alaricha císařským vojevůdcem a vpuštěním gótských oddílů do Konstantinopole. Alarich zanedlouho odtáhl do Itálie a dobyl roku 410 Řím.⁶² Theodosius II. dal jméno proslulému zákoníku své doby: jde o Codex Theodosianus z roku 438, sbírku nařízení a zákonů, která směřovala k jednotě římské říše.⁶³

. Už ve čtyřicátých letech pátého století došlo k nové zahraničně politické krizi, vyvolané vpádem Hunů. Aëtius, který je často nazýván „poslední Říman“, je sice roku 451 porazil v bitvě na Katalaunských polích v Galii, ale hunské nebezpečí pominulo teprve tehdy, když se dva roky po Attilově smrti hunská říše rozpadla. Problémy tím však nekončily. Roku 455 Geiserich se svými Vandaly dobyl Řím a strašlivě jej zpustošil. Hrůza vandalského plenění se stala synonymem pro zběsilé a bezohledné ničení.⁶⁴

Dlouhé období vlády Theodosia II. představuje významnou etapu v utváření svébytného charakteru východořímského státu. Roku 425 byla založena vysoká škola v Konstantinopoli, k němuž dala podnět císařova manželka Athenais-Eudokia.

Svolání chalkedonského koncilu a prosazení orthodoxie bylo především dílem Theodosiovy sestry Pulcherie, která v druhé polovině jeho panování byla skutečnou vládkyní říše. Ta také po Theodosiově smrti rozhodla o jeho nástupci. Stal se jím už starší vysoký vojenský hodnostář Markianos (450 – 457), s nímž Pulcheria uzavřela formální sňatek.⁶⁵

Za nástupce bezdětného Markiana byl vybrán Leon I. (457 – 474). Byl prvním byzantským císařem, který přijal korunu z rukou konstantinopolského patriarchy. Na volbu nového císaře v Římě a později i v Konstantinopoli měly teoreticky vliv tři skupiny – senát, vojsko a lid hlavního města.⁶⁶

1.3.2 Zenon (474 – 475, 476 – 491), Anastasios (491 – 518) a Justinos I. (518 – 527)

Historik Prokopios nám podává zprávu, že „*tehdy Vandalský král Geiserich vyplnil Sicílii, Itálii, Illyrii a část Řecka. Východní císař Leon I. byl uražen jeho drzostí a rozhodl se vyhlásit Vandalům válku. Velení svěřil Basiliskovi, bratrovi své ženy Veriny. Vandalové však římské vojsko porazili. Basiliskos se vrátil do Byzantia a uchýlil se do chrámu Ježíše Krista. Odvážil se vyjít ven, až když mu císařovna Verina od svého manžela vymohla milost.*“⁶⁷

⁶² BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Stěhování národů*. Praha: Vyšehrad. 2003, s. 80 – 81.

⁶³ HAVLÍK, Lubomír. *Přehledné dějiny Byzance*. Brno: Rektorát UJEP. 1979, s. 18.

⁶⁴ VAVŘÍNEK, Vladimír. Doslov k: Prokopios z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 419.

⁶⁵ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 54.

⁶⁶ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 50 -56.

⁶⁷ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 218 – 219.

Když pominulo toto nebezpečí, objevili se znovu Germáni ve spojení s Alany a získali velký vliv i v samotné Konstantinopoli. Aby se jich císař Leon I. zbavil, obrátil se o pomoc k bojovnému lidu Isaurijců, jejichž spojenectví získal sňatkem své dcery s jejich knížetem, který přijal řecké jméno Zénon. Po smrti císaře Leona se Zénon ujal vlády. Obyvatelé Konstantinopole však projeví svůj odpor a proti Zénonovi vypuklo povstání. Za císaře byl zvolen Basiliskos, bratr císařovny a Zénon uprchl. Avšak Basiliskos se projevil jako neschopný panovník. Odpor všech vrstev vzbudily velké daně, které Basiliskos musel vypsát, protože Zénon dokázal při svém útěku vzít s sebou i státní pokladnu. Císař Basiliskos vládl osm měsíců a pak se Zenon znovu zmocnil vlády.⁶⁸

Roku 476, kdy se Zénon podruhé a definitivně ujal vlády, byl v Římě Odoakerem, kterého si germánští žoldnéři v Itálii zvolili za svého krále, sesazen poslední císař říše západořímské Romulus Augustulus a západořímská říše zanikla.⁶⁹

Monofyzitský východ říše ohrožoval církevní jednotu. Císař Zénon chtěl tento problém odstranit dekretem zvaným Henotikon.⁷⁰ Klid do říše ani do církve tím však nepřinesl.

Císař Anastasios ukončil vládu Issaurijské dynastie a provedl změny v administrativě říše, neboť tento nový vládce byl původně administrativní dvorní úředník. Anastasios upravil systém daní a měnový systém. Základem měny byl zlatý solidus.

Přísný císařův fiskalismus přinesl užitek: při Anastasiově smrti vykazovala pokladna říše základ 320 tisíc hřiven zlata. Nevyřešil však otázky náboženské, které čas od času vyrůstaly do značných rozměrů. Celá doba vlády císaře Anastasia byla jednak ve znamení počátku nájezdů Slovanů, jednak probíhala v občanských nepokojích.⁷¹ Mnohé z těchto výtržností souvisely s církevními spory. Anastasios při svém zvolení přislíbil, že se bude přidržovat chalkedonského vyznání víry, jež ovšem chápal ve smyslu Zénonova ediktu Henotikon, který nadále zůstával oficiální formulací císařské církevní politiky. Bylo však obecně známo, že Anastasios sympatizuje s monofysity. Rozpor mezi monofysitismem a orthodoxií zůstával stále velkým problémem, který byl hrozbou pro jednotu a vnitřní stabilitu říše.⁷²

Historik té doby, Prokopios z Kaisareie, napsal: „*Za vlády císaře Leona se tři mladí illyřští venkované, Zimarchos, Dithybios a Justinos z Bederiané, rozhodli dát k vojsku, aby se zbavili potíží působených chudobou, se kterými se neustále potýkali. Pěšky, jen s koženými*

⁶⁸ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 219 – 221.

⁶⁹ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 56 – 57.

⁷⁰ HAVLÍK, Lubomír. *Přehledné dějiny Byzance*. Brno: Rektorát UJEP. 1979, s. 18 – 19.

⁷¹ HAVLÍK, Lubomír. *Přehledné dějiny Byzance*. Brno: Rektorát UJEP. 1979, s. 19.

⁷² ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 62.

*vaky přes ramena, v nichž si z domova nesli pečené chleby, se vydali do Byzance. Když přišli do města, byli zapsáni do vojenských registrů, a protože všichni tři byli krásné postavy, císař je vybral do palácové gardy.*⁷³

Justinos udělal rychlou kariéru. Ke konci Anastasiovy vlády byl už Justinos starším mužem a velitelem palácové gardy. Anastasios zemřel bez legitimního dědice. Zatím co se senát dohadoval o tom, koho zvolit jeho nástupcem, rozhodli o jmenování nového císaře příslušníci palácové gardy, kteří prosadili korunovaci svého velitele Justina.⁷⁴

Různé prameny poukazují na Justinovo nedostatečné vzdělání. Není však jasné, zda se tyto zprávy vztahují na literární vzdělání, které by bylo odpovídající pro císaře nebo zda byl skutečně naprosto ngramotný a nedovedl dokonce ani podepisovat svá nařízení bez příslušné šablony, jak se o tom zlomyslně zmiňuje Prokopios.⁷⁵

Justinovo rodiště Bederiané bylo malou pevností poblíž města Naissus (dnes Niš v Srbsku) v provincii Dacia Mediterranea. Hovořilo se tam latinsky a vyznávalo se křesťanství podle vyznání víry Chalkedonského sněmu. Po nástupu na trůn musel Justinos nejprve upevnit své nové postavení. Dalším důležitým problémem bylo vyřešení Akakiova schizmatu, které vzniklo roku 484, mezi Římem a Konstantinopolí. Jednalo se o církevní rozkol, který vycházel ze Zenonovy a Anastasiovy náboženské politiky, kterou však papežové považovali za příliš přátelskou vůči monofysitům, a proto s ní nesouhlasili. Ke smíru došlo roku 519.⁷⁶

Justinova vláda byla chápána jako dvojvládí s Justiniánem, jak několikrát uvádí Prokopios.⁷⁷ Proto musíme při mnoha Justinových rozhodnutích již brát v úvahu neoficiální působení jeho synovce, který si takto vytvářel dobrou výchozí pozici pro blížící se řešení nástupnictví.

⁷³ PROKOPIOS z Kaisareie. *Secret History*. Michigan: The University Press of Michigan. 1961, s. 31.

⁷⁴ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 63.

⁷⁵ PROCOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961, s. 32 – 33.

⁷⁶ MEIER, Mischa. *Justinián, život a vláda Východořímského císaře*. Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 15 – 22.

⁷⁷ PROKOPIOS z Kasareie. *Válka s Peršany*. Praha: Odeon. 1979, s. 42 a též *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961, s. 33.

2 Justinián I. (527 – 565)

Touto kapitolou se dostáváme k hlavnímu tématu naší práce, k životu a vládě císaře Justiniána. Rozhodný okamžik nastal v roce 527, když 1. dubna nemocný císař Justinos jmenoval svého synovce Justiniána spolucísařem a po krátkém období spoluvlády 1. srpna zemřel. Přechod se uskutečnil bez problémů. Ve věku 45 let se stal Justinián jediným vládcem římské říše.⁷⁸

2.1 Doba Justiniána I.

Justiniánova doba je historickým mezníkem mezi antikou a středověkem v oblasti kolem Středozemního moře. Je často nazývána „posledním římským stoletím.“ Monarchie začala augustem Caesarem o pět set let dříve a pokračovala, i když byla nyní řízena z Konstantinopole, i když většina obyvatel mluvila nyní spíše řecky než latinsky, i když staří bohové byli opuštěni a nahrazeni uctíváním Krista a i když zde byl nepříjemný fakt, že většina území impéria na Západě byla ztracena.⁷⁹ Zvláštním rysem východořímské říše byl její křesťanský charakter. Světovládné nároky římské říše tak nabyly nového ideologického opodstatnění a získaly přímo sakrální povahu. Císaři považovali za své poslání, svěřené jim přímo Bohem, udržovat pod ochranou římské říše všechny křesťany, dbát o čistotu víry a bojovat jak proti pohanům obklopujícím říši zvenčí, tak proti heretikům, kteří odpadli od pravé víry a chtěli se stavět na odpor moci pravověrných císařů.

Tato otázka byla zvláště aktuální ve vztahu ke germánským národům, které opanovaly různé části římské říše, protože převzaly křesťanství v jeho ariánské podobě odsouzené prvním a druhým církevním koncillem jako hereze. Úkol dobýt zpět ztracená říšská území tím nabýval charakteru náboženského poslání. Ke skutečnému pokusu o obnovení říše římské v její původní velikosti došlo až za vlády císaře Justiniána. Celá jeho dlouhá vláda byla cílevědomě a důsledně zaměřena k jedinému cíli: obnovit římskou říši v jejím někdejší rozsahu a plné moci, nastolit v ní jednotu a pevný řád, položit spolehlivé základy pro její další trvání.⁸⁰

James Evans řadí období Justiniánovy vlády do éry pozdní antiky či rané Byzance. Římská říše na Západě byla v té době zabrána barbarskými královstvími. V Itálii vládli Ostrogóti,

⁷⁸ MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 32 – 35.

⁷⁹ MAAS, Michael. *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*. Cambridge: Cambridge Companion on line. Cambridge University. 2006, s. 3.

⁸⁰ VAVŘÍNEK, V. *Války s barbary a jejich historik*. In: doslov k: PROKOPIOS. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 425.

v severní Africe Vandalové, ve většině Gallie Frankové a v Hispánii Visigóti. Na Západě zbyl Římské říši pouze Balkán.⁸¹

Avšak území, která kdysi náležela impériu a v té době byla obsazena Germány, zůstala právně stále součástí říše, jejímž úkolem bylo politicky tyto oblasti osvobodit od cizí nadvlády. K upevnění moci římské křesťanské říše směřovala celá politika císaře Justiniána I.⁸²

Nejzřetelněji se toto úsilí projevilo v jeho válkách, které měly přivést zpět pod římskou vládu oblasti ztracené v důsledku barbarských výbojů. Nejprve ale musel zajistit klid na východní hranici, kde si Peršané také činili nárok na světovládu.

Svůj program obnovy říše neomezoval císař Justinián jen na obnovu jejího původního rozsahu. Nemenší význam přikládal také její vnitřní výstavbě. Jeho cílem bylo vytvořit říši, která by byla pozemským odrazem kosmického řádu, absolutní monarchii založenou na pevném právním řádu vycházejícím z řádu Božského. Proto hned na začátku své vlády pověřil komisi právníků, aby sestavila zákoník, který by shrnul všechny dosavadní zákony.

Velkolepost Justiniánovy epochy našla svůj nejpůsobivější projev v památkách jeho stavitelské činnosti. Vzniklo dílo, jež dodnes budí úžas svou monumentalitou a krásou.⁸³

Nejvyšší a ničím neomezená moc spočívala výlučně v rukou císaře. Bylo to vyjádřeno i insigniemi a ceremoniály, které byly na císařském dvoře zavedeny – do velké míry pod perským vlivem. Císař nosil na hlavě perlami ozdobený diadém, na ramenou nachový plášť posítý zlatem a drahokamy, v rukou držel při slavnostních příležitostech žezlo a zlatý globus znázorňující jeho vládu nad veškerým okrskem zemským. Každý, kdo předstoupil před císařovu osobu, byl povinen padnout před ním na zem. Císařovo sedadlo bylo vždy vyvýšeno a ve veřejných prostorách mu bylo vyhrazeno zvláštní místo. V chrámu byl jeho stolec umístěn pod baldachýnem mezi sloupy, byl zčásti zahalen a činil císaře téměř neviditelným. Císař svou záměrnou strnulostí působil dojmem posvátné sochy.⁸⁴

Když se císař ukazoval na veřejnosti, tak bylo vše pečlivě choreograficky uspořádáno jako dramatické představení. Ceremoniál byl propracován do podrobností právě za Justiniána a Theodory, kteří byli první, kdo požadovali, aby senátoři před oběma vládci padli na zem a políbili jim nohy.⁸⁵

⁸¹ EVANS, James Allan. *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire*. London: Greenwood Press. 2005, s. XXIII.

⁸² HAVLÍK, Lubomír. *Přehledné dějiny Byzance*. Brno: Rektorát UJEP. 1979, s. 20 – 21.

⁸³ VAVŘÍNEK, V. *Války s barbary a jejich historik*. In: doslov k: PROKOPIOS, *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 424 -427.

⁸⁴ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia 1996, s. 29.

⁸⁵ EVANS, James Allan. *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire*. London: Greenwood Press. 2005, s. 3.

Pro císaře pracoval rozsáhlý administrativní aparát. Nejvlivnějším představitelem centrální administrativy byl magister officiorum, srovnatelný s dnešním ministerským předsedou, kterému podléhala všechna ostatní officia impéria, mající kolem 1 200 úředníků. Magistru officiorum podléhala také císařská garda. Dalším nejvyšším úředníkem byl ministr financí. Senát měl v této době víceméně funkci poradního a schvalovacího sboru. Užší vlastní císařská rada byla v podstatě poslušným nástrojem císaře, jak naznačuje i jméno, které časem získala: silentium.⁸⁶

V Justinianově době bylo ukováno ryzí jádro Byzance – svět, ve kterém se křesťané, Římané, Řekové a mnoho místních národností spojili a vytvořili novou středozevní civilizaci uvnitř impéria. Současně i sousední země, které obklopovaly říši od Gallie až po Arábii, byly částečně ovlivněny Justinianovou říší a vlnami změn, které on uvedl do pohybu. Justinianova doba ční mezi pádem Říma dobytého Ostrogóty a vpádem islámu do římské říše.⁸⁷

2.2 Justinianův život a vláda

Petrus Sabbatius, který se později nazýval Falvius Petrus Sabbatius Iustinianus, se narodil mezi léty 481 až 483 v Tauresiu v Illyrii, v latinsky mluvící rolnické rodině, ve vesnici poblíž Bederiané, odkud pocházel i jeho strýc Justin. Jako císař pak Justinian nechal své rodiště přestavět a nedaleko něj vybudoval v roce 535 dokonce nové město *Iustiniana Prima*, jako sídlo biskupství. Jeho matka byla Justinovou sestrou; u otce známe jen jeho jméno Sabbatius, které ukazuje na thrácký původ.⁸⁸ Ovšem tvar jména ještě nemusí nutně prokazovat původ. Otázka Justinianova původu nebyla dosud zcela vyřešena. Jistě jen víme, že Justinian nebyl Slovan.⁸⁹

2.2.1 Císařův synovec

Když se strýc Justinos uchýlil v Konstantinopoli, vzal svého synovce kolem roku 490 k sobě. Justin zde byl členem císařské gardy a svému synovci poskytl výborné vzdělání. U dvora udělal mladý muž rychlou kariéru. V noci, kdy umíral císař Anastasios, byl už Justinian

⁸⁶ HAVLÍK, Lubomír. *Přehledné dějiny Byzance*. Brno: Rektorát UJEP. 1979, s. 20.

⁸⁷ MAAS, Michal. *The Cambridge Companion to the Age of Justinian* Cambridge: *Cambridge Companion on line*. Cambridge University. 2006, s. 4.

⁸⁸ MAIER, Mischa. *Justinian...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 32.

⁸⁹ Více o tom: DRBAL, Vlastimil. *O Justinianově údajném slovanském původu*. In: Doslov k českému vydání: MAIER, Mischa. *Justinian...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 172.

příslušníkem slavnostní gardy v paláci. Už tehdy začal být Justinián vlivným mužem. Od roku 519 užíval titulu *comes*. Ještě před svým konzulátem zastával vysoký vojenský dvorský úřad *magister equitum et peditum praesentalis* a stal se tak nominálně jedním z nejvýše postavených generálů v říši. Vrchol jeho kariery začíná konzulátem v roce 521. Krátce poté obdržel velmi vážený titul *patricius*. Pravděpodobná, ale nikoliv s jistotou doložená je jeho adopce Justinem. Nejpozději po nástupu Justina na trůn se Justinián vřadil do početné skupiny mladých ambiciózních aristokratů. Velmi energicky podporoval v církvi stranu Modrých, jak často zmiňuje Prokopios.⁹⁰ Byl také aktivní ve financování stavby chrámů, založil chrám apoštolů sv. Petra a Pavla.⁹¹

Justinos I. svého synovce Petra Sabbatia povznesl k nejvyšším hodnostem. Ještě za Justinova života byl jeho synovec skutečným vládcem říše. Roku 525 mu byl udělen titul *caesar* a v dubnu 527, krátce před svou smrtí, ho dal Justinos korunovat za svého spoluvládce.⁹² Po Justinově smrti, v srpnu 527, se Justinián stal jediným vládcem římské říše. Spatřoval v sobě dědice římských tradic císařské moci, ale také zplnomocněnce Božího.⁹³

Během Justinovy vlády byl Justinián jeho pravou rukou. Justinos k stáru pravděpodobně upadl do senility. Tím bychom mohli vysvětlit Prokopiovo opovržlivé tvrzení, že se císař Justin nedovedl ani podepsat a musel mít šablonu. Tak se Justinián stal mocným mužem stojícím za císařským trůnem.⁹⁴ Během těchto let navázal důvěrné spojení s Theodorou, bývalou herečkou, ale ve sňatku mu bránila jeho teta, císařovna Euphemie a také zákon římského práva, který zakazoval sňatek mezi senátorem a herečkou. Roku 526, po smrti své tety, nechal Justinián příslušný zákon zrušit a s Theodorou se oženil.⁹⁵ Prokopios píše: „*Přiměl císaře (Justina) zrušit toto nařízení a vytvořit nové, které Justiniánovi dovoľovalo oženit se s Theodorou a současně umožnilo i komukoliv jinému oženit se s kurtizánou.*“⁹⁶

Císařovna Theodora se stala Justiniánovým nejbližším spolupracovníkem. Pocházela z nejubožejšího a nejvíce opovrhovaného prostředí konstantinopolské chudiny. Byla dcerou hlídače medvědů v hippodromu, kde ona sama už od dětství vystupovala. Když ji Justinián ještě za vlády svého strýce poznal, měla za sebou velmi pochybnou minulost. Je ovšem třeba dodat, že základní informace o Theodoře pocházejí od historika Prokopia, který, jak víme, císařovnu Theodoru z celé duše nesnášel.⁹⁷ Justinián se do Theodory vášnivě zamiloval a

⁹⁰ PROCOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961, např. kap. 7., s. 35 – 40.

⁹¹ MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 32 - 33.

⁹² PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 42.

⁹³ *Dictionary of the Middle Ages*. New York: Charles Scribner's Sons. 1982, s. 201.

⁹⁴ PROCOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961, s. 32 -33 a s. 51.

⁹⁵ *Dictionary of the Middle Ages*. New York: Charles Scribner's Sons. 1982, s. 201.

⁹⁶ PROCOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961, s. 52.

⁹⁷ PROCOPIUS, *Secret History* Michigan: The University Press of Michigan. 1961, s. 45 -51, s. 56 – 61, aj.

prosadil i změnu zákona, aby se s ní mohl oženit.⁹⁸ Ukázalo se, že to byla šťastná volba. Theodora projevila nevšední inteligenci a především rozhodnost a stala se Justiniánovi nejen oddanou životní družkou, ale i užitečnou pomocnicí při uskutečňování jeho záměrů, a to i vzdor tomu, že v některých ohledech se jejich názory a někdy i jednotlivé politické záměry různily, jako např. v církevní politice.⁹⁹

Avšak Prokopios nám ve Skrytých dějinách předkládá jiný pohled: „ *Ona a její manžel nikdy nedělali nic bez souhlasu toho druhého. Po nějakou dobu se všeobecně předpokládalo, že jejich názory a činy jsou zcela odlišné. Avšak později se ukázalo, že jejich zjevná různost názorů byla domluvena, takže jejich poddaní se nemohli proti nim bouřit jednomyslně, ale byli rozděleni v názorech.* “¹⁰⁰

Řadu autorů zaráží Prokopiova nenávist k Justiniánovi a Theodoro. Také Asterios Gerostergios poznamenává: „ *Jestliže život Theodory byl za jejího mládí tak nemorální jak tvrdí Prokopios, tak proč ji theologové té doby také neodsuzují za nemorálnost, když už ji vyčítají její hereze?* “¹⁰¹ Theodora byla tanečnice, která následovala státního úředníka jménem Hecebolos do Pentapolis v severní Africe. Později ji poslal pryč.¹⁰² Prokopios nás informuje, že když prošla celý východ, přišla do Konstantinopole, kde se s ní Justinián seznámil. Theodora měla hezkou tvář a velmi půvabnou, i když malou postavu. Její plet' byla spíše bledá, jen mírně zabarvená. Její oči byly oslnivé a plné života.¹⁰³

2.2.2 První léta vlády

Když císař Justinos I. těžce onemocněl, tak ho senát požádal, aby určil svého následníka. Justinos tedy 1. dubna 527 ve slavnostním sále paláce povýšil svého synovce na spoluvládce. O tři dny později, 4. dubna svolal Justinos shromáždění vysokých hodnostářů a senátorů a také příslušníky palácové gardy. Konstantinopolský patriarcha proslovil modlitbu a potom Justiniána korunoval.¹⁰⁴ Justiniánova korunovace se tedy nekonala v hippodromu, jako třeba u Leona I. a dalších císařů, ale v paláci bez přítomnosti lidu či jeho zástupců. Podle Mischi Meiera to vyjadřuje cosi o vnímání samotného Justiniána, který ostatně ceremonii

⁹⁸ PROCOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961, s. 45.

⁹⁹ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 64.

¹⁰⁰ PROCOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961, s. 54.

¹⁰¹ GEROSTERGIOS, A. *Justinian the Great, the Emperor and the Saint*. Belmont: The Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 33.

¹⁰² PROCOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961, s. 48.

¹⁰³ PROCOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961, s. 54.

¹⁰⁴ MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 10.

nepovažoval za zvlášť významnou: v každém případě datoval svoji vládu od 1. dubna, tedy od jmenování strýcem Justinem.¹⁰⁵

První léta Justiniánovy vlády se vyznačují reformační činností. Ne každý tím byl potěšen. Prokopios říká: „*Jakmile Justinián přišel k moci, obrátil všechno vzhůru nohama.*“¹⁰⁶

Většina Justiniánových zákonů spadá do let 527 – 542. První velká reforma, která začala už v roce 528, se zaměřila na právní záležitosti. Rozsáhlé reformy provinční správy byly provedeny převážně v letech 535 – 538.¹⁰⁷

Justinián, zásluhou svého strýce, získal skvělé vzdělání, jež ovšem přineslo tak vynikající výsledky díky Justiniánovu mimořádnému nadání, jeho obrovské vůli a nesmírné pracovitosti. Považoval sám sebe za ztělesnění tradic římského ducha a svůj životní úkol, určený mu božskou prozřetelností, spatřoval v obnově velikosti a moci římské říše. Války, které Justinián za tímto cílem po více než dvě desetiletí vedl, se jeví nejvýraznějším rysem jeho panování a téměř zastiňují jeho ostatní činy. Justiniánovo úsilí o obnovu říše mělo promyšlený program. K jeho uskutečnění si Justinián dokázal vybrat řadu schopných spolupracovníků, jako byli vojevůdci Belisarios a Narses, právník Tribonianus a Ioannes z Kappadokie, který stál v čele státní správy.¹⁰⁸ Ovšem Prokopios, když rozladěný a zatrpklý píše své *Skryté dějiny*, tak o Justiniánovi říká: „*Když už nebylo nic co by mohl zničit ve státě římském, umínil si dobýt Libyi a Itálii, a to z jediného důvodu, totiž aby i tam lidi zničil.*“¹⁰⁹

Mischa Maier soudí, že Justinián nenastoupil na trůn s myšlenkou obnovy říše, ale že u něho tato myšlenka narůstala postupně.¹¹⁰

Od počátku roku 532 byla atmosféra v Konstantinopoli napjatá. Neustávající nárůst obyvatelstva přivedl město na pokraj kolapsu. Navíc působil již téměř rok jako *praefectus praetorio Orientis*, tj. velitel říšské správy, bezohledný finanční genius Ioannes z Kappadokie, který se snažil pro císaře všude získávat nové peněžní zdroje. Proto proudilo mnoho zchudlých obyvatel říše do hlavního města. Nespokojenost se vybíjela především v sílících nepokojích mezi stranami v cirku, jež spolu vedly neúprosné boje.¹¹¹

Svobodní občané Byzance se sdružovali do spolků podle městských čtvrtí, zvaných *demos*, které plnily hospodářské a politické funkce a konaly úlohu městského lidového shromáždění. *Demoi* byly pak i strany, při hrách v cirku – hippodromu, které své názvy odvozovaly od barev oděvů vozatajů, závodících v cirku: modrých, zelených, bílých a červených. Strana

¹⁰⁵ MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 12.

¹⁰⁶ PROCOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961, s. 56.

¹⁰⁷ MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 46, 92 a 94.

¹⁰⁸ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 63 – 64.

¹⁰⁹ PROCOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961, s. 34.

¹¹⁰ MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 56 a s. 75.

¹¹¹ MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 57.

Modrých se skládala z velkostatkářské a městské aristokracie a senátorského stavu a byla těsně spjata s orthodoxní církví. Strana Zelených byla stranou obchodníků a výrobců, řemeslníků a námořníků, vázaných na východní provincie a vyznávajících monofysitismus. Císař sám stál na straně Modrých, a tak o neustálé politické boje nebylo až do konce jeho života nouze.¹¹²

Podle novějšího bádání byly byzantské démy (latinsky *factiones*) především sdružení sportovních přívrženců a nikoli politické organizace. Počty jejich příslušníků byly poměrně nevelké, k nim však se neorganizovaně přidružovaly davy jejich stoupenců, takže ve vypjatých situacích obě strany dokázaly s sebou strhnout velké množství lidí.¹¹³

2.2.3 Konsolidace vlády

Sociální napětí stále rostlo, zejména v Konstantinopoli, a na začátku roku 532 vybuchlo v mohutném lidovém povstání známém pod názvem *Nika* („Zvítězíš“). Původ mělo v násilnostech v hippodromu vyvolaných bitkami mezi přívrženci Modrých a Zelených. Když však sedm vůdců výtržností bylo odsouzeno k smrti, nálada davu se změnila, Modří a Zelení se spojili proti císaři a proti jeho hodnostářům. Prokopios nám o tom sděluje: „*Tehdy dal městský prefekt v Byzantii odvést několik vzbouřenců na smrt. Ale stoupenci obou stran se sjednotili a dohodli se mezi sebou, načež vyrvali odsouzence z rukou stráží, potom hned vtrhli do vězení a osvobodili všechny, kdo byli pro účast na vzbouření, nebo jiné provinění, chycení a uvěznění.*“¹¹⁴

Vzbouřencům se podařilo nalézt Hypatia, synovce zemřelého císaře Anastasia, proti jeho vůli ho odvedli do hippodromu a tam ho prohlásili císařem. V císařském paláci se zatím radili, co bude lepší, zda zůstat na místě, či utéci na lodích. Mluvílo se pro i proti. Ale tu císařovna Theodora prohlásila, že buď bude jako císařovna vládnout, anebo jako císařovna zemře. Její řeč dodala všem odvahy. A tak císařovi žoldnéři pod vedením Belisaira a Munda vtrhli ze dvou stran do hippodromu a pobili v jednom dni na třicet tisíc lidí. Povstání *Nika* téměř stálo Justiniana jeho trůn a podařilo se ho ukončit jen surovým masakrem.¹¹⁵

¹¹² HAVLÍK, Lubomír. *Přehledné dějiny Byzance*. Brno: Rektorát UJEP. 1979, s. 19.

¹¹³ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 61.

¹¹⁴ PROKOPIOS z Kasareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 83.

¹¹⁵ PROKOPIOS z Kasareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 82 – 89.

Vzpouora byla potlačena, třetina města ležela v doutnajících troskách, v cirku a na náměstích se vršily hromady mrtvol. Justiniánova vláda zůstala zachována a zdála se pevnější než kdy dříve. Hned po potlačení vzpoury přistoupil císař k obnově zpusťoseného města.¹¹⁶

Trochu netradiční názor na úlohu císaře v povstání Nika má Micsha Meier: „ *Skutečné specifikum povstání Nika tkví v úloze císaře. Podle toho, jak události plynuly, se nemůžeme ubránit hrůznému tušení, že císař povstání chtěl, bylo cíleně vyprovokováno a vědomě dovedeno do krvavého konce. Justiniánovým cílem zřejmě bylo prezentovat se navenek jako císař slabý, ohrožený, dokonce rozhodnutý k útěku. Tím se měli jeho nejvlivnější nepřátelé cítit posílnění a vystoupit z anonymity. Poté, co se tak stalo, je mohl císař zničit a současně demonstrovat lidu svoji neústupnost. Při povrchním posouzení událostí dosáhl Justinián úspěchu. Po roce 532 již neexistoval senátorský odpor proti jeho vládě, jenž by stál za zmínku. I konstantinopolský lid byl zastrašen.* “¹¹⁷

Justiniánova diplomacie, velkolepá nádhera jeho dvora a nákladné stavby odčerpávaly ohromné částky. Tyto obrovské finanční nároky těžce doléhaly na obyvatelstvo říše. Avšak při stále rostoucích finančních potřebách a tím i nárocích římského státu na jeho obyvatelstvo se právě v Justiniánově období zdroje státních důchodů trvale zmenšovaly. Příčin bylo několik. V šestém století bylo území byzantské říše vystaveno nezvyklému množství přírodních katastrof. Císař se snažil obyvatelstvu pomáhat, ať už přímou finanční podporou či zejména prominutím daní na určitou dobu. To ovšem zase vedlo ke snížení státních příjmů. Hospodářské těžkosti, způsobené dlouhým obdobím válek, byly ještě zhoršeny morovou epidemií v letech 542 -543 a tento stav vedl k posílení opozice nejen ze strany velkostatkářů, ale i ze strany obyvatel Konstantinopole. Menší výbuchy nespokojenosti se pak vyskytovaly po celou dobu Justiniánovy vlády.¹¹⁸

V roce 540 začala jedna z největších katastrof, morová epidemie, která se rychle šířila.

Vypuknutí moru předcházelo několik zemětřesení v hlavním městě. Očekávání konce světa opět ožilo. Prokopios o tom sděluje, že nemoc začala v Egyptě u obyvatel Pelusia, postupovala stále vpřed, až zachvátila celou zemi. Do Konstantinopole se nemoc dostala zřejmě přes moře. Mor tam trval čtyři měsíce, zlo se stupňovalo, až počet mrtvých dosáhl každý den pět tisíc, později až deset tisíc. Tak se stalo, že leckterý vznešený člověk zůstal po několik dní nepohřben. Proto péče o tuto činnost musela nutně přejít na císaře. K tomu účelu

¹¹⁶ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 67 – 68.

¹¹⁷ MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009, s. 61.

¹¹⁸ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 73.

přidělil císař vojáky z palácové stráže a peníze. Ve městě nastal velký hlad. Mor se také rozšířil v perských zemích a ke všem barbarům.¹¹⁹

Na mor tehdy onemocněl i císař a jeho stav byl zřejmě kritický. Mezi vysokými říšskými úředníky se již uvažovalo o možném nástupci. Protože Belisarios a Buzes byli nějakou poznámkou až neopatrně otevření, vysloužili si hněv císařovny Theodory. Buzes byl poté delší dobu uvězněn, Belisarios ztratil alespoň velení ve válce proti Peršanům.¹²⁰

Císař se posléze zotavil, ale morová katastrofa změnila svět. Císařův optimismus se změnil v trpké poznání, že mu Bůh sesílá nejen dary. Obyvatelstvo nevědělo, jak by si mělo katastrofu vysvětlit. Neoznamovala konec světa – k tomu přece nedošlo, navíc mor zasáhl i císaře. Hněval se tedy Bůh i na císaře?¹²¹

2.2.4 Pozdní léta vlády

Císař Justinián byl od čtyřicátých let šestého století vystaven stále větší kritice. Dokládá to nejen těžko vyložitelná *Secret History*, nýbrž i řada dalších Prokopiových poznámek, například ve *Válce s Góty*, a také další autoři jako Ioannes z Efesu, Ioannes Malalas a Roman Melodos, které není možné podezřívat ze zaujatosti, jako podezříváme Prokopia. Císařova reformní a zákonodárná činnost po roce 542 výrazně ustávala a zahraničněpolitická situace se zostřovala. Justinián také ztratil řadu svých spolupracovníků. Muže jako Ioanna z Kappadokie – odstaven roku 541, Triboniana – zemřel roku 542, vojevůdce Munda – zemřel roku 536 a Solomona – zemřel roku 544 a opakovaně odstavovaného Belisaria nebylo možné odpovídajícím způsobem nahradit.¹²² Ale asi nejhorší ztráta, která ho potkala, byla smrt ženy, císařovny Theodory v roce 548.

Rostoucí nespokojenost přerostla v nepokoje. V roce 549 plánovali dva Arméni, Arsakes a Artabanes atentát na císaře. Jejich důvody byly spíše osobní.¹²³ Lépe připravené bylo spiknutí v roce 562, do něhož byli zapleteni i vlivní senátoři. Jeho odhalení mělo za následek příval udávání; přitom se objevilo i jméno Belisariovo a Justinián si vylil hněv právě na oddaném a jistě neprávem obviněném vojevůdci, kterého odsoudil k domácímu vězení. Až v roce 563 byl opět formálně rehabilitován. Kariera mužů, kteří skutečně stáli v pozadí spiknutí, však nebyla nijak ohrožena.¹²⁴

¹¹⁹ PROKOPIOS Z KAISAREIE. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 161 – 168.

¹²⁰ Více o tomto tématu: PROKOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961, s. 20 – 25.

¹²¹ MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 110.

¹²² MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 135 – 136.

¹²³ Více o tom: PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 252.

¹²⁴ MEIER, Mischa. *Justinian ...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 136.

Jak Justinián reagoval na kritiku vlády a jak situaci řešil? Podle Mischi Meiera můžeme vypočítat čtyři Justiniánovy kroky podniknuté k řešení vzniklé situace. Prvním z nich bylo odvádění pozornosti na jiné pole. Císař zasáhl tvrdě i proti pohanům v letech 545/546 a 562 s cílem obrátit pozornost na pohanské menšiny.¹²⁵

Značného významu dosáhla i silně podporovaná misionářská činnost v Malé Asii. Od doby Konstantinovy patřila misie mezi pohany k nejvznešenějším úkolům křesťanského císaře.¹²⁶

Dále je Meier toho názoru, že trauma z dobytí Antiochie Peršany v roce 540 bylo silně zakořeněno. Nájezdy na nechráněná římská města zřejmě přispěla k vytváření byzantského kultu obrazů. Církevní historik Euagrios na konci šestého století informuje o tom, že perské obléhání Edessy v roce 544 ztroskotalo jen proto, že obyvatelé města měli Kristův obraz způsobující zázraky. Současně narůstal význam uctívání Bohorodičky.¹²⁷

Další Justiniánovu strategii proti kritice obyvatelstva lze shrnout pod heslem „sakralizace císaře.“ Justinián se stále více prezentoval v roli svatého muže, jenž se jako asketa těší obzvlášť úzkému vztahu k Bohu. Prokopios zmiňuje totéž Justiniánovo asketické chování i ve svém hanlivém spisu *Secret History*, avšak vidí v něm doklad císařovy démonické povahy.¹²⁸

V noci 14. listopadu 565 zemřel Justinián v císařském paláci přirozenou smrtí. Dožil se asi 83 let, z toho 38 let vládl římskému impériu. O svém nástupci nerozhodl. Tak jako tak přicházeli v úvahu jen dva kandidáti: vojevůdce Justinos, jenž jako syn Germana, synovce Justina I., náležel k císařské rodině, a Justiniánův synovec, syn jeho sestry Vigilantie, který se rovněž nazýval Justinos. Vzhledem k tomu, že druhý jmenovaný měl zřejmě jako držitel úřadu *cura palatii* lepší vztahy k nejužšímu císařovu okolí a navíc byla jeho manželkou Theodořina neteř Sofie, stal se vítězem on. Zvláště jeho spojení s Justiniánovým posledním komořím Kallinikem mu asi zajistilo trůn: Kallinikos byl jako jediný u Justiniánova smrtelného lože a tvrdil, že umírající císař určil za nástupce svého synovce. Ještě v noci, kdy Justinián zemřel, informoval Kallinikos spolu s několika senátory Justina a přivedli ho do paláce, kde situaci vojensky zajistili pod vedením pozdějšího císaře Tiberia. Justina v paláci korunoval patriarcha Ioannes III. Scholastik. Potom se Justinos ukázal v hippodromu, kde se dav mezitím shromáždil, aby projevil aklamací souhlas s novým vládcem. Přechod moci tedy proběhl hladce. Pro jistotu byl Germanův syn Justinos krátce poté odstraněn.¹²⁹

¹²⁵ MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2003, s. 136 – 137.

¹²⁶ MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2003, s. 140.

¹²⁷ MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2003, s. 142.

¹²⁸ PROCOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan 1961, s. 61-67.

¹²⁹ MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2003, s. 151 – 152.

Justinián byl pohřben v chrámu sv. Apoštolů. Historik Niketas Choniates (zemřel asi 1215/16) informuje o tom, že křižáci v roce 1204 při plenění hrobek byzantských císařů otevřeli i Justiniánův hrob a jeho tělo prý bylo neporušené.¹³⁰

Když Justinián roku 565 umíral, byla římská říše obnovena téměř ve svých někdejších hranicích a nebylo státu, který by se jí velkolepostí a mocí mohl rovnat. Ale přesto to byla příliš křehká stavba, jejíž vnitřní možnosti byly vyčerpány až do krajnosti.¹³¹

¹³⁰ Převzato z: MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervat. 2003, s. 152.

¹³¹ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 74.

3 Zahraniční politika a války

Vláda Justiniána I. probíhala vlastně v samých válkách. Byly to především války s Peršany, s Vandaly a s Góty. Historik „*Prokopios z Kaisareie popsal tyto války, které vedl římský císař proti barbarským národům na východě i na západě, i průběh každé z nich, aby vynikající činy, budou-li o nich chybět zprávy, nebyly po dlouhém čase zasuty zapomenutím a tak natrvalo vymazány z lidské paměti.*“¹³²

3.1 Zahraniční politika

Od Prokopia se dozvídáme, kde se vzala nenávist perského krále Chosroa k Justiniánovi a jeho říši. Prokopios vypráví, že perský král Kabados, považoval za nejlepší ukončit válku s Římany za podmínky, že císař Justinus adoptuje Chosroa, neboť byl přesvědčen, že tak bude zaručena bezpečnost Chosroovy vlády. Proti adopci vznesl námitku Proklos, který byl císařovým právním poradcem. Řekl, že tímto způsobem by vlastně Římané předali římský stát Peršanům, neboť syn dědí majetek po otci a tudíž po Justinovi by císařský trůn římské říše zdědil Chosreos. Perští a římsští vyslanci se nedohodli o způsobu adopce Chosroa římským císařem. Chosreos, který byl už připraven odebrat se do Byzantia, se místo toho vrátil domů s nepořízenou a umínil si, že se Římanům pomstí za urážku.¹³³

Roku 528 vypukla válka s Persií. Po delších bojích, při nichž perská vojska pronikla až před hradby Antiochie, byl roku 532 po vítězství u Dary dojednán tzv. „věčný mír“, který uznával daný stav. Justinián se zavázal zaplatit Peršanům vysoký jednorázový poplatek 11 000 liber zlata, což bylo pro římskou říši obrovské finanční zatížení. Přesto však Justinián toto řešení uvítal, protože mu uvolňovalo ruce pro jeho zamýšlené akce na Západě, kde byla zřízena gótská království v Itálii, Galii, Hispánii a v severní Africe.¹³⁴

Získání ztracených oblastí římské říše bylo Justiniánovým cílem od jeho příchodu k moci.¹³⁵

Mischa Meier je ale jiného názoru: „Justinián v žádném případě – jak je možné se opakovaně dočíst a jak to ze zpětného pohledu líčí i východořímská historiografie – nepomýšlel na ovládnutí vandalské říše od samého počátku.“¹³⁶

¹³² PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 9.

¹³³ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 36 – 39.

¹³⁴ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 67.

¹³⁵ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 69.

¹³⁶ MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 75 – 77.

Od Prokopia se dozvídáme, jaké byly vztahy s Vandaly, kteří obsadili Lybii. Vandalský král Geiserich stále napadal římská území, dokud s ním císař Zenon neuzavřel mír. Tento mír trval po dobu vlády Zenona, Anastasia a Justina. V Libyi vládl Vandalům Childerich, syn Geiserichova syna Hunericha. Childerich byl jedním z největších spojenců Justiniána, kterého tehdy jeho strýc přizval k vládě. Gelimer, syn Genzona, druhého syna Geiserichova, se v Libyi zmocnil vlády a Childericha nechal vsadit do vězení. Justinián poslal ke Gelimerovi posly, aby propustil Childericha a dovolil mu odejít k Justiniánovi do Byzantia. Gelimer to odmítl. Již dříve se Justinián na Gelimera hněval, ale teď se rozhodl učinit co nejdříve konec válce s Peršany, aby se do ní mohl pustit v Libyi.¹³⁷

Když císař Justinián viděl, že všechny záležitosti doma i vůči Peršanům jsou v nejlepším pořádku, tak senátu oznámil, že chce vypravit vojsko proti Vandalům. Většina přítomných ale tento návrh odsoudila. Nemohli zapomenout na porážku Basiliskovu za císaře Leona. Justinián ztratil trochu zápalu pro válku v Libyi. Nakonec však přece válku začal. Prokopios nám sděluje, jak k tomu došlo.¹³⁸

Bylo vypraveno vojsko z Byzantia: námořní vojsko bylo složeno z pěti set lodí, z toho bylo devadesát dva lodí válečných, na kterých bylo dvacet tisíc námořníků. Velitelem celého vojska byl jmenován Belisarios, jemuž císař vrátil hodnost velitele východních vojsk. Byl s nimi také Prokopios, který napsal tento příběh.¹³⁹

Podle názoru Mischi Meiera, plánoval Justinián, když Gelimer nereagoval na jeho protesty, nejdříve trestnou výpravu, která měla sloužit pouze k opětovnému dosazení Childerika. Argumentuje také informacemi od Prokopia: V polovině června 533 opustilo malé intervenční vojsko Konstantinopol. Čítalo pouhých deset tisíc pěších vojáků, pět tisíc jezdců, a několikatisícovou Belisariovu tělesnou stráž a 92 válečných lodí.¹⁴⁰ Jak ale vyplývá z dopisů, které si před začátkem války vyměnili Justinián a Gelimer, byl Childerich už v té době slepý, a tudíž nemohl být dosazen zpět na místo Vandalského krále. Justinián žádal Gelimera, aby Childericha a další vězně poslal k němu do Byzantia, že se o ně postará. Gelimer to odmítl, jak jsme uvedli výše.¹⁴¹ I Belisarios ve svém projevu k vojákům zdůrazňuje, že Lybijci byli občané římské říše a že je přišli osvobodit od jha ariánských Vandalů.¹⁴² To ale Meier nechce

¹³⁷ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Academia. 1996, s. 225 – 228.

¹³⁸ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 228 – 231: Ale brzy potom k císaři přišel jistý biskup z Východu a požádal o rozmluvu a řekl císaři, že mu Bůh seslal sen, v němž mu přikázal, aby vyhledal císaře, protože ten se uchýlil od svého plánu osvobodit libyjské křesťany od tyranie ariánů. Bůh prý vzkázal: „Já sám se války v Libyi zúčastním a učiním tě jejím pánem.“ Tato zpráva, ať už byla falešná nebo pravdivá, císaře tak nadchla, že už nemohl odkládat věc, o které se tak dávno rozhodl.

¹³⁹ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 233.

¹⁴⁰ MEIER, Misha. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2003, s. 77.

¹⁴¹ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 227.

¹⁴² PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 257.

vidět, prostě fandí Germánům a zřejmě si myslí, že si to Prokopios vymyslel. Autoři *Dictionary of Middle Ages i Dějin Byzance* mají jiný názor:

„Hned v roce 533 vypravil Justinián loďstvo a vojsko, které zničilo armádu Vandalů během dvou bitev a znovu obnovilo římskou vládu nad severní Afrikou.¹⁴³ „Nic nebylo ponecháno náhodě. Byla shromážděna největší vojenská výprava, jaká byla až do té doby z Konstantinopole vyslána. Vedl ji nejschopnější Justiniánův vojevůdce Belisarios. Ten provedl průzkum prostředí, jeho agenti vyvolali nepokoje ve vandalském zázemí a zatím, co se král Gelimer s hlavní silou své armády vypravil nepokoje potlačit, Belisarios porazil u Kartága vandalskou armádu. Gelimer shromáždil síly k další bitvě, ale byl poražen. Afrika byla zase římská, ale poměry zde nebyly ani zdaleka klidné.“¹⁴⁴

Justinián odměnil Belisaria po jeho návratu z Afriky roku 534 velkým triumfálním pochodem Konstantinopolí.¹⁴⁵

Justinián podnícen úspěchem připravoval už novou a ještě větší výpravu – dobytí Itálie. Ta byla od konce pátého století v moci Ostrogótů. Jejich cílem však nebylo zničení říše, právě naopak. Její velikost, správní instituce, bohatství a někdy i kulturní tradice Germány přímo přitahovaly. Jejich náčelníci se chtěli do římské společnosti začlenit a dostat se na co nejvyšší žebříček její vládnoucí vrstvy.¹⁴⁶

Až do roku 526 vládl v Itálii král Theodorich, který vládl sice nezávisle, ale stále uznával císaře v Konstantinopoli jako nejvyššího vládce jediné říše. Koncem jeho vlády se ovšem jeho vztah k římské aristokracii narušil. Tyto rozpory se ještě vyhrotily po Theodorikově smrti. Roku 534 se králem Gótů stal Theodat, který slíbil prosazovat politiku germánské nadvlády. Tyto události poskytly Justiniánovi záminku k intervenci, kterou stejně zamýšlel. Po několika letech diplomatického vyjednávání s Ostrogótskými vládci Itálie a tajné korespondence s Amalasuinthou, dcerou krále Theodoricha, vyslal Justinián roku 535 do Itálie vojsko, opět pod vedením Belisariovým. Zprvu se zdálo, že opět půjde o bleskovou válku bez většího krveprolití.

Zatímco na západě válka s Góty zdánlivě dospěla k vítěznému završení, porušil na začátku roku 540 perský král Chosreos „věčný mír“ a vtrhl na římské území. Peršané oblehli, vyplnili a systematicky zničili hlavní město Sýrie Antiochii. Nakonec na začátku roku 545 obě strany uzavřely mír, který měl trvat pět let a za který musel Justinián zaplatit 2 000 liber zlata.

¹⁴³ Dictionary of the Middle Ages v. 7. New York: Charles Scribner's Sons. 1982, s. 201.

¹⁴⁴ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 69.

¹⁴⁵ *Dictionary of the Middle Ages* v. 7. New York: Charles Scribner's Sons. 1982, s. 201.

¹⁴⁶ VAVŘÍNEK, Vladimír. *Války s barbary a jejich historik*. In: doslov k: PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 419.

Justiniánova ochota k tomuto uspořádání věci byla způsobena především obnovením války v Itálii. Poražení Gótové se nechtěli vzdát. Roku 542 si zvolili svého nového krále Totilu a ten zahájil proti Římanům novou ofenzívu. Belisarios neměl od císaře ani vojáky ani peníze. To vše zabránilo tomu, aby válka v Itálii byla dotažena do úspěšného konce. Za krále Totily (541 – 552) získali Gótové zpět téměř celou Itálii. Dvě další tažení pod velením Narsesa v letech 552 – 554 a pod velením Belisara v letech 544 – 548 měla za úkol porazit Ostrogóty. Dlouhé roky války zanechaly Itálii zničenou a demoralizovanou. Až roku 554 mohl Justinián vyhlásit pragmatickou sankci, kterou obnovil římskou civilní správu v Itálii a určil její zásady. Měly být obnoveny poměry panující před utvořením gótského království, což v podstatě znamenalo obnovení vlády římské statkářské aristokracie, navrácení půdy původním vlastníkům a utužení otrokářských vztahů.¹⁴⁷

Přibližně v téže době se římským vojskům podařilo opanovat i část vizigótského království v Hispánii a nastolit tam Justiniánovu vládu. Tažení, které se uskutečnilo roku 551, obnovilo římskou vládu v jižní Hispánii a ukončilo kontrolu Vizigótů nad většinou Iberského poloostrova.¹⁴⁸

Římská provincie zaujímal sice jen část Iberského poloostrova, po řeku Guadalquivir, nicméně Justiniánovy državy sahaly zase od Eufratu až po Atlantik a římská říše mohla opět považovat Středozemní moře za své vlastní, za *mare nostrum*. Zdálo se, že Justinián dosáhl cílů, které si vytýčil. Římské impérium bylo obnoveno. Ovšem tato skvělá stavba stála na velmi slabých základech. Dlouhé války zemi velmi vyčerpaly a neméně nákladný byl mír s perským králem a různými barbarskými kmeny.¹⁴⁹

Vzrůstající tlak slovanských kmenů a hunských skupin a v šedesátých letech i Avarů na Balkáně vedl k úspěšnému proniknutí do území impéria. Některé skupiny pronikly až do blízkosti Konstantinopole. Tomuto nebezpečí od tak pohyblivého nepřítele nemohlo být čeleno vítězstvím v organizované bitvě. Justinián sledoval politiku stavění pevností v zázemí a zasévání nesvárů mezi nájezdníky pomocí diplomacie a úplatků.¹⁵⁰

3.2 Válka s Peršany

Informace pro následující tři kapitoly o válkách s Peršany, Vandaly a Góty byly čerpány z Prokopiova pramene.

¹⁴⁷ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 70 – 71.

¹⁴⁸ *Dictionary of the Middle Ages* v. 7. New York: Charles Scribner's Sons. 1982, s. 201.

¹⁴⁹ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 72 – 73.

¹⁵⁰ *Dictionary of the Middle Ages* v. 7. New York: Charles Scribner's Sons. 1982, s. 201.

Válka s Peršany začala bitvou o Laziku. Císař Justinos jmenoval velitelem vojsk Belisaria. Jako poradce mu byl vybrán Prokopios. Ve čtvrtém roce vlády císaře Justiniána, tj. roku 531, začal spor s Peršany o Arménii. Nakonec byl uzavřen tzv. věčný mír. Bylo to v šestém roce Justiniánovy vlády (533). Římané odevzdali Peršanům pevnosti Farangion, Bolon a peníze – sto deset kentenariů (kentenarion váží sto liber). Peršané odevzdali Římanům pevnosti v Lazice.

Peršané ovšem věčný mír porušili a čtyřikrát vpadli na římské území. Dvakrát v roce 539, potřetí v roce 540. Počtvrté nevytáhl Chosreos do boje ani proti císaři Justiniánovi, ani proti římské říši, ale proti Bohu, vytáhli proti Edesse. Město ale nedobyli, naopak byli na hlavu poraženi. Edessané vlastnili obraz Krista, který nebyl vytvořen lidskou rukou a Edessu ochránil Bůh.¹⁵¹ Potom se sešli Justiniánovi vyslanci s Chosroem. Žádali, aby odevzdal území Laziky Římanům a uzavřel s nimi pevný mír. Chosreos chtěl samozřejmě zase peníze a Justinián mu je dal. Tímto způsobem byla mezi Římany a Peršany uzavřena smlouva na pět let, a to v devatenáctém roce vlády císaře Justiniána, tedy v roce 546.¹⁵²

Avšak Chosreos, jak se ukázalo, uzavřel s Římany příměří, aby je mírem uchlácholil, a překvapením na ně udeřil a způsobil jim nesmírné škody. Chtěl získat zpět Laziku a další území. Ve dvacátém třetím roce Justiniánovy vlády, ve čtvrtém roce příměří s Persií, byli Peršané vypuzeni z Laziky. Roku 548, se Ioannes Kappadok, který byl císařem poslán do vyhnanství, vrátil na císařovu výzvu do Byzantia, protože tehdy se císařovna Theodora rozloučila se životem.¹⁵³

3.3 Válka s Vandaly

Když Vandalové spolu s Alany pod vedením Godegisilovým vtrhli do Hispanie, císař Honorius uzavřel s Godegisilem smlouvu, podle níž mu povoloval usadit se tam se všemi oddíly. Za vlády císaře Valentiniána byl velitel v Libyi, Bonifatius, vtažen do intrik a v tísní vyslal posly do Hispanie ke dvěma Godegisilovým synům, aby je spojil se svými zájmy. Navrhl jim, aby přišli do Libye. Vandalové souhlasili s touto nabídkou a do Libye připluli. Krátce poté se Hispanie zmocnili Vizigóti. Když se pak intriky rozpletly a objasnily,

¹⁵¹ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 173 a s. 182. Legenda o tom, že město nelze dobýt, neboť ho Kristus chrání, s. 132 – 135.

¹⁵² PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 183.

¹⁵³ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 195.

Bonifatius začal litovat smlouvy, kterou měl s Vandaly. Svedl s nimi bitvu, ale byl poražen a vrátil se do Říma. Tehdy se tedy Vandalové zmocnili Libye a vyhnaly z ní Římany.¹⁵⁴

Císař Leon I. vyslal proti Vandalům vojsko vedené Basiliskem, ale ten utrpěl velkou porážku.

Nyní bylo proti Vandalům vysláno Justiniánovo loďstvo, které přistálo na místě zvaném Kaputvada, které bylo pro hbitého muže vzdáleno čtrnáct denních pochodů od Karthaga.¹⁵⁵

Když Belisarios seřadil své vojsko do válečného šiku, vytáhl na Karthago. Po cestě svedli vítěznou bitvu s Gelimerem. Karthagiňané otevřeli brány a také umožnili loďstvu volný příjezd do přístavu. Prokopios o tom takto referuje: „Ráno Belisarios vstoupil do Karthaga, zadržel vojáky v jejich počínání, že neudělali jeho tažení žádnou hanbu. Neslyšeli jsme žádné výhrůžky, jaké se obvykle volají, ani jsme neviděli, že by nějaký řemeslník byl nucen přerušit svou práci. Naopak ve městě, které bylo právě dobyt a změnilo vládu, ani jediný obchodník nezavřel svůj krám. Belisarios pak nechal obnovit karthaginské hradby.“¹⁵⁶

Gelimer unikl a uchýlil se na horu Papua, kterou bylo těžko dobýt. Po dlouhém obléhání poslal Faras, kterého Belisar obléháním pověřil, Gelimerovi dopis, kterým ho přesvědčil, aby se vzdal, se slovy, že je lepší být otrokem a chud'ásem u Římanů, než vládnout na hoře Papua Maurům. Dále uvedl, že se říká, že ho chce císař Justinián jmenovat členem senátu a dát mu velký pozemek. Gelimer to zvážil a vzdal se. Tak skončila válka proti Vandalům.¹⁵⁷

Když Belisarios přišel do Byzantia s Gelimerem a ostatními Vandaly, přijal všechny pocty, které bylo zvykem ve starověku prokazovat velitelům za největší vítězství. Po triumfu pochodoval přes celé město a před sebou měl kořist a válečné zajatce. Nejel na voze, jak to bylo zvykem u jeho předků, ale šel pěšky ze svého domu do hippodromu, odkud kráčet až k císařskému trůnu. Když Gelimer došel do hippodromu a uviděl císaře sedět na trůnu, řekl větu, která je v posvátných hebrejských knihách. „Marnost nad marnost, všechno je marnost.“ Pak Gelimer i Belisar vzdali císaři pocty. Potom císař Justinián a císařovna Theodora dali značný majetek Childerichovým synům. Gelimerovi byly připsány velké pozemky v Galatii, na něž se mohl se svými příbuznými odebrat. Ale do patricijského stavu povýšen nebyl, protože se nechtěl vzdát ariánství.¹⁵⁸

Po odchodu Belisaria však proběhlo v Libyi několik pustošivých povstání, takže se Prokopius ptá: „*Jak nyní vypadají císařské záležitosti? Jsou v téměř takovém stavu, jako bychom Libyi nikdy nedobyli. Římané ztratili své peníze i své vojáky a jen stěží uchovávají to, co je ještě v jejich moci.*“ Nakonec císař svěřil vládu nad Libyí Ioannovi. Jakmile Ioannes přišel do

¹⁵⁴ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 207 – 209.

¹⁵⁵ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 238 – 245.

¹⁵⁶ PROKOPIOS z Kasareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 246 – 267.

¹⁵⁷ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 288.

¹⁵⁸ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 292.

Libye, začal bojovat proti Antalovi a Maurům v Byzakii, zvítězil nad nimi a zbytek jejich vojska zahnal daleko od hranic římské říše. Příliš pozdě se dočkali klidu domorodí Libyjci, kterých zbylo jen velmi málo, a byli úplně ožebračeni.¹⁵⁹

3.4 Válka s Góty

Třetí velkou válkou doby Justiniánovy, kterou popisuje Prokopios ve svých knihách je válka s Góty. Vypravuje, co této válce předcházelo.

V době, kdy vládl v Byzantii Zenon, na Západě byl u moci Augustus, kterému Římané mazlivě říkali Augustulus, poněvadž se stal panovníkem ještě jako chlapec; za něho spravoval říši jeho otec Orestes, muž velmi rozumný. Nějakou dobu předtím se podařilo Římanům získat za spojence Skiry, Alany a několik dalších gótských kmenů. Čím více vzrůstala moc a vážnost barbarů, tím více upadala pověst římských vojáků: pod honosným jménem spojenectví je neomezeně ovládali cizinci; nakonec požadovali, aby mezi ně byly rozděleny pozemky v Itálii. Orestes nebyl jejich požadavku nakloněn, tak ho zabili. Odoaker, důstojník v císařově družině, prohlásil, že splní jejich přání, jestliže ho přivedou k moci. Když se takto zmocnil vlády, ponechal císaře žít dále jako soukromou osobu. Přidělil tehdy barbarům třetinu pozemků a tak si je získal a upevnil vládu.¹⁶⁰

V tutéž dobu pozdvihli zbraně proti Římanům také Góti, kteří sídlili v Thrákii, jež jim byla darována císařem. Vedl je Theodorich, patricij, který v Byzantii dosáhl hodnosti konzula. Císař Zenon, zkušený v posuzování situace, poradil Theodorichovi, aby táhl do Itálie, bojoval proti Odoakerovi a získal pro sebe a pro Góty vládu nad západní říší. Theodorich se odebral do Itálie. Po četných bojích dospěli Odoaker a Theodorich k určité dohodě, že budou v Raveně vládnout společně a rovnoprávně. Potom se ale Theodorich prý dověděl, že proti němu Odoaker kuje pikle a tak ho zabil.

Po smrti Theodoricha se ujal vlády Alarich, jeho vnuk od jeho dcery Amalasuinthy. Otec Alarichův zemřel. Alaricha vychovávala a Itálii vládla jeho matka. Góti ale nechtěli, aby jim Amalasuintha vládla. Obrátila se o pomoc k Justiniánovi a on jí ochotně nabídl podporu. Ale ona pak sama upevnila svou vládu. Znepřátelila si však Theudata, syna sestry Theodorichovy. Pak se s ním usmířila a udělala tu chybu, že když zemřel její syn Alarich tak Theudata přizvala k vládě. On ji samozřejmě dal uvěznit a později zabít.¹⁶¹

¹⁵⁹ PROKOPIOS z Kasareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985, s. 341 – 345.

¹⁶⁰ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 8 – 9.

¹⁶¹ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 11 – 17.

Na základě Theudatova dopisu Theodoře se spekuluje, zda si smrt Amalasuinthy nepřála i byzantská císařovna.¹⁶²

Když císař Justinián uslyšel, co se přihodilo Amalasuintě, rychle se připravil k válce v devátém roce své vlády, tedy roku 536. Vyslal poselstvo k franckým velitelům a vybídl je ke spolupráci s poukazem na to, že je s císařem spojuje společná víra proti ariánským Gótům. Frankové slíbili císaři, že budou bojovat po jeho boku. Císař vyslal generála Munda po souši do Dalmácie a ten obsadil Salony. Belisarios po moři připlul k Sicílii a obsadil ji. Císařův posel a diplomat Petrus zatím zpracovával Theudata. Ten slíbil spolupráci. Belisar se zatím zmocnil Neapole a táhl na Řím.¹⁶³

Góti, kteří byli právě v Římě a okolí se velice divili, jak je Theudatos lhostejný, a hlodalo v nich podezření, že dobrovolně vloží záležitosti Gótů do rukou císaře Justiniána. Raději si zvolili nového krále, Vitiga, který nechal Theudata zabít. Vitiges spolu s Góty pokládal za nejvhodnější odebrat se do Raveny a uvést tam všechno do pořádku, než začne válku.¹⁶⁴

Belisarios přitáhl k Římu a Římané přijali císařské vojsko do města. Po šedesáti letech byl Řím znovu získán Římany. Bylo to v jedenáctém roce samostatné vlády císaře Justiniána, tedy roku 538.¹⁶⁵

Vitiges však uspořádal své věci i své vojsko a vytáhl proti Belisariovi a začal Řím obléhat. Římané v čele s Belisariem útok odrazili, ale Belisarios napsal císařovi: „ *Co jsme vykonali štěstím nebo naší statečností je znamenité. Ale posli nám zbraně a vojáky, abychom se mohli nepříteli postavit rovnocennými silami. Pomysli císaři, že když nás přemohou barbari, budeme vyhnáni z tvé Itálie. Já vím, že jsem povinen zemřít pro tvou říši, a proto mě nikdo nebude moci dostat odtud, pokud budu naživu. Ty si však rozmysli, jakou slávu ti přinese takový konec Belisaria.*“¹⁶⁶

Ioannes, který velel východnímu křídlu po smrti Konstantina, vytáhl na Ravenu. Uvažoval, a také se tak stalo, že když Gótové budou vědět o římském vojsku v blízkosti Raveny, zanechají ihned obléhání Říma ze strachu o její osud. A měl pravdu. Bylo kolem jarní rovnodennosti a obležení trvalo rok a devět dní, když se Gótové dali na pochod k Raveně. V době letního slunovratu se Belisarios vypravil proti Vitigovi a gótskému vojsku a ponechal v Římě jen slabou posádku. Tehdy bylo Belisariovi oznámeno, že přichází z Byzantia s velkým vojskem Narses. Měl s sebou pět tisíc vojáků.¹⁶⁷

¹⁶² Více o tom: EVANS, James Allan. *The Empress Theodora*.. Austin: University of Texas Press. 2002.

¹⁶³ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 18 – 30.

¹⁶⁴ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 40 – 41.

¹⁶⁵ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 52 – 53.

¹⁶⁶ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 75 – 76.

¹⁶⁷ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 120 - 127.

Později si Belisarios a Narses velice nedůvěřovali. Narses se Belisariovi nepodřizoval a často mařil jeho úmysly. Následkem nejednotného postupu Belisaria a Narsea Góti znovu ovládli Ligurii. Když se o tom dověděl císař, povolal Narsa a nařídil, aby jediným velitelem veškerého vojska byl Belisarios.¹⁶⁸

V severní Itálii už neměl kdo sít ani kosit obilí. Lidé zde umírali hladem.

Když se Vitiges se svými Góty doslechl, že Belisarios se hned na jaře obrátí proti nim a Raveně, měl velké obavy. Rozhodl se poslat posly k Chosroovi, perskému králi a pohnout císaře Justiniána k válce s Persií. Z tohoto popudu způsobil Chosroes uprostřed míru Římanům nesmírné škody. Uzavíral se čtvrtý rok této války. Belisarios se chtěl zmocnit Auxima a Faesul a potom táhnout proti Vitigovi a Raveně.¹⁶⁹

Když se Belisarios zmocnil Auxima, sevřel obležením Vitiga a gótské předáky v Raveně. Gótové se radili a rozhodli se provolat Belisaria císařem západní říše. Belisarios nechtěl být panovníkem bez svolení císaře. Aby však využil situace, předstíral, že souhlasí. Vitiges také souhlasil, aby se Belisarios ujal vlády. Roku 540 vstoupil Belisarios do Raveny.¹⁷⁰

Belisarios měl Vitiga pod čestnou ochranou a barbarům, kteří sídlili jižně od řeky Pádu, přikázal, aby se vrátili ke svým polím a volně je obdělávali. Potom Belisarios vzal královský poklad v paláci, aby jej odeslal císaři. Nedal se zlákat titulem. Rozhodně řekl, že nebude usilovat o titul císaře, dokud bude naživu císař Justinián. Pak se vydal na cestu do Byzantia; zima končila a uzavíral se pátý rok této války. Tak se Belisarios ještě za nejisté situace dostal do Byzantia s Vitigem, gótskými předáky a královským pokladem. Císař byl pyšný na dosažený úspěch, avšak nepovolil Belisairovi triumf jako tenkrát, když se vrátil po vítězství nad Gelimerem a Vandaly. Všichni mluvili o Belisairovi, poněvadž dosáhl dvou vítězství, což se nepodařilo nikomu předtím: přivedl do Byzantia jako zajatce dva krále a nečekaně získal Římanům jako skvělou kořist potomky a majetek Geisericha a Theodoricha.¹⁷¹

Ale ostatní velitelé neměli na mysli nic jiného než své zájmy, začali v Itálii loupit, proto nadělali mnoho chyb a zakrátko se postavení Římanů zhoršilo. Gótům nyní vládl Totila a Prokopios o něm mluví s úctou, jako o vládcí rozumném, důstojném a do určité míry i vlídném a vyjadřuje pohrdání k velitelům římského vojska, kteří společně s vojáky drancovali majetek poddaných a neustále se dopouštěli násilí a bezpráví.

Totila se vydal obléhat Řím. Když se to dověděl císař, byl bezradný a uznal za nutné poslat Belisaria proti Totilovi, ačkoliv na něho Peršané zle dotírali. Zima končila a uzavíral se

¹⁶⁸ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 145.

¹⁶⁹ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 151 – 152.

¹⁷⁰ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 158 – 172.

¹⁷¹ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 173 – 177.

devátý rok války. Tak odešel Belisarios podruhé do Itálie. Měl málo vojáků a za peníze sbíral mladé dobrovolníky, když procházel Thrákií.¹⁷²

Belisariova, manželka Antonina byla poslána do Byzantia požádat císařovnu, aby vyjednala více vojska pro tuto válku. Ale císařovna Theodora onemocněla a zemřela roku 548, když byla panovnicí jedenadvacet roků a tři měsíce. V této době se Gótové v čele s Totilou stali opět pány západní říše. Belisarios se vracel do Byzantia bez slávy. Po dobu pěti let se mu nepodařilo zahájit postup proti nepříteli.¹⁷³

Římský biskup Vigilius spolu s mnohými významnými Italiky, kteří v té době byli v Byzantiu, nepřestávali prosit císaře, aby se všemi silami ujal Itálie. Císař to slíbil, ale většinu času věnoval křesťanským naukám, stále se horlivě snažil urovnat křesťanské spory.¹⁷⁴

Nakonec Narses dostal od císaře silné vojsko a dostatek prostředků a roku 552 zničil gótské vojsko v bitvě u Busta Gallorum, kde padl i gótský král Totila; i tak trvalo ještě tři roky, než se podařilo udusit poslední plaménky odporu. Itálie, kdysi kolébka římské světovlády, byla po dvacetiletém boji navracena pod římskou vládu. Cena, kterou za to musela zaplatit, byla však obrovská: země byla nadobro zpustošena, města pobořena, obyvatelstvo zdecimováno.¹⁷⁵

¹⁷² PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 190 – 199.

¹⁷³ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 250.

¹⁷⁴ PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 200 – 266.

¹⁷⁵ VAVŘÍNEK, Vladimír. *Války s barbary a jejich historik*. In: doslov k: PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985, s. 426.

4 Vnitřní politika

Nejpozději od roku 535 začal císař Justinián uvádět písemná ustanovení slavnostní formulí *In nomine Domini nostri Iesu Christi*, aby zdůraznil své božské pověření k vládě. Zvláště v úvodu k *Novelám* lze nalézt důležité prvky toho, co je někdy nazýváno „císařskou ideou“. Podle ní je povinností Bohem dosazeného císaře, jenž je „po Bohu společným otcem pro všechny“, ochraňovat pravé náboženství, což ospravedlňuje zásahy do církevních záležitostí a činí z císaře ochránce císařských kánonů, koncilních ustanovení. Jeho rozhodnutí pečují o harmonické spojení – *symfonia* – božských a lidských věcí pro blaho říše a poddaných. Všechna císařská nařízení směřují k léčení „nezdravých“ stavů a zahrnují i revizi vlastních starších zákonů. Justinián se snažil těmto požadavkům dostát. Jeho *Codex Justinianus* programově začíná definicí pravé víry. Církevním kánonům císař propůjčuje sílu zákona.¹⁷⁶

4.1 Právo, reformy

První léta Justiniánovy vlády se vyznačují neúnavným reformním nadšením v nejrůznějších oblastech. Justinián sám poukazoval ve svých zákonech na vlastní bdělost a neustávající činnost pro blaho říšského obyvatelstva, a nechával se za ni velebit: „*Císařská vznešenost musí být nejen ozdobena zbraněmi, ale rovněž chráněna zákony. Obou těchto cílů jsme dosáhli s nejvyšší bdělostí a největší starostlivostí a s pomocí Boží.*“¹⁷⁷

Tato činnost však mohla být vykládána i negativně. Co bylo pro někoho reformním nadšením slibujícím úspěch, hodnotili jiní, například Prokopios z Kaisareie, jako přehnanou a neblahou dychtivost po novotách.¹⁷⁸

První velká Justiniánova reforma se zaměřila na právní záležitosti. Vzhledem k několikasetleté tradici po sobě následujících konstitucí – tj. císařských ustanovení, reskriptů – tj. císařských odpovědí na dotazy, a právních dobrozdání si římské právo stále více odporovalo a stávalo se nepřehledným. Císař o tom píše senátu: „*Ve prospěch obecných záležitostí a v zájmu zabránit protahování sporů rozhodli jsme se s pomocí Boha všemohoucího provést to, co již mnozí dřívější císaři považovali za nutné opravit, ale co se žádný z nich neodvážil uskutečnit; je totiž nutné omezit množství císařských nařízení obsažených ve třech kodexech Gregoriana, Hermogeniana, stejně jako Theodosia. Je třeba je*

¹⁷⁶ Převzato z: MAIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 89 -90.

¹⁷⁷ SKŘEJPEK, Michal. *Prameny Římského práva*. Praha: LexisNexis CZ. Vyd. 2. 2004, s. 339.

¹⁷⁸ Více o tom: PROCOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961, s. 71 – 75.

shromáždit do jediného kodexu, označeného naším šťastným jménem, který zahrne jak císařská nařízení ze tří uvedených kodexů, tak i později vydané novely.“¹⁷⁹

Dne 13. února 528 ustavil desetičlennou komisi ke zřízení nového kodexu. Za pouhý rok jí byla vytvořena sbírka císařských nařízení publikovaná roku 529 konstitucí *Summa rei publicae*. V průběhu prací na *Digestech* a *Institucích* se však ukázala celá řada nesrovnalostí mezi nimi a touto sbírkou – Kodex zastaral a musel být přepracován.

Nový *Codex Iustinianus repetititae praelectionis* byl publikován konstitucí *Cordi* z 16. listopadu 529. Starý Kodex se nezachoval a kromě zlomku jeho indexu nalezeného na papýru o něm nevíme prakticky nic. Kodex „nový“ byl rozčleněn na dvanáct knih, které se dělily na jednotlivé tituly, v nichž jsou konstituce řazeny chronologicky. Systematika knih Kodexu je následující: 1. Náboženské záležitosti, prameny práva a státní úřady, 2. – 8. Soukromé právo a soukromý proces, 9. Právo a proces trestní, 10. – 12. Právo finanční a správa státu. Nejstarší rukopis Kodexu ze šestého až sedmého století je pouze fragmentární a je zachován na palimpsestu ve Veroně. Další rukopis pochází z desátého století – tzv. *Summa Perusiana*.¹⁸⁰

Všechny starší sbírky zákonů ztratily platnost po vskutku velmi rychle provedeném publikování nové sbírky *Novus Codex Iustinianus*.

Zdá se, že až při práci na kodexu vznikl plán shromáždit a tematicky zařadit další potřebné spisy římských právníků. Pověření k tomu získala roku 530 sedmnáctičlenná komise pod předsednictvím Triboniana. Justinián odhadoval, že zhotovení tak monumentálního díla bude trvat deset let. O to větší bylo jeho překvapení, když komise udělala výtah z 2000 knih již po třech letech. V roce 533 byla v platnost uvedena příručka pod názvem *Digesta*, která byla jako rozhodující pomůcka soudců rovněž prohlášena za zákon.¹⁸¹

Nejde tedy o zákoník v pravém slova smyslu, ale o sbírky výpisků z odborných pojednání klasických římských právníků. Do prací se zapojil i sám císař, který průběžně odstraňoval nejasnosti – později byla jeho rozhodnutí shrnuta do sbírky *Quinquaginta decisiones*. *Digesta* se člení na padesát knih, které jsou pak děleny na jednotlivé tituly a fragmenty. Byla publikována konstitucí *Dedoken – Tanta* 16. prosince 533. Ve východořímské říši platila až do vydání zákoníku *Basiliky* císaře Lva Filosofova (886 – 911). Na Západě byla jejich platnost zavedena pragmatickou sankcí *pro petitione Vigili* roku 554. Poté zde *Digesta* upadly v zapomnění až do objevení rukopisu ze šestého století roku 1070.¹⁸²

¹⁷⁹ Převzato z: SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*. Praha: LexisNexis CZ. Vyd. 2. 2004, s. 321.

¹⁸⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*. Praha: LexisNexis CZ. Vyd. 2. 2004, s. 287.

¹⁸¹ MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 46.

¹⁸² Převzato z: SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*. Praha: LexisNexis CZ. Vyd. 2. 2004, s. 197.

Téměř současně se zveřejněním *Digest* mohl císař uvést v platnost příručku nazvanou *Institutiones*, což byla jakási učebnice pro studenty práv:

INSTITUTIONES SEU ELEMENTA

Imperatoriam maiestatem

„Ve jménu Pána našeho Ježíše Krista, císař caesar Flavius Iustinianus, alamanský, gótský, antský, alanský, vandalský, africký, zbožný, šťastný, slovutný vítěz a triumfátor, navždy augustus, mládeži toužící poznat právo.“

*Povolali jsme ... Tribonia, Theofila a Dorothea ..., aby s naší pomocí a z našeho příkazu sestavili Instituce: abyste se na počátku studia seznamovali s právem nikoliv ze starodávných textů, ale z císařské jasnosti, a aby do vašich uší a mysli nebylo vkládáno nic neužitečného ani škodlivého, ale mohly přijímat věci potřebné; a abyste se hned na počátku seznamovali s tím, co dříve teprve po čtyřech letech čtení císařských nařízení bylo umožněno, a byli jste shledáni hodni štěstí, aby vám byl počátek i konec právnických studií zprostředkován císařským hlasem.“*¹⁸³

Široce zaměřené kodifikační dílo vyžadovalo také reformu právního studia; ta proběhla ještě v roce 533. Tím bylo ukončeno reformní dílo, které je od 16. století známé pod názvem *Corpus Iuris Civilis* a má pro evropské právní dějiny rozhodující význam.

I po roce 534 zůstával Justinián nadále aktivní jako neúnavný zákonodárce a vydal více než 150 dalších zákonů – *Novely*, které chtěl původně shromáždit do vlastní sbírky, což se ale nestalo. Dnes známé sbírky těchto *Novel* neměly oficiální charakter.

Úvody všech tří zmíněných spisů reformního díla představují hlavní prameny k tomu, jak císař sám sebe chápal. Právo k zákonodárné činnosti, zejména však schopnosti ji provádět, získal císař – jak čteme v konstitucích – od Boha. A tak se sám císař stává pro lidi „živoucím zákonem“ – *nomos empsychos, lex animata*. *Corpus Iuris Civilis* byl především dílem Tribonianovým a také pozdější *Novely*, vytvořené do roku 542 jsou výsledkem intenzivní spolupráce mezi císařem a jeho učeným „ministrem spravedlnosti“.¹⁸⁴

Ačkoliv záměr byl původně konzervativní, přece Justiniánovo zákonodárství v podstatě odstranilo mnoho starých přežitků a upravilo právo podle potřeb tehdejší doby. Tyto Justiniánovy reformy mířily spíše k ukončení zlořádů nežli k radikální změně. Jeho vliv na další rozvoj evropského práva je nezměřitelný.¹⁸⁵

Justinián se také snažil provádět konkrétní změny ve státní správě, aby mohla účinněji sloužit svým úkolům. Některé menší provincie byly sloučeny a v některých případech, zejména

¹⁸³ Převzato z: SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*. LexisNexis CZ. Vyd. 2. 2004, s. 339.

¹⁸⁴ MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 47 – 48.

¹⁸⁵ *Dictionary of the Middle Ages*, v. 7. New York: Charles Scribner's Sons. 1982, s. 202

v Malé Asii a v Egyptě, byli do jejich čela postaveni správci pověřeni jak civilní, tak vojenskou pravomocí. Byla to podstatná, i když jen na výjimečné případy omezená změna dosavadního správního systému zavedeného Diokleciánem, která předznamenala vznik nové byzantské administrativní soustavy v sedmém a osmém století.

Velký význam měl také Justiniánův pokus o odstranění korupce v byrokratickém aparátu. Chtěl toho dosáhnout zrušením tzv. suffragií, tj. poplatků, které uchazeči o úřady, museli za ně zaplatit. Roku 535 vydal z podnětu císařovny Theodory zákon rušící suffragia, v němž zároveň přísně zakazoval úředníkům všech stupňů, aby od poddaných vymáhali jakékoli poplatky ve svůj prospěch. Císař se snažil poddané chránit před vykořisťováním jednotlivců, ale státní daňový útlak se ve skutečnosti soustavně zvyšoval.¹⁸⁶

4.2 Stavby, vzdělávání a literatura

Justiniánova stavební činnost je dobře zachycena historikem Prokopiem. Ke konci Justiniánovy vlády, kolem roku 560, napsal oslavný spis *O stavbách* o šesti knihách, kde zachycuje téměř celý stavební program císaře. Protože nemám k dispozici tento základní pramen o Justiniánových stavbách, budu informace čerpat z knihy Jamese Evanse *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire*.¹⁸⁷ Všichni římscí císaři, už od Augusta, stavěli monumentální stavby, nejen aby uspokojili obyvatelstvo, ale také aby presentovali slávu své vlády. Také Justinián se chtěl ukázat jako šlechetný dobrodinec lidí a podporovatel náboženství.

Co se týče vzdělávání, tak byzantský systém hodností byl založen na zásluhách a na vzdělání, takže vzdělanost zasahovala více sociálních vrstev a nebyla vyhrazena jen kněžím a církvi. Kapitola o vzdělávání a literatuře vychází z informací obsažených v knize Růženy Dostálové *Byzantská vzdělanost*.¹⁸⁸

4.2.1 Stavby

Justinián byl neúnavným stavitelem. Prokopiovy knihy *O stavbách* ukazují, že v Justiniánově stavebním programu byly čtyři základní aspekty. První a nejdůležitější byl aspekt náboženský. Justinián stavěl kostely, kláštery a charitativní stavby, jako útulky pro nemocné a

¹⁸⁶ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 66 – 67.

¹⁸⁷ EVANS, James, Allan. *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire*. London: Greenwood Press. 2005.

¹⁸⁸ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad. 2003.

pro obyvatele postižené přírodními katastrofami, či barbarskými nájezdy. Druhým aspektem byla povinnost vládce ochránit svou říši a svou vládu. Justinián budoval a opravoval hradby, opevnění a pevnosti. Dalším aspektem byly stavby pro veřejnost a pro potěšení obyvatelstva, jako kolonády na ulicích, lázně, náměstí, silnice, památníky, a paláce. Posledním, čtvrtým aspektem bylo zásobování vodou a usměrňování záplav.

Většina Justiniánových kostelů už neexistuje. Dosud je možno obdivovat chrám Hagia Sofia v Istanbulu, kde je nyní museum. Stojí také tzv. malá Ayasofya, kterou Justinián založil jako kostel sv. Sergia a Bakcha u paláce Hormisdas. Kostel sv. Petra a Pavla, který Justinián postavil na oslavu ukončení Akakiova schismatu, zmizel beze stopy. Kostel sv. Ireny dodnes stojí a je v něm museum. Kostel sv. Apoštolů byl nahrazen mešitou, ale benátský San Marco je jeho napodobeninou. V Efesu můžeme ještě spatřit zříceniny kostela sv. Jana Theologa. V Jerusalemu našli archeologové základy Nového kostela Bohorodičky a potvrdili tak Prokopiovy údaje. Monastýr sv. Kateřiny na Sinaji dosud stojí a je používán, ale podle toho, jak ho Prokopios popsal, máme podezření, že ho nikdy neviděl.¹⁸⁹

Podívejme se podrobněji jaké kostely a monastýry byly z Justiniánova rozkazu vybudovány. Původní kostel Hagia Sofia postavil Konstantinův syn Konstantius II. Později byl kostel přestavěn Theodosiem II. Byla to bazilika, protože už tradičně se katedrální kostely stavěly jako baziliky. Když Theodosiův kostel shořel za povstání *Nika*, tak Justinián nechal postavit chrám jiného typu. Stavbu začal v roce 532, čtyřicet pět dní po potlačení povstání. Byla to stavba, která neměla obdoby v troufalosti koncepce a velkoleposti provedení. Výstavbu vedl Isidor z Milétu a Anthemios z Tralletu a byla dokončena roku 537. Prokopios informuje, že vnitřek chrámu byl obložen čistým zlatem. Chrám ale neměl stabilní podloží, což později působilo problémy. Stavba přežila zemětřesení v roce 553 a 557, ale v roce 558 se zřítíla kopule a chrám musel být přestavěn. Přestavbu provedl Isidorův synovec. Po povstání byl přestavěn i kostel sv. Ireny a útulek Samsonův, ale tato stavba se nedochovala. Dosud stojí kostel sv. Sergia a Bakcha. Jemu podobný je kostel Santa Vitale v Ravenně, jehož stavba začala ještě v době, kdy město bylo pod ostrogótskou vládou. Kostel Santa Vitale byl zasvěcen v roce 557. Jsou v něm dvě slavné mozaiky. Jedna představuje Justiniána s jeho doprovodem a ravennského biskupa, jak se účastní vysvěcení kostela. Druhá znázorňuje Theodora s jejím doprovodem. Justinián ani Theodora nikdy Ravennu nenavštívili, ale zřejmě mozaiky, které jsou asi italského původu, schválili. V chrámu sv. Apoštolů v Konstantinopoli byly ostatky apoštolů Timothea, Ondřeje a Lukáše. Byly tam i hrobky císařů. Justinián a

¹⁸⁹ EVANS, James Allan. *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire*. London: Greenwood Press. 2005, s. 49 – 50.

Theodora zde spočinuli také, v mauzoleu, které zde bylo pro ně postaveno. Řada kostelů, které Justinián nechal postavit na předměstí Konstantinopole, už zmizela. Když byla Antiochie znovu budována po tom, co ji Peršané zničili, byl tam postaven kostel Bohorodičky a kostel archanděla Michaela. V Efesu nechal Justinián vybudovat kostel sv. Jana Theologa, který byl podobný kostelu sv. Apoštolů v Konstantinopoli. Kostel Panny Marie v Jerusálemu byl postaven na kopci a neměl dost prostoru pro základy, které musely být dostavěny uměle. Na hoře Sinaj nechal Justinián postavit pevnost – monastýr a kostel, stavby jsou dosud funkční.¹⁹⁰

Důležitou část Justiniánovy stavební činnosti představovaly stavby pro veřejnost. Hagia Sofia stojí na severním okraji hlavního náměstí v Konstantinopoli, které je známé jako Augustaeum. Jméno dostalo podle pomníku Konstantinovy matky Heleny – augusta Helena, který byl umístěn v centru náměstí. Justinián tam přidal svoji bronzovou sochu, která zářila jako zlatá. Připomínala dvě vítězství z roku 530, jedno nad Peršany u Dary a druhé nad Bulhary. Justiniánova ruka se tam tyčila k vycházejícímu slunci. Prokopios si představoval, že měla ukazovat Peršanům, aby respektovali hranice na východě. Dále opravil dům pro senát, Zeuxippovy lázně a kolonádu lemující hlavní ulici, která spojovala Augustaeum a Oválné forum Konstantinovo. Justinián se postaral i o dostatečné zásobování města vodou. Blízko chrámu Hagia Sofia je ještě teď možno navštívit podzemní cisternu zvanou Yerebatan Serai, kterou nechal Justinián postavit pod soudním dvorem zvaným Basiliké. Byla tam skladována voda ze zimních a jarních dešťů pro suché letní měsíce. Další cisternou byla Binbindirik, zvaná Cisternou tisíce sloupů, bylo jich ale jen 224. Pro zabezpečení dodávek obilí z Egypta, nechal Justinián vybudovat překladiště, pro případ, že se lodě nemohly dostat do Konstantinopolského přístavu kvůli přílivu z Černého moře. Znovu postavil Antiochii zničenou Peršany v roce 540. V Africe prý obnovil 150 měst. V Itálii stavěl Justinián méně. Velkolepým způsobem ale přestavěl svoje rodiště Tauresium a město pak nazval Justiniana Prima a bylo sídlem biskupa Dacie. Jeho archeologické pozůstatky se nacházejí u Caricin gradu v Makedonii.¹⁹¹

Životně nezbytné byly pro římskou říši Justiniánovy obranné stavby. Prokopios uvádí přes šest set míst na Balkáně, kde Justinián postavil, či obnovil pevnosti. Mnohé z nich byly i místy, kde obyvatelstvo mohlo najít ochranu před barbarskými nájezdníky. Justinián také postavil pás pevností podél obou břehů Dunaje. Musel také zlepšit obranu východní hranice

¹⁹⁰ EVANS, James Allan. *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire*. London: Greenwood Press. 2005, s. 51 – 52.

¹⁹¹ EVANS, James Allan. *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire*. London: Greenwood Press. 2005, s. 53 – 55.

s Persií: posilnil opevnění Dary a také tam a v Edesse (nyní Urfa) vybudoval zábrany proti záplavám. Justiniánovy pevnosti najdeme i na Krymu. V Řecku obnovil opevnění u Thermopyl. Tímto jsme ale zmínili jen část jeho obranných staveb.¹⁹²

Dostatek vody na venkově i ve městech byl důležitý nejen pro uspokojení obyvatel, ale i z hlediska bezpečnosti. Město bez vody nemohlo být ubráněno proti nepřátelům. U Eufratu nechal Justinián vybudovat zeď a velký počet zásobních cisteren na dešťovou vodu. Další cisterny vybudoval u Thermopyl. Velký aquadukt obnovil pro Herakleu Pontskou a pro Nikáju, také postavil aquadukt pro Helenopolis v Bithynii. V Pythii byly horké prameny a Theodořiny oblíbené lázně. Justinián tam postavil aquadukt, který přiváděl chladnou pitnou vodu ze vzdálených pramenů. Stavěl také protipovodňové zábrany, například v Tarsu. Nechal vybudovat most na severozápadě Turecka přes řeku Sangaris, který dosud stojí, ale řeka je už odkloněná, takže most teď stojí nasuchu. Také postavil pevnost a kostel Matky Boží v Septemu u Gibraltaru. V Ravenně, kromě kostela Santa Vitale vybudoval ještě kostel Sant Apollinare Nuovo. Jinak v Itálii Justinián mnoho nestavěl.

Nejpůsobivější Justiniánovou stavbou je Hagia Sofía, která udivuje svou krásou dodnes.¹⁹³

4.2.2 *Vzdělávání a literatura*

Seznámíme se zde jen s jednou, ovšem velmi významnou stránkou byzantské kultury, s literárním životem jako dokladem byzantské vzdělanosti. Dotkneme se při tom i obecných předpokladů písemnictví. Patří k nim zejména vývoj školství, vývoj filosofického systému i theologického myšlení.

Základem byzantské vzdělanosti byla vysoká úroveň školství. Konstantin Veliký zřídil v Konstantinopoli, podle římského vzoru, vyšší školu hned po založení města. O reorganizaci a stavu této školy v roce 425 nám podává svědectví zákoník Theodosia II. v článku O svobodných studiích města Říma a Konstantinopole.

Charakteristickým rysem byzantského školství byl jeho státní charakter. Na vyšších státních školách se neučilo theologii. Protiklad světské vědy a theologie zůstal v Byzanci vždy zachován. O theologické vzdělání pečovala církev ve svých zařízeních. Za Theodosia II. se vyšší škola v Konstantinopoli stala skutečnou universitou. Na nižším stupni se vyučovalo

¹⁹² EVANS, James Allan. *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire*. London: Greenwood Press. 2005, s. 55 – 56.

¹⁹³ EVANS, James Allan. *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire*. London: Greenwood Press. 2005, s. 56 – 58.

gramaticy, na vyšším stupni rétoriky. Zakladatelé školy měli však na mysli i hlubší odborné vzdělání ve filosofii, právech a lékařství, které na toto obecné vzdělání navazovalo.¹⁹⁴

Vedle university byla v Konstantinopoli i veřejná knihovna. Knihovníci se zde starali o ukládání kodexů, o jejich údržbu i opisování. I o tuto kulturní oblast tedy pečoval v Byzanci stát, nikoli církve, jak tomu bylo na Západě. Kdo toužil po dobré životní dráze, musel nabýt vzdělání, které bylo v Byzanci nespornou hodnotou. Je nepochybné, že celková úroveň laického vzdělání byla v Byzanci vyšší než na Západě.¹⁹⁵

Podívejme se nyní, jak to bylo s počátky církevní literatury. Prvním autorem, v jehož díle se odrážejí radikální změny, k nimž sáhl Konstantin Veliký, je Eusebios z Kaisareie (263 – 339), který přizpůsobil antické historické myšlení nové skutečnosti a stal se zakladatelem církevní historie. Položil tak základy k myšlenkovému procesu, který ve čtvrtém a pátém století vedl k syntéze antické filosofie s křesťanstvím. Nové bylo Eusebiovo pojetí světových dějin, které spočívalo v myšlence zákonitého a věčného směřování dějinného vývoje k uskutečnění království Božího na zemi. V oslavných spisech na císaře Konstantina aplikoval Eusebios helénistickou politickou filosofii na politickou teorii křesťanského impéria, které má být pozemským obrazem nebeské monarchie.¹⁹⁶

Vedle vzdělaných vrstev byzantské společnosti vstupuje v tomto období na literární pole i společenská skupina dosud v kultuře neznámá a původně jí vlastně nepřátelská, totiž mnišstvo. Zakladatelem eremitského hnutí byl sv. Antonín. Jeho život vylíčil řecký teolog čtvrtého století Athanasios z Alexandrie (295 – 373) a poskytl tak vzor ostatním stoupencům mnišského života a položil i základ literárnímu žánru středověké hagiografie. I pozdní antika znala oslavné životy různých divotvůrců s novelistickými rysy, například Filostrátův *Život Apollonia z Tyany*. Na základě tohoto helénistického žánru se začal vyvíjet nový biografický žánr – životy svatých, který představuje snad nejpočetněji zastoupený literární útvar v byzantské literatuře. Druhým aspektem tohoto žánru jsou mučednická akta, zápisy o soudních procesech s prvními křesťany v období pronásledování. Výchově mnichů sloužila literatura vzdálená helénské tradici. Byla to *Apofthegmata tón hagion paterón* (Výroky svatých otců) nebo Palladiovo Lausiakon - Dějiny věnované císařskému komořímu Lausovi.¹⁹⁷

Křesťanské myšlení se začalo sbližovat s řeckou filosofií a antickou vzdělaností. Důležitými představiteli tohoto procesu jsou tři nejvýznamnější teologové čtvrtého století, pro svůj původ

¹⁹⁴ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad. 2003, s. 108.

¹⁹⁵ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad. 2003, s. 110 – 111.

¹⁹⁶ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad. 2003, s. 112.

¹⁹⁷ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad. 2003, s. 113.

z Kappadokie nazývaní kappadočtí otcové: Basileos Veliký (330 – 374), Grégorios z Nizianzu, zvaný Theolog (330 – 390) a Grégorios z Nyssy (335 – 394), mladší bratr Basilův. Klasickým literárním vyjádřením těchto snah je Basilovo pojednání *O užitku z četby řecké literatury*, které adresoval mládeži. Doporučoval studovat antickou literaturu a filosofii a její nástroje využít pro věc křesťanství. Tento spis pak nadále určoval postoj církve k antické vzdělanosti.

Pocíťovali-li Kappadočané ještě nutnost obhajovat své stanovisko vůči antické vzdělanosti, tak Ioannes Chrysostomos (344/54 – 407) ji převzal od svého vzoru, rétora Libánia, jako samozřejmou výzbroj vzdělance a uplatňoval ji v kazatelské praxi. Nepovažoval už za nutné obhajovat křesťanství vůči pohanům.¹⁹⁸

Koncem pátého století působil neznámý autor, který se kryl jménem současníka apoštola Pavla, údajného prvního athénské biskupa Dionysia Areopagity. V jeho díle se projevuje silný vliv novoplatonika Prokla, novoplatonismus je tu však podáván v křesťanské interpretaci. Toto dílo je výrazem posledního pokusu o spojení novoplatonismu a křesťanství. K jeho rozšíření přispělo i jméno autorovo, otázka je, zda právě, které zaručovalo dílu autoritu a zbavovalo je podezření z hereze. Tak bylo možno, že velký podíl novoplatonského dědictví vplynul do byzantské křesťanské mystiky.¹⁹⁹

Pro vývoj křesťanské teologie a dogmatiky byla významná století raného křesťanství, zejména čtvrté století, kdy *ediktem milánským* bylo roku 313 povoleno svobodné vyznání křesťanství a kdy po diskusích všeobecných sněmů bylo formulováno křesťanské učení. Sněm v Chalkedonu stabilizoval církevní dogmata v orthodoxii.²⁰⁰

Kláštery a mniši dosáhly už za Justiniána nesmírného vlivu jak na poli církevním, tak ve státní politice. Rostoucí počet mnichů se v literatuře projevuje nárůstem mnišské literatury. Hlavním žánrem této literární větve zůstávají Životy svatých, křesťanská hagiografie. Tento žánr nedbal tradovaných předpisů rétorských a gramatických škol, ale používal živého jazyka a prostého stylu a blíží se někdy až folklórní tvorbě. Charakteristickým představitelem této tvorby je Ióannés Moschos, který shromáždil ve své knize *Leimónarion* (Duchovní lučina) příběhy o vytrvalých asketech a poustevnících odolávajících nástrahám, příběhy plné zázraků a zkrocených šelem.²⁰¹

V období Justiniánově se také rozhodlo soupeření dvou tehdejších světových jazyků, latiny a řečtiny. Současník Justiniánův Ióannés Lydos poznamenává, že klesá potřeba znalosti latiny a

¹⁹⁸ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad. 2003, s. 123 – 125.

¹⁹⁹ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad. 2003, s. 128.

²⁰⁰ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad. 2003, s. 129.

²⁰¹ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad. 2003, s. 130.

řečtina se stává správním jazykem říše. Tento jazykový vývoj se zrcadlí i v Justiniánově zákoníku, v němž Codex a Digesta jsou psány latinsky, kdežto nové, soudobé zákony – Novely, jsou většinou psány už řecky – Nearai.

Císař Justinián se proslavil výstavbou velkolepých chrámů, jejichž nádhera i ceremonie soutěžily s nádherou dvorského ceremoniálu. Součástí bohoslužby se staly i církevní hymny. Mezi strofami se opakoval refrén zpívaný věřícími, kdežto hlavní strofy zpíval kněz. Je to zcela nový básnický útvar bez návaznosti na klasické formy po stránce obsahové, metrické i jazykové. Do byzantské literatury jej uvádí v šestém století Syřan Rómanos, zvaný Melodos – Pěvec. Přiřítá se mu více než tisíc hymnů, které jsou vlastně veršovanými homiliemi na biblické náměty a církevní svátky. Rómanos je výrazem oné tváře rané Byzance justiniánského období, která se zcela odvrátila od antické minulosti a jde vstříc nové, středověké kultuře úzce spojené s církví.²⁰²

Vývoj křesťanské církve po Eusebiovi zachycuje v šestém století právní poradce antiošského patriarchátu Syřan Euagrios (536 – 593), který ve svém díle zachytil nejpohnutější období raného křesťanství a vývoj orthodoxní dogmatiky v pátém a šestém století. Vzdělaný Euagrios psal své dílo podle historiografické tradice, navazující na Hérodota a Thúkydida. Podle této tradice psal v Justiniánově době Prokopios z Kaisareie svůj spis *O válkách*. Byzantská historiografie doprovází dějiny říše po celou dobu jejího trvání a vypovídá i o jejím zániku. V ní dosahuje byzantská literatura svého vrcholu díky tomu, že autory těchto děl byli zpravidla aktivní politikové, dokonce císařové a princezny či císařští vyslanci, zpravidla lidé proniklí klasickou vzdělaností, kteří sledovali nejen jazyk, ale i historickou metodu svých vzorů a byli buď očitými svědky nebo účastníky historického dění nebo měli alespoň přístup k archivním dokumentům. Západní středověká literatura nezná nic, co by se mohlo měřit s tímto literárním žánrem v Byzanci.

Právě období Justiniánovo našlo adekvátní literární výraz v dvorské historiografii Prokopiově, v jehož díle se odráží veškerá protikladnost této doby. Účast na rozsáhlých vojenských podnicích, jejichž cílem bylo obnovení římského impéria, proměnila humanitně a právnický vzdělaného rétora v jednoho z největších byzantských historiků.²⁰³ Oslavným spisem na velkorysou stavební aktivitu císaře Justiniána je dílo *O stavbách*. Na druhou tvář velkolepé vlády Justiniánovy ukázal Prokopios v díle nazývaném *Skrytá historie*, která je nenávistnou obžalobou Justiniánova režimu. *Skrytá historie* je dílo natolik odlišné od všeho, co Prokopios předtím napsal, že je mnozí badatelé prohlašovali za podvržené. Moderní historická kritika

²⁰² DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad. 2003, s. 132.

²⁰³ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad. 2003, s. 133 – 134.

však nepochybuje o jeho pravosti, poněvadž rozpornost nespočívá ve faktech, ale v jejich hodnocení.

O historii a vývoj státní správy se zajímal Petros Patrikos (500 – 563), který po léta zastával úřad zvaný *magister officiorum*, v němž byly spojeny funkce moderních ministrů vnitra a zahraničí, a který napsal pojednání o vzniku a vývoji tohoto úřadu.

Do oblasti mnišské literatury patří byzantské kroniky. Sledují světové dějiny od biblického stvoření světa přes dějiny starého Orientu, Řecka a Říma zpravidla až po dobu autorovu. Chybí jim historická koncepce a kritičnost, všímají si podružných věcí a vlastně nahrazují mnichům a méně vzdělaným vrstvám zábavnou četbu. Protějškem kritického a monografického přístupu Prokopiova je v kronikářství Syřan Ióannes Malalas. Od klasické tradice se odpoutává nejen obsah, ale i jazyk jeho díla, který je velmi blízký tehdejšímu mluvenému jazyku. U Prokopia vidíme století Justiniánovo očima dvora a armády, Malalas se dívá očima vrstev málo vzdělaných.²⁰⁴

Justiniánova vláda byla posledním zlatým věkem více jak tisícileté literární tradice. Snese téměř srovnání se zlatým věkem pátého století před Kristem v Řecku nebo s dobou císaře Augusta (31 př. Kr. – 14 po Kr.) v Římě. Avšak vláda Justiniánova byla obdobím omezených poměrů, ve kterém byl dáván větší důraz na uchovávání tradic minulosti než na nové myšlenky. Nikdo už nepsal klasické tragédie ani komedie.²⁰⁵

4.3 Křesťanství a církev

Justinián se o theologii osobně hluboce zajímal. Římské, tj. křesťanské impérium chápal jako pozemské uskutečnění říše Kristovy a jeho obnovení a rozšíření jako úkol svěřený mu božským příkazem. Jeho uskutečnění muselo být v Justiniánově pojetí nezbytně založeno na prosazení jednotné pravé víry. Justinián proto hned po svém nástupu na trůn rozhodně vystoupil proti všem zbytkům pohanství.

Především však se Justinián zaměřil na prosazení jednoty v církvi samé. Jedním z prvních Justiniánových vládních aktů bylo, že oznámil své zvolení papeži Hormisdovi, přičemž zároveň prohlásil svou ochotu přidržovat se chalkedonského vyznání. Plán dobýt nazpět západní provincie by stěží měl vyhlídku na úspěch bez podpory místního obyvatelstva, které se vesměs hlásilo ke katolické víře. Příklon k ní měl ovšem nezbytně za následek odcizení obyvatelstva východních provincií. Toho však Justinián ve své jednostranné orientaci na

²⁰⁴ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad. 2003, s. 135 – 139.

²⁰⁵ EVANS, James Allan. *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire*. London: Greenwood Press. 2005, s. 60.

získání západních provincií nedbal a hned po svém nástupu na trůn zahájil dokonce pronásledování monofysitů.²⁰⁶

Naučné disputace o vztahu mezi Božskou a lidskou přirozeností Krista oddělily chalkedonisty Východu i Západu od monofysitů Východu. Justinián se snažil skrze svou vládní moc přivést odpadlé skupiny zpět přemlouváním i silou. Jeho politika vzhledem k monofysitům oscilovala mezi tolerancí a persekucemi a byla částečně mírněna přízní, kterou císařovna Theodora k monofysitům chovala.

Církevní dějiny Euagria Scholastika, které končí rokem 594, opakují Prokopiovu domněnku ze *Skrytých dějin*, že Theodora a Justinián pouze předstírali rozdíl v názorech na monofysity a chalkedonce. Faktem je, že chalkedonisté Theodora nevěřili a zařadili ji mezi své nepřátele. Na druhou stranu, monofysité u ní našli útočiště, ale ochrana, kterou císařovna poskytovala monofysitským mnichům měla dvojí účinek. Theodora pro ně přeměnila palác Hormisdas na monastýr, který je chránil od hněvu chalkedonistů, avšak také je tím izolovala. Pronásledování, které proběhlo za Justina I., dalo monofysitům mučedníky. Přízeň Theodory dala monofysitům bezpečí a izolaci v paláci Hormisdas.²⁰⁷

Prameny nás informují o Theodořině náboženské orientaci. Některé prezentují císařovniny sklony jako monofyzitské. Podle Gerostergia je to chyba; tento autor poukazuje na fakt, že Theodora vždy veřejně zdravila Modré, kteří byli Orhodoxní, a ne Zelené, kteří dávali přednost monofysitismu.²⁰⁸ Nicméně, traduje se, že pod jejím vlivem posléze Justinián pronásledování tiše zastavil a roku 532 se dokonce pokusil dosáhnout smíru v církvi vypracováním určitého kompromisu. Uspořádal disputaci obou protivných stran, vyhlásil roku 533 vlastní „Vyznání víry“, které mělo představovat formuli, jež by byla přijatelná oběma stranám a stala se základem jednoty církve. Podobně jako Zénonovo Henotikon se však zcela minulo cílem.²⁰⁹

Když se nepodařilo dosáhnout shody o společném vyznání víry, tak o deset let později chtěl Justinián najít jednotící prvek v odsouzení společného protivníka. Roku 543 nebo 544 vydal edikt odsuzující některé spisy východních církevních autorů – Theodora z Mopsuestie, Theodoreta z Kyrru a Iba z Edessy – jako nestoriánské; byly to tzv. „tři kapitoly“, jak byl spor o pravověrnost uvedených spisů nazýván. Ovšem ani tento krok nepřinesl žádoucí účinek. Mezi západními biskupy vyvolal císařův výnos bouři odporu a monofysité ho přijali

²⁰⁶ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 64.

²⁰⁷ EVANS, James Allan. *The Empress Theodora*. Austin: University of Texas Press. 2002, úvod: xi – xii.

²⁰⁸ PROCOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961, s. 49: „Oba, Justinián i Theodora, po dlouhou dobu patřili ke straně Modrých, dali této straně téměř úplnou kontrolu nad událostmi ve státě.“

²⁰⁹ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 65.

naprosto chladně. Císař Justinián se pro své stanovisko pokusil získat papeže Vigilia, kterého pozval do Konstantinopole. Traduje se, že donutil Vigilia setrvat v Konstantinopoli a zúčastnit se koncilu, který Justinián roku 553 sám svolal, aby jím dal potvrdit své stanovisko ve sporu o „tři kapitoly.“ Ani konečné odsouzení „třech kapitol“ na pátém všeobecném sněmu v Konstantinopoli roku 553 nic nevyřešilo. Západní církev zůstala nepřátelská a persekuce obrácené proti monofysitům učinily z jednotlivých jinak smýšlejících skupin uvnitř církve církev novou a samostatnou, která se pak stala dominantní v Sýrii a v Egyptě.²¹⁰ Trochu jiný pohled na tyto události má Asterios Gerostergios, jak ukážeme v kapitole šesté.

Tento případ dokumentuje Justiniánův postoj vůči církvi. On sice sám vícekrát zdůrazňoval specifický význam a zvláštní poslání moci světské (impérium) na straně jedné a moci duchovní (sacerdotium) na straně druhé, přesto však nejvyšším, a ve skutečnosti jediným, svrchovaným činitelem ve všech záležitostech byl v jeho pojetí císař jako osobnost povýšená božskou prozřetelností nad ostatní lidstvo a pověřená uskutečňovat božskou vůli na zemi. Justiniánovu vládu lze charakterizovat jako theokratický absolutismus.²¹¹

4.4 Historický přehled christologických sporů v církvi

Autoři v rané církvi systematizovali zjevenou křesťanskou víru, řešili praktické problémy a problémy theologickými se příliš nezabývali. První tři století se nám jeví jako období přípravy na formulaci křesťanské theologie exaktním způsobem. Byly dány podklady pro obecnou tendenci přetvořit víru na znalost. Avšak církev naopak zakládala své hledání na víře církve samotné a ne na lidském zdůvodňování. Dalo se očekávat střetnutí těchto dvou proudů. Čtvrté a první polovina pátého století se vyznačovaly velkou theologickou aktivitou.²¹²

Ariánství a první všeobecný sněm jsme zmínili už v kapitole 1.2, proto zde toto téma neuvedeme. Tři Kappadočané, Basil Veliký, Řehoř Naziánský a Řehoř Nisský, odklidili theologická nedorozumění, která se stavěla proti správnému chápání nikájské formule, které shrnuli do slov: „Jedna podstata, tři osoby“. Protože ale napětí stále existovalo, rozhodl se císař Theodosius I. svolat církevní sněm do Konstantinopole roku 381. První z kánonů potvrzuje nikájské vyznání víry a odsuzuje souhrnně různé směry ariánů, semiariánů, pneumatomachů a sabeliánů. Toto vyznání víry, označované jako nikajsko-konstantinopolský symbol, je totožné s nikajským symbolem víry, ale obsahuje přídavek, který zdůrazňuje

²¹⁰ *Dictionary of the Middle Ages*, v. 7. New York: Charles Scribner's Sons. 1982, s. 202.

²¹¹ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 65 – 66.

²¹² GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 52.

božství Ducha svatého: „Pána a Dárce života, který od Otce vychází, který s Otcem i Synem je stejně uctíván a oslavován, který mluvil skrze proroky“.²¹³

Překonání ariánské hereze a formulace orthodoxního vyznání víry na konstantinopolském sněmu roku 381 nepřinesly církvi žádanou jednotu natrvalo. Řecko – maloasijský kulturní okruh, jehož centrem se stala Konstantinopol, zůstával doménou orthodoxie. Druhou základní oblastí byla Sýrie, kde se už od druhého století rozvíjela proslulá antiochijská theologická škola, která byla pod vlivem novoplatonského způsobu myšlení a byla v trvalém napětí a občas i v otevřeném sporu jak s Konstantinopolí, tak s Alexandrií. Třetím výrazným okruhem v náboženském životě byl Egypt, kde charakter zbožnosti a církevního života určovaly především dva faktory: silné mnišství s tendencí k extrémům a mimořádně silné postavení alexandrijských patriarchů, kteří si osobovali nárok na přední či dokonce první místo v církvi a rozhodně odmítali ustoupit před konstantinopolským stolcem, s nímž se často dostávali do sporu. Základ christologických sporů pátého a šestého století spočíval ve formulaci vyznání víry už přijatého na druhém všeobecném sněmu roku 381, podle něhož byly v Kristu po jeho vtělení dvě přirozenosti – božská a lidská, navzájem nesmíšené, ale přesto mystickým způsobem spojené. Tato formulace, považovaná za alexandrijskou, poskytla mnoho možností ke kritice. Zejména antiochijská škola poukazovala na nedostatečnost a přímo rozpornost formulace a dospěla k tvrzení o jejich naprosté rozdílnosti a neslučitelnosti.²¹⁴

S touto tezí vystoupil konstantinopolský patriarcha Nestorios. Nakonec i pobouřil lidové masy tvrzením, že Panna Maria byla pouze matkou Kristovou a nikoli Bohorodičkou.

Hlavním Nestoriovým protivníkem byl alexandrijský patriarcha Kyrillos, který v prosazení orthodoxní formulace spatřoval zároveň prostředek k prosazení nadřazeného postavení svého stolce v celé východní církvi. K tomuto cíli neváhal použít jakýchkoli prostředků. Spor se vyhroutil na třetím všeobecném sněmu, který se konal v Efezu roku 431, kde Kyrillos využil toho, že se svými stoupenci dorazil na místo dříve než syrští biskupové a donutil ostatní účastníky přijmout usnesení odsuzující Nestoria a jeho učení. Velkými úplatky vlivných hodnostářů dosáhl Kyrillos toho, že císař usnesení koncilu potvrdil a Nestoria poslal do vyhnanství. Až dodnes je sporné, jak dalece byl Nestorios kacířem v pravém slova smyslu a kolik v jeho osudu způsobilo nedorozumění.²¹⁵

Byla to ale Alexandrie, odkud vzešlo nové a mnohem vážnější heretické učení. Konstantinopolský archimandrita Eutyches vystoupil s učení, že po Kristově vtělení se z obou jeho přirozeností stala toliko jediná a že jeho tělesnost nebyla svou podstatou stejná

²¹³ JEDIN, Hubert. *Malé dějiny koncilů*. Praha: Česká katolická charita. 1990, s. 16 -17.

²¹⁴ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 53.

²¹⁵ JEDIN, Hubert. *Malé dějiny koncilů*. Praha: Česká katolická charita. 1990, s. 21.

s tělesností lidskou. Toto učení, nazývané monofysitismus, bylo přijato i alexandrijským patriarchou a ten, spoléhaje na své výlučné postavení, se jej pokusil vyhlásit za závazné dogma. Na tzv. „zbojnické synodě“ konané roku 449 opět v Efesu dosáhl Eutychés s pomocí četných zfanatizovaných mnichů toho, že shromáždění biskupové uznali toto učení za platné. Ovšem hned po smrti Theodosia II. svolal nový císař Markianos roku 451 do Chalkedonu další, v pořadí čtvrtý všeobecný sněm. Na něm byl monofysitismus odsouzen jako hereze a bylo vyhlášeno za článek víry, že v Kristu i po vtělení zůstaly dvě různé přirozenosti, Božská a lidská, spojené nerozlučitelně v jedné osobě.

Vzdor usnesení sněmu i císařskému nátlaku však nebyl monofysitismus nijak poražen. V Egyptě vznikla samostatná, konstantinopolskou svrchovanost neuznávající národní církve s vlastní liturgií, literaturou a výtvarným uměním. Monofysitská hereze se záhy rozšířila i v Palestině a západní Sýrii. Východosyrská oblast kolem Edessy byla naopak centrem nestoriánů, kteří později většinou našli útočiště v perské Mezopotámii a postupně tam vytvořili vlastní církve. Tyto národní církve neuznávaly věroučnou a správní autoritu konstantinopolského patriarchátu. Jejich existence představovala trvalé nebezpečí pro udržení politické jednoty říše a zůstala problémem, s nímž se všichni další císaři až do doby arabské expanze museli znovu a znovu vyrovnávat.²¹⁶

Císař Zénon vydal roku 482 edikt, který dostal jméno Henotikon (henotes = jednota) a potvrzoval v něm věroučná usnesení prvních tří všeobecných sněmů, potvrdil církevní klatbu vynesenou nad Eutychem a Nestoriem, ale vlastní spornou otázku o vztahu božské a lidské přirozenosti obcházel neurčitými formulacemi, aniž by se vyslovil pro chalkedonské vyznání, či proti němu. Zprvu se zdálo, že umírněné síly na obou stranách budou ochotny tento kompromis přijmout zvláště, když se za něj postavil konstantinopolský patriarcha Akakios. Proti tomu však vystoupil římský papež. Spatřoval v tom herezi a roku 484 vyobcoval Akakia z církve. Ten samozřejmě odpověděl stejným opatřením. Mezi západní a východní církví tak poprvé vznikla hluboká roztržka, tzv. Akakiovo schizma. Stejně tak bylo ale Henotikon odmítnuto radikálními monofysity na Východě, a tak Zénonův edikt způsobil ještě hlubší rozpory v církvi a v celé společnosti.²¹⁷

²¹⁶ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 54.

²¹⁷ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996, s. 58.

5 Náboženská politika

Justinián chtěl být zbožný a chtěl svoji zbožnost vyjadřovat svými činy. Zde se naskytá otázka: „Jak může být zbožnost císaře pravdivá, když v jeho legislativě chybí láska k jinověrcům a heretikům?“ Na to odpovíme, že Justinián byl přesvědčený, že jediné pravdivé náboženství je orthodoxní křesťanství. Tudíž, pro svoji vlastní spásu a pro spásu svých poddaných, přijmul jako svoji zodpovědnost ochranu orthodoxní víry. Jeho zákony uznávaly a chránily pouze orthodoxní církev.²¹⁸

Na rozdíl od svých předchůdců Basiliska, Zenona a Anastasia, založil Justinián svou náboženskou politiku na tradiční víře církve. Orthodoxní víra církve se stala vedoucí linií během celé jeho dlouhé vlády. Svou víru vyjádřil v theologických traktátech, dopisech a dekretech.²¹⁹

Písemnosti císaře Justiniána můžeme rozdělit podle charakteru do dvou skupin. Jsou to jednak písemnosti veřejného charakteru, které mají legislativní obsah a byly závazné pro všechny poddané v říši. Potom jsou zde písemnosti soukromého charakteru, jako theologické traktáty a dopisy, které vyjadřují císařovu osobní zkušenost a přesvědčení. Výčet Justiniánových traktátů, dopisů a dekretů nalezneme v knize Asteriose Gerostergiose *Justinian the Great*.²²⁰ Theologické písemnosti jsou napsány v řeckém jazyce, Justiniánovy dopisy jsou napsány latinsky, řecky je napsán pouze dopis Epifanovi a dopis pátému všeobecnému sněmu.

Církev jakožto samořídící duchovní organizace vydávala prohlášení k závažným tématům na všeobecných sněmech, formulovala dogmata víry a kánony praktické povahy. Těmto sněmovním rozhodnutím pak Justinián dal status státního zákona. Tyto zákony se týkaly především dogmatických otázek.²²¹

Velcí církevní autoři, jako například Kappadočtí otcové, se snažili uvést do souladu zjevenou víru a tradici církve s lidským poznáním a bojovat tak proti vnitřním i vnějším nepřítelům církve. Avšak objevilo se mnoho heresí, kvůli odlišnému chápání církevních dogmat, což vyústilo do nekonečných diskusí, kolizí a oddělení. To vedlo k tomu, že začal být upřednostňován konzervativní duch před volným bádáním. Bylo sumarizováno to, co už bylo řečeno. Autorita církevních otců byla stavěna na roveň autoritě Písma svatého.

²¹⁸ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great*... Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 37.

²¹⁹ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great*... Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, 1982, s. 51.

²²⁰ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great*... Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 39 – 64.

²²¹ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great*... Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 49.

Tradicionalistický duch byl odlišný od svobodného ducha raných století. Od poloviny pátého století se pak objevují autoři, kteří zdůrazňují potřebu člověka sjednotit se s Božským Světlem skrze milost. Reakcí na konzervatismus byl rozvoj mystické teologie například ve spisech Dionýsiových. Císař Justinián žil, theologizoval a uskutečňoval svou náboženskou politiku v takovémto theologickém prostředí a jeho teologie to reflektuje.²²²

Justiniánovo Kredo se odráží v jeho písemnostech. Justiniánovy theologické práce se týkaly převážně dogmatické církevní teologie. Předkládaly tuto teologii tak, jak je obsažena v Písmu svatém a v církevní tradici. Jsou přísně orthodoxní a plně ve shodě s prvními čtyřmi všeobecnými sněmy. Justinián nevytvořil žádný nový dogmatický systém orthodoxní víry. Zabýval se theologickými problémy své doby a zároveň vyjadřoval své osobní vyznání a soustřeďoval se na základní pravdy víry, které se týkají Svaté Trojice, Písma svatého, církevní tradice a podobně.²²³

5.1 Justinián a jinověrci

Podívejme se všeobecně, jaký postoj zaujal Justinián k jinověrcům. Z výše uvedeného plyne, že zůstal věrný dogmatům orthoxie a vyjádřil je ve svých písemnostech. V úvodu k Novele IV. Justinián říká: „Boží pravdivá dogmata a kněžská důstojnost, to je naše první starost“. Každého, kdo odmítal orthodoxní víru, pokládal za protivníka. Říká: „Ti, kdo jsou heretici a navíc barbaři, Židé, Samaritáni a podobní.“ A také: „My nazýváme heretiky ty, kteří věří a praktikují náboženství odlišně od katolické a apoštolské církve a orthodoxní víry.“²²⁴

Tudíž, podle Justiniána, všichni heterodoxní byli nepřátelé pravdivé víry a představovali nebezpečí pro církev a pro stát. Císař pokládal svůj theologický boj za velkou pomoc církvi. Věřil, že když bude takto jednat tak potěší Boha a také upevní orthodoxní v jejich víře a přispěje k dobrému bytí státu a jeho občanů. V tomto duchu napsal císař své vyznání víry, zaměřené proti učením Theodora z Mopsuestie, Theodoreta z Kyrru a proti dopisům Iba z Edessy. Aby potřel své protivníky, vydal Justinián mnoho zákonů, kterými se táhne jedna věta: „Nenávidíme herese.“ Podle Justiniána heretici nebyli jen nepřátelé císaře, ale i samého

²²² GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, 1982, s. 53 – 55.

²²³ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, 1982, s. 51 – 64. Zde je možno nalézt více informací k tomuto tématu.

²²⁴ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, 1982, s. 65. .

Boha. Proto všichni heterodoxní měli ve státě nižší postavení než orthodoxní občané. Zákony státu chránily jen občany orthodoxní.²²⁵

Gerostergios Asterios uvádí tyto dekrety, které Justinián vydal proti jinověrcům:

a) Dekrety proti pohanům

Justinián nejprve potvrdil zákony proti pohanům, které vydali jeho předchůdci. Těm, kteří by uctívali pohanské modly, hrozil trest smrti. Všichni občané impéria měli dostat výuku katechismu a měli být pokřtěni. Kdo odmítne, měl být zbaven politických práv a majetku. Pohanům bylo zakázáno učit, neboť tím kazili duše svých žáků. Všeobecně se má zato, že roku 529 Justinián zavřel pohanskou školu filosofie v Athenách, která tam působila od dob Platona a Aristotela. Jan Malalas k tomu říká: „Během Deciova konzulátu, ten samý císař poslal nařízení do Athen, podle kterého tam nikdo nesměl učit filosofii a vykládat právo.“ V úvodu k Digestám se říká, že právo se smí vykládat pouze v Konstantinopoli, Římě a Beirutu.²²⁶ Z toho historikové usuzují, že Justinián školu v Athenách zavřel. J. Bury poznamenává, že učitelům bylo sděleno, že nesmí učit, a když odmítli poslechnout, byl jim zabaven majetek školy a přišli o prostředky k životu. Agathius zaznamenal, že učitelé odešli do Persie, protože neměli rádi křesťanské náboženství, které zaplavilo římskou říši a nikoliv proto, že by byli vyhnáni Justiniánem, nebo že by jim zavřel školu, jak se všeobecně věřilo. Gerostergios je toho názoru, že podle svého náboženského přesvědčení nemohl Justinián finančně podporovat učení, které se nelíbilo Bohu a ohrožovalo tím pokoj ve státě.²²⁷

b) Dekrety proti Židům

Při svém programovém úsilí o christianizaci všech poddaných v impériu se Justinián musel dostat i ke konfrontaci se židovskou menšinou. V počátcích své vlády pro ni uznal Justinián pravidla, vydaná jeho předchůdci. Tato nařízení chránila synagogy jakožto místa bohoslužebná před násilím. Rozhodnutí židovského soudu, který řešil židovské věci, byla respektována a hájena státem. Avšak Justinián obnovil i zákony, které k Židům byly nepřátelské. Tak se Židé dostali do stejné kategorie jako ateisté a heretici. Byla zakázána výstavba nových synagog. Novela CXI. VI. z roku 553 reagovala na spor mezi Židy, jaký jazyk má být použit ke čtení svatých Písem v jejich synagoze. Novela nabízí řešení a zároveň v ní Justinián vyjadřuje naději, že Židé porozumí svým prorokům, kteří ohlašovali příchod Ježíše Krista, Spasitele lidí. Doporučuje číst texty ze Septuaginty, neboť věřil, že překlad byl

²²⁵ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 65 – 71.

²²⁶ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 72.

²²⁷ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 71 – 75.

Bohem inspirovaný. Můžeme udělat všeobecný závěr, že Židé ani pohané nebyli pronásledováni či nuceni přestoupit ke křesťanství. Justinián hledal cesty jak přivést Židy ke křesťanství nějakými mírnými prostředky a přesvědčováním. Nicméně Židé neměli stejné politické postavení jako orthodoxní křesťané. Nebyla jim ale zakázána tradiční bohoslužba, ani nebyli vypovězeni z impéria.²²⁸

c) Dekrety proti Samaritánům

Další náboženská menšina, se kterou se Justinián dostal do konfliktu, byli Samaritáni. Nebyli orthodoxní, tudíž byli nepřáteli státu. Justinián jim svým zákonem zakázal mít synagogy. Jejich existující synagogy musely být zbourány. Majetek Samaritána, který zemřel, měl zdědit ten z příbuzných, který byl orthodoxní. Když žádný nebyl, majetek propadl státu. Poté, co Justinián vydal své zákony, Samaritáni se vzbouřili a bránili své synagogy a svou víru a ve svém hněvu se obrátili proti křesťanům a bořili jejich kostely po celé Palestině. Justinián proti nim poslal své generály Theodora a Ioanna. Výsledkem bylo zničení Samaritánů a devastace Palestiny. Prokopios uvádí, že bylo zabito sto tisíc Samaritánů. Malalas uvádí nižší počty, a přidává, že padesát tisíc Samaritánů odešlo do Persie, kde je přijal král Chosreos. V Cesarei byl biskupem Sergios, který Justiniána ujistil, že Samaritáni se reformovali, a že je má pod kontrolou. Justinián tedy roku 551 vydal zákon, kterým zrušil předchozí dekrety proti Samaritánům. Ti pak měli lepší postavení než Židé a heretici. Vidíme, že ve své náboženské politice se Justinián nechal ovlivňovat církevními činiteli.²²⁹

d) Dekrety proti manichejcům

Justinián nařídil zákonem, že všichni, kdo náleží k manichejské herezi, nemají právo žít v impériu; kdo té víry zde bude nalezen, bude usmrcen, protože vnáší polytheismus mezi Řeky, Židy a Samaritány. Navíc, manicheismus měl svou základnu v Persii, a tak představoval pro Justiniána i politické nebezpečí. Bylo nařízeno spálit všechny jejich knihy. Jejich potomci po nich nemohli dědit, byli-li také manichejci.²³⁰

5.2 Justinián a křesťanské hereze

Zkusme se zamyslet nad Justiniánovou pozicí týkající se vztahů mezi církví a státem.

²²⁸ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 75 -79.

²²⁹ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, 1982, s. 80 – 82.

²³⁰ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 82 – 85.

Císařové Basiliskos, Zenon a Anastasios hledali efektivní, ale svévolné způsoby řešení církevních problémů, aniž by brali v potaz zkušenost církve; proto byla jejich církevní politika zcela neúspěšná. Císař Justinian se nedopustil chyb svých předchůdců. Jakožto theolog znal hluboký význam svatých kánonů církve a sněmů, které se týkaly života církve a jejího vztahu se státem. Principy, na kterých stavěl svou církevní politiku, vyjádřil ve svých písemnostech a zvláště v legislativních dekretech.

Justinian stavěl svou církevní politiku na principu harmonie – *symphonia* – mezi církví a státem. Podle tohoto principu, tyto dva zdroje autority nevycházejí od lidí, ale shora, od zdroje veškeré autority, od samého Boha. Protože mají stejný zdroj autority, tak při správné praxi, se nemohou dostat do konfliktu mezi sebou. Bylo nemyslitelné mít v tomto jednotném společenství dvě autority, které by pracovaly odděleně a samostatně. Církev byla jako duše a stát jako tělo. Justinian předpokládal, že zdravé spojení těchto dvou organismů je nutnou výchozí pozicí pro harmonickou spolupráci. Cíl obou těchto organismů byl stejný – spása lidí a sláva Boží. Protože princip harmonie činil nesoulad politických zákonů a svatých kánonů církve nemožným, tak císař skrze svůj dekret CXXXI vyhlásil: „*Pročež, my nařizujeme, aby svatá církevní pravidla, která byla přijata a potvrzena čtyřmi svatými sněmy, byla považována za zákony.*“ Vzhledem k tomu, nemůžeme mluvit o Justinianově césaropapismu, protože on nedával zákony církvi, ale dával politickou autoritu a vyzdvihoval existující kányony církve na zákony státu, vycházejíc přitom z principu harmonie mezi státem a církví.²³¹

a) Akakiovo schizma

V roce 482 vydal císař Zenon dekret *Henotikon*. Tímto dekretem chtěl obnovit jednotu církve, která byla narušena rozdělením křesťanů, zvláště na Východě. *Henotikon* podepsali čtyři patriarchové Východu: Akakios z Konstantinopole, Petros Mongos z Alexandrie, Petros z Antiochie a Martyrios z Jeruzalema. Dekret byl ale odmítnut patriarchou římským, Felixem, který přerušil církevní jednotu s uvedenými východními patriarchy roku 484. Císařův dekret tedy místo jednoty přinesl jen další rozdělení. Ioannes II. Kappadocký, konstantinopolský patriarcha v letech 518 – 529, připravil půdu pro obnovení vztahů. Vyhlásil uznání závěrů čtvrtého všeobecného sněmu a znovu zapsal do diptichů jména jeho předsedů, orthodoxních patriarchů Euphemia a Makedonia, a také patriarchy římského, Lva I. Potom anathemizoval monofyzitského patriarchu Severa Antiochského.

Severus a jeho následovníci odešli roku 518 do Egypta, který se stal střediskem monofysitů; ti se rozdělili na dvě křídla: první následovali Severa a věřili v porušitelnost Kristova těla –

²³¹ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 86 – 92.

phthartolatrai, druzí následovali Juliana a věřili v neporušitelnost Kristova těla – *aphthartolatrai*.

Na základě těchto událostí vlastně Akakiovo schizma skončilo tím, že Východní patriarchové uznali usnesení čtvrtého všeobecného sněmu a odsoudili monofysitismus. Justinián se chopil iniciativy a ukončil schizma i formálně. Jménem svého strýce Justina poslal dva dopisy římskému patriarchovi Hormisdovi s přáním konstantinopolského patriarchy Ioanna obnovit církevní jednotu s římskou církví. Díky Justiniánově diplomatické intervenci se to podařilo, aniž by Východ uznal nadřazenou autoritu Říma nad církvemi Východu.²³²

b) Monofysité

Dohoda mezi Konstantinopolí a Římem, která přijala usnesení čtvrtého všeobecného sněmu, rozzlobila monofysity a prohloubila oddělení mezi nimi a orthodoxními. Z pěti patriarchů zůstali orthodoxní jen tři – konstantinopolský, římský a Jerusalemský. Patriarchové Antiochie a Alexandrie byli monofysité.²³³

Poukážeme nyní na tři hlavní fáze Justiniánovy náboženské politiky ve věci monofysitismu, podle toho, jaké prostředky používal, aby přivedl monofysity do orthodoxní církve.

5.3 Tři fáze Justiniánovy náboženské politiky

Justinián hledal dogmatickou formu, která by se stala výchozím bodem ke kontaktům orthodoxní církve s umírněnými monofysity.

5.3.1 První období 518 – 536: spor o „trpěl v těle“

Řešení problému slibovalo hnutí skythských mnichů (519 – 521), kteří styčný bod viděli ve společném uznání známého výroku: „Jeden z Trojice trpěl v těle.“ Ale dvouleté Justiniánovo úsilí nepřineslo žádné výsledky, a to proto, že theopaschistický výrok se nenalézal v usneseních čtyř všeobecných sněmů. Když se pak Justinián stal císařem a převzal odpovědnost za církevní politiku, tak jeden z jeho prvních dekretů z roku 527 se týkal právě theopaschistického výroku.

²³² GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 92 -97.

²³³ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 97.

V roce 531 Justinián změnil svou taktiku a dovolil monofysitům návrat domů z exilu. Ti utvořili okruh kolem císařovny Theodory. Po potlačení povstání Nika v roce 532, Justinián ještě jednou nastolil theopaschistické téma. Roku 532 na schůzce šesti reprezentantů umírněných monofysitů a šesti orthodoxních byly odstraněny neshody týkající se Chalkedonského sněmu, ale návrat monofysitů do orthodoxní církve se zdál být velmi obtížný a schůzka skončila bez dosažení nějakého rozhodnutí. Místo toho, aby se monofysité vrátili do orthodoxní církve, začali v Konstantinopoli získávat nové členy. Sněm, který zasedal v roce 536 pod předsednictvím konstantinopolského patriarchy Manase, znovu odsoudil monofysitismus a jeho vůdce Severa, Petra a Zoora. Nyní stál Justinián před rozhodnutím sněmu a mohl ho přijmout, či odmítnout. Odmítnutím by mohl vyvolat nové schizma s Římem. Dal přednost souhlasu a rozhodnutí sněmu uznal dekretem z roku 536. Odsouzení monofysité opustili Konstantinopol. Sněm celkově posílil pozice orthodoxní církve, ale monofysité se do ní nevrátili. Justinián hledal další řešení a novou základnu pro rozhovory.²³⁴

5.3.2 Druhé období 536 – 553: spor „tři kapitoly“

Velké náboženské spory, o které šlo ve čtyřicátých a padesátých letech 6. století, shrnuje věda pod pojmem „spor origenistů“ a „spor o „tři kapitoly““. ²³⁵

V této době byla Justiniánova pozornost obrácena k dlouho trvajícímu sporu mezi mnichy v Palestině, který se týkal Origenova učení. Origenova osobnost a myšlenky byly vždy pramenem sporů. Jeho triadologická theologie byla překonaná už ve čtvrtém století a jeho exegetická a biblická práce nevzbuzovala nikdy spory. Byly tu však ještě jeho originální názory kosmologické, antropologické a eschatologické. Na počátku šestého století byly právě tyto jeho myšlenky horlivě pěstované v mnišských kruzích v Palestině, zvláště v lávře sv. Sávy. Císař Justinián vydal roku 542 edikt, ve kterém vytýčil 9 tezí z Origenova díla *Perí archón* a osoudil je. Endemický sněm v Konstantinopoli roku 543 nebo 544 potvrdil toto rozhodnutí, podepsali ho patriarcha Mennas a papež Vigilius a potvrdil ho i pátý všeobecný sněm roku 553. Je třeba odlišovat Origena a origenismus. Origenisté čerpali z Origena myšlenky o duši a její preexistenci, o kosmu a jeho spáse (apokastasis tón pánton – spasení všech, dokonce i d'ábla). Na to církev musela reagovat. V origenistické perspektivě se převracelo původní převtělení těla do procesu odhmotnění vůbec, takže tělo bylo možno

²³⁴ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 97 – 108.

²³⁵ ALEŠ, Pavel. *Církevní dějiny II.* Prešov: Pravoslavná bohoslovecká fakulta. 1995, s. 157.

chápat jako vězení pro duši, jak to hlásal Platón a po něm to převzal Origenes. Šlo zde tedy o to, aby církev usměrnila asketický život do správné biblické perspektivy a ochránila ho tak před vlivy dualistického, mythologického, spiritualistického helenismu. Odsouzení Euagria Pontského a Didyma je třeba chápat v této souvislosti.²³⁶

Počátek sporu můžeme umístit do roku 507, kdy velké množství literárně vzdělaných mnichů opustilo monastýr sv. Sávy. Mniši pak založili nový monastýr, který nazývali nová Lávra. Nová Lávra se stala centrem origenismu v Palestině, kde mniši šířili své učení. Mniši přijali Origenovo učení o preexistenci duše, reinkarnaci a spáse všech. Na podporu svého postoje uváděli, že toto učení přijal i sv. Gregor Nysský a Didymos slepec. Protože Justinián vyzdvihl dva vůdce origenistů na biskupské stolce – Dometiána jako biskupa v Ankaře a Theodora Askida jako biskupa v Kaisareii Kappadocké, můžeme se domnívat, že Justinián origenisty akceptoval.²³⁷

Avšak patriarcha Antiochie Ephraim svolal místní sněm roku 542 a origenisty odsoudil. Ti se rozzlobili a požadovali vymazání Ephraima z diptichů Jerusalemské církve. Jerusalemský patriarcha Petr, který naoko spolupracoval s origenisty, vyzval archimandrity Gelasia z Velké Lávy a Sophronia z monastýru sv. Theodosia, aby poslali Justiniánovi stížnost proti origenistům. Oni to učinili tak, že žádali císaře, aby jméno patriarchy Ephraima nebylo vymazáno z diptichů. Nastalo napětí mezi patriarcháty Konstantinopole a Antiochie. Justinián na radu konstantinopolského patriarchy Manase a papežského legáta Pelagia, vydal roku 543 dekret proti origenistům. Dekret podepsalo všech pět patriarchů. Z biskupů nepodepsali Theodor Askidas z Kasareie a Dometian z Ankary, tudíž byli exkomunikováni. Po odsouzení origenismu na pátém všeobecném sněmu roku 553 toto hnutí prakticky vymizelo.²³⁸

Podívejme se, jak to bylo s vydáním prvního dekretu proti „třem kapitolám“.

Jak jsme uvedli, mniši v Palestině byli rozděleni na dvě strany: origenisty a antiorigenisty. Origenisté měli jako autoritu Origena a odsoudili Theodora z Mopsuestie, protože byl nevyčerpatelným zdrojem argumentů proti Origenovi. Antiorigenisté měli jako autoritu Theodora z Mopsuestie a odsoudili Origena. Kyrill ze Skytopole nás informuje, že sv. Sáva odmítl tyto extrémní mnichy, neboť byl toho názoru, že ani Origenes, ani Theodor nemohou být autoritou pro víru.

²³⁶ ALEŠ, Pavel. *Církevní dějiny II*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta. 1995, s. 158.

²³⁷ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, 1982, s. 109.

²³⁸ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 110.

Theodor Askidas si přál odsouzení Theodora z Mopsuestie. Justinian tento nápad neodmítal. Uskutečnění tohoto návrhu by znamenalo, že se církev distancuje od podezření, které vyhlášovali monofysiti, že Chalkedonský sněm byl nestoriánský, protože uznal Theodora a Ibase Edesského pravoslavnými, ačkoliv předtím hájili Nestoria a theologicky oponovali Kyrillovi.²³⁹

Císař neprohlédl pravý úmysl Askida a ve své dogmatické horlivosti vydal roku 544 první dekret, ve kterém vyslovil anathému na „tría kefálaia“, což mohli někteří chápat jako přímé odsouzení osob. Sám Theodoret už roku 451 v Chalkedonu žádal, aby sněm přezkoumal důkladně tuto theologickou pozici, což se ale nestalo. Nyní uplynulo už sto let od Chalkedonu a na theologickou arénu vystoupili bohoslovci „novochalkedonci“, kteří si uvědomovali, že chalkedonská formulace víry v Krista byla zpracována v pojmech, které vyžadují další vysvětlení. Chalkedonské vyznání víry mělo být očištěno od podezření z nestoriánství. Proto zkoumání „třech kapitol“ nebylo bezdůvodné.²⁴⁰

Už v roce 543/ 544 předložil císař odsouzení „třech kapitol“ biskupům k podpisu, ale setkal se s odporem, který neočekával. Západní biskupové nepodepsali, protože ve „třech kapitolách“ viděli revizi Chalkedonského sněmu, a tím i snížení autority papeže Lva I. a jeho Tomosu, ve kterém přispěl k objasnění otázek diskutovaných na čtvrtém všeobecném sněmu.²⁴¹

Papež Vigilius dlel tou dobou na Sicilii, tak se dozvěděl o dekretu později a vydal se do Konstantinopole. Nemáme žádné informace o tom, že by na něho někdo činil nátlak. Do Konstantinopole dorazil v lednu 547 a byl uvítán Justinianem s veškerou úctou. Papež byl informován svými legáty v Konstantinopoli a západními biskupy a nejprve přijal jejich stanovisko a na čtyři měsíce přerušil styky s konstantinopolským patriarchou Manasem a všemi biskupy, kteří podepsali dekret „tři kapitoly“. Odmítavé stanovisko papeže a západních biskupů bylo známé už před jeho příjezdem do Konstantinopole, protože o tom informoval písemně císaře i patriarchu Manase. Bitva, kterou Vigilius odstartoval, nebyla jednoduchá. Vyžadovala pevný charakter s vlastním theologickým vyznáním. Avšak Vigilius tento talent neměl. Papežovo odmítavé stanovisko se časem změnilo. Není známo, čím to bylo způsobeno, ale papež „tři kapitoly“ uznal. Byl svolán sněm v Konstantinopoli pod předsednictvím papeže, aby byly prodiskutovány sporné otázky. Po třídní práci byl sněm papežem rozpuštěn, protože nebyla možnost dohody.²⁴²

²³⁹ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 111

²⁴⁰ ALEŠ, Pavel. *Církevní dějiny II.* Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta. 1995, s. 159 – 160.

²⁴¹ ALEŠ, Pavel. *Církevní dějiny II.* Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta. 1995, s. 160 – 161.

²⁴² GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 109 – 120.

Dne 12. dubna 548 zaslal papež Vigilius patriarchovi Manesovi listinu *Udicatum*, ve které odsoudil „tři kapitoly“. Justinián tedy došel k názoru, že odsouzení proběhlo úspěšně a západní biskupové budou následovat svého papeže, který doufal v totéž. Oba se mýlili. Na Západě a v severní Africe se zdvihla vlna odporu a ukázala, že víra církve nemůže být určována jednotlivcem. Ani císař, ani patriarchové neměli autoritu k vymezování víry církve; tímto orgánem je pouze všeobecný sněm. Oposice císařského dekretu měla silný argument v tom, že tento dekret narušuje usnesení chalkedonského sněmu. Císař ale přiměl papeže k písemnému slibu, že bude podporovat jeho politiku odsouzení „tří kapitol“. Justinián znovu do hloubky prostudoval problém „tří kapitol“ a námítky oponentů. Vypracoval nový traktát, který měl úspěch. Vydal ho tedy jako císařský dekret a jeho kopie měly být připevněny na vrata kostelů. Gerostergios se domnívá, že to byla největší chyba v náboženské politice, jakou Justinián udělal během své dlouhé vlády, i když tím chtěl přivést své oponenty k většímu porozumění svému záměru. Vydání dekretu samozřejmě papeže rozčílilo a pevněji se postavil do oposice. Pohrozil exkomunikací každému, kdo dekret uzná. Opustil svou residenci a požádal o asyl v bazilice sv. Petra, který byl na území paláce Hormisdas, čímž chtěl asi poukázat na svou poslušnost po apoštolu Petrovi a na svá domnělá práva. Císaře to velmi urazilo. Vyzval papeže, aby se vrátil do své residence. Když odmítl, poslal pro něho městskou gardu. Když papež viděl vojáky, schoval se pod oltář. Vojáci ho tahali ven a papež táhl oltář za sebou. Uviděli to lidé a velmi se rozzlobili, co vojáci provádějí s papežem. Pak císař poslal vojenskou delegaci vedenou Belisariem, aby papeže přemluvili k návratu se slibem, že nebude použito násilí. Vigilius se vrátil do paláce. Císař si však neodpustil provokace vůči papeži a projevoval přízeň jeho nepřátelům. Dne 24. prosince 551 papež opět opustil residenci a odešel do kostela sv. Euphemia v Chalkedonu, kde se konal čtvrtý všeobecný sněm, čímž chtěl naznačit, že on chrání usnesení tohoto sněmu. Pokusy císaře přimět ho k návratu byly bezvýsledné. Řekl, že vrátí tehdy, až císař zruší svůj dekret proti „třem kapitolám“.²⁴³

V únoru 552 zveřejnil papež dokument, který napsal už v červenci 551, a v něm zbavil kněžské hodnosti Theodora Askidu a exkomunikoval patriarchu Menase a všechny, kdo podepsali dekret i všechny, kdo s nimi byli v církevním společenství. To bylo už druhé schisma v souvislosti se „třemi kapitolami“. Nakonec papež vyzval císaře ke schůzce a císař souhlasil. Výsledkem schůzky bylo, že císař napsal Vyznání víry pro papeže a žádal ho, aby odvolal sesazení a exkomunikaci svých odpůrců. Navíc císař stáhl druhý dekret ohledně „tří kapitol“. Papež byl uspokojen, odvolal exkomunikace a projevil zájem na konečném vyřešení

²⁴³ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 123 – 125.

sporu svoláním sněmu. Papež evidentně vyhrál. Kdyby císařova politika byla césaropapistická, tak by papeže sesadil a poslal ho do vyhnanství.²⁴⁴

Tyto události Justiniánovi ukázaly, že odsouzení herezí „třech kapitol“ není možné provést pomocí dekretů, ani s podpisy pěti patriarchů. Ale Justinián byl hluboce přesvědčen, že „tři kapitoly“ obsahují chyby, které je třeba odsoudit. Doufal, že tím dosáhne návratu umírněných monofysitů do orthodoxní církve, ale nechtěl to udělat za cenu jejího rozdělení.²⁴⁵

V této situaci se sáhlo k osvědčenému prostředku, který měl odstranit spor, ke svolání všeobecného sněmu, který byl v Konstantinopoli otevřen roku 553. Na prvním zasedání 1. května bylo 151 biskupů, na posledním zasedání 2. června bylo 164 účastníků. Většina biskupů byla z Východu. Ze Západu jich bylo jen osm. Sněmu předsedal patriarcha konstantinopolský Eutýchos. Mylné teze třech uvedených autorů byly jednomyslně odsouzeny. Podobně bylo potvrzeno odsouzení mylných názorů origenistů, zejména učení o preexistenci duší a o apokastási.²⁴⁶

Justinián se sice jednání neúčastnil, ale už ve svém zahajovacím listu jasně vyjádřil, k jakému výsledku má sněm dospět: potvrzení dohodnutého odsouzení „tří kapitol“. Ani Vigilius se sněmu neúčastnil, vyjádřil tak svůj protest kvůli nedostatečné účasti západních biskupů. Kompromisnímu návrhu – *Constitutum I*, který dal na sněmu předložit, se nedostalo žádné pozornosti. Vigilius pak v prosinci 553 a znovu v únoru 554 se závěry sněmu souhlasil a potvrdil to v listině *Constitutum II*. Justinián ho potom poslal domů do Říma, ale papež po cestě zemřel roku 555.²⁴⁷

Východní církev přijala rozhodnutí sněmu roku 553 bez protestů. Bylo to rozhodnutí správné, ale přišlo příliš pozdě. Usmířit monofyzity s církví už nemohlo. Nakonec to pochopili i biskupové na Západě. I oni se pak postupně přidávali ke sněmovnímu rozhodnutí.²⁴⁸

Proč se vlastně císař do všech těchto těžkostí pouštěl? Při odpovědi na tuto otázku musíme vzít v úvahu Justiniánovo ojedinělé přesvědčení o vyvolenosti. Jeho osobní víra měla být i vírou říšského obyvatelstva. Jemu osobně šlo především o zajištění chalkedonského vyznání proti monofysitským a nestoriánským interpretacím. Navíc se snažil vykládat chalkedonské vyznání ve smyslu theologie Kyrilla z Alexandrie (zemřel 444), jenž vykazoval podle dnešních měřítek monofysitské rysy. Císař to ovšem viděl jinak: pro něj byl výklad

²⁴⁴ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 126.

²⁴⁵ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 127 – 140.

²⁴⁶ ALEŠ, Pavel. *Církevní dějiny II*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta. 1995, s. 161.

²⁴⁷ MEIER, Misha. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 120.

²⁴⁸ ALEŠ, Pavel. *Církevní Dějiny II*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta. 1995, s. 162.

sněmovních usnesení, pro který byl ražen termín „neochalkedonismus“, přirozeně v té nejvyšší míře pravověrný.²⁴⁹

5.3.3 Třetí období 553 – 565: Afthartodoketický spor

Posledním císařovým činem byl na přelomu roků 564/565 tzv. edikt o afthartodoketismu, v němž se přihlásil k tomuto zvláštnímu monofysitskému směru, hlásajícímu nepomíjivost Kristova těla. Již dávno bylo toto učení většinou monofysitů, mimo jiné i Severem, odsouzeno. Smíření s monofysity tedy nemohlo být v tomto případě důvodem. Justinián opět požadoval souhlas všech biskupů a znovu došlo k ostrému sporu. Všichni východní patriarchové se vzepřeli. Jako první potom musel do exilu konstantinopolský patriarcha Eutychios. Spor tentokrát ukončila císařova smrt.²⁵⁰

Avšak Asterios Gerostergios má na věc jiný názor a vysvětluje ho v následujících odstavcích. Odsouzením „tří kapitol“ pátým všeobecným sněmem Justiniánova teologie triumfovala. Ale monofysité trvali na svém oddělení. Bylo evidentní, že jejich oddělení nemělo pouze theologické důvody, byly zde skryty i důvody národnostní, politické, sociální a ekonomické, ale Justinián (i ostatní císaři) se soustředil pouze na teologii. Všichni už z toho byli unavení a začali dokonce pochybovat o císařově orthodoxii, místo aby v něm viděli její pilíř.

Historik Euagrios nás informuje, že v roce 564 Justinián vydal dekret, který vnucuje učení afthartodoketismu. Tento dekret se nedochoval. Jediná informace o něm je od Euagria. Žádný jiný soudobý zdroj se o tomto dekretu nezmiňuje. Euagrios dále říká, že Justinián ale svůj dekret nevydal a brzy pak zemřel. Gerostergios uvádí celý text z Euagria, který se týká tohoto tématu.²⁵¹

Monofysita Julián, který odešel do Egypta, učil, že tělo Krista bylo neporušitelné a bezvášné už od jeho početí a narození. Tudíž, tělo Kristovo nemělo přirozené potřeby jako hlad, žízeň, únavu apod. a pouze Boží milostí se zdálo, že je pod jejich vládou. Následovníci tohoto Juliánova učení se nazývali afthartodoketisté.²⁵²

Jak bylo možné, že císař theolog vydal dekret podporující učení extrémního monofysitismu, a ne učení umírněného Severa, jehož učení bylo bližší orthodoxní církvi? A druhá otázka:

²⁴⁹ MAIER, Misha. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 121.

²⁵⁰ MEIER, Misha. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 122.

²⁵¹ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great ...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 148.

²⁵² GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 148 – 149.

můžeme najít podobnou myšlenku v jeho dřívějších spisech a dekretech? Naše odpověď říká, že Justinián ve svých písemnostech jasně prohlašuje, že Kristovo tělo bylo porušitelné. Avšak většina historiků považuje Euagriovu informaci za pravdivou. Podle jejich názoru vydal Justinián tento dekret buď proto, že na stará kolena konvertoval k afthartodoketismu, anebo byl k stáru už senilní. Poukazují, že patriarcha Anastasios z Antiochie a Eutychos z Konstantinopole byli opravdu sesazeni. Ale tomu, že byli sesazeni kvůli odmítnutí císařova dekretu, Gerostergios nevěří a uvádí pět důvodů podepřených prameny a na tomto základě odmítá teorii, že by Justinián vydal výše zmíněný dekret. Tento akt by byl naprostým opakem jeho celoživotní theologické práce a přitom by vůbec nepomohl základnímu císařovu cíli, sjednocení církve. Nevěří ani tomu, že by tak naprostá změna mohla být vyvolána pokročilým věkem. Říká, že musíme vzít v úvahu, že orthodoxní už byli rozzlobení neustálou snahou Justiniána přivést monofysity zpět. Viděli zbytečnost tohoto počínání, a tak možná došlo k nepravdivému obvinění císaře od jeho nepřátel, které pak převzal Euagrios. Z toho, co bylo uvedeno, je evidentní, že císař Justinián byl vždy zastáncem orthodoxní křesťanské víry, avšak jeho nepřátelé se ho ke konci jeho života snažili obvinít z hereze.²⁵³

²⁵³ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 149 – 154.

6 Zhodnocení Justiniánovy osobnosti

Justinián a dějiny jeho vlády fascinovaly historiky už od jeho doby a dávaly vzniknout spoustě interpretací. Je opravdu těžké, zůstat při hodnocení Justiniána neutrální. Jako bezohledný vládce a ideolog s vizí o světové nadvládě je srovnáván s korsickým Napoleonem a gruzínským Stalinem.²⁵⁴

Prokopios tvrdí, že Justiniánova vlastní matka řekla, že Justinián byl počat démonem.²⁵⁵

Jaký vlastně byl císař Justinián a jak vypadal? Jeho charakteristiku nalezneme u Prokopia v jeho *Skrytých dějinách*: „*Tento vládce Římské říše nebyl ani vysoký, ani malý, jeho výška byla průměrná. Nebyl štíhlý, spíše byl mírně při těle. Jeho tvář byla kulatá; císař nevypadal špatně, neboť měl dobrou barvu i poté, když se dva dny postil.*“

Dále Prokopios zatrpkle uvádí: „*Tolik tedy k císařovu zjevu, ale jeho charakter mohu jen obtížně a neúplně popsat. Neboť byl ničemný a zároveň poddajný; jak lidé hovorově říkají – slabomyslná osoba, prostě blbec.*“²⁵⁶

A Prokopios pokračuje v nepřátelském duchu a viní Justiniána, že k nikomu nebyl nikdy pravdivý, ale vždy úskočný v tom, co říkal a dělal, a přece se nechal snadno oklamat kýmkoli, kdo ho chtěl podvést. Jeho povaha byla nepřírozenou směsicí pošetilosti a špatnosti. Tento vládce byl zákeřný, zcestný, zrádný, pokrytecký, měl dvě tváře, byl krutý, zručný ve skrývání svých myšlenek, nikdy nebyl pohnut k slzám, ani radostí, ani bolestí, ačkoliv je uměl dovedně vyvolat, když to příležitost vyžadovala. Vždy byl lhář, nejen když mluvil, ale i když psal, a dokonce i když přísahal svaté přísahy. Své dohody a závazky zase klidně rušil. Takovéto neřesti a ještě horší byly v něm jako v žádném jiném smrtelníkovi. Kromě toho byl příliš náchylný vyslyšet obvinění a příliš rychlý v odsouzení. Neboť rozhodoval případy bez plného prozkoumání, často vyslechnuv pouze žalující stranu, hned trestal. Bez zaváhání psal dekrety k plenění zemí, ničení měst a zotročování celých národů aniž měl důvod. Myslím, říká Prokopios, že bychom shledali, že více lidí bylo zavražděno tímto jedním mužem, než v celé předchozí historii.²⁵⁷

Prokopios nám předkládá portrét muže, ze kterého nám hrůzou vstávají vlasy na hlavě a chceme se od něho s opovržením odvrátit. Avšak je tento popis pravdivý? Máme vůbec k dispozici nějaké pozitivní popisy císaře Justiniána? Mischa Meier uvádí, že učený správně

²⁵⁴ MAAS, Michael. *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, s. 3.

²⁵⁵ PROKOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961, s. 64.

²⁵⁶ PROKOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961, s. 41.

²⁵⁷ PROKOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961, s. 43 - 44.

úředník Ioannes Lydos o Justiniánovi mluvil jako o nejbdělejším ze všech císařů, aby tím vyjádřil, že Justiniánova píle dalece překračovala působení jeho předchůdců.²⁵⁸

Prokopia však Justiniánova píle, ani jeho asketický způsob života nijak nenadchly, naopak to spojoval s císařovou démonickou povahou. V Prokopiových *Skrytých dějinách* si můžeme přečíst kapitolu pod názvem: „Dokazování, že Justinián a Theodora byly vlastně d'áblové v lidském těle.“²⁵⁹ Co se stalo mezi Prokopiem a Justiniánem? Prokopius, který dříve psal o Justiniánovi s určitým respektem, se ve *Skrytých dějinách* téměř zalyká nenávistí, takže tento spis připomíná bulvární plátek.

Pozitivní hodnocení uvádí například Gerostergios: Justinián si uložil dva cíle: za prvé, obnovení a pokračování moci Římanů a za druhé jednotu církve a státu. Hlavní motto Justiniánovy zahraniční i vnitřní politiky bylo: Jeden stát, jeden zákon a jedna církev. Aby toto motto uskutečnil, musel nejprve usmířit spory v církvi. Na jedné straně se pokusil ukončit Akakiovo schizma trvající od roku 484, které oddělovalo Řím od Konstantinopole, a na druhé straně hledal řešení monofyzitského problému. Potom musel ochránit hranice říše proti nájezdům barbarů, nejprve Evropu, pak Asii. Za třetí chtěl obnovit impérium v jeho původních hranicích na Západě. Za čtvrté, s použitím všech prostředků, které měl k dispozici, hledal způsob jak obnovit obchod v říši. Za páté, potřeboval zavést takový vládní a legislativní systém uvnitř říše, který by vyšel vstříc všem jejím potřebám a přitom ji neodtrhl od její slavné řeckořímské tradice a zkušenosti. Za šesté, chtěl okrášlit svůj stát novými a velkolepými stavbami, které naplňovaly potřeby jeho poddaných. Vše, co je shora uvedeno, mohlo být uskutečněno pouze tehdy, když na trůn usedla osobnost se silnou touhou, skvělostí a velkým optimismem. Justinián prokázal, že tímto vhodným vůdcem, schopným střetávat se s problémy a potřebami své doby rozhodně byl.²⁶⁰

Pavel Aleš má na císaře Justiniána takovýto názor: Justinián je pokračovatelem a dovršovatelem ideologie křesťanského státu započaté Konstantinem Velkým. Jako císař ovládal svojí vůlí církev, což vyjádřil větou: „Vůle panovníka je nejvyšším zákonem.“ Jako upřímně zbožný člověk považoval stát za nástroj Božího plánu na zemi, což dokazoval organizováním misie a charitativní práce. Vytvořil pojem *symfonie* mezi státem a církví, což vyjádřil v Novelle 6: „*Jsou dvě nejvyšší hodnoty ... sacerdotium a impérium. Každá z nich je darovaná a zřízená Bohem, má svoje vlastní poslání, vychází však z jednoho a téhož principu a projevuje se v jednotě, ve spolupráci.*“ Teoreticky byla tato zásada tím nejlepším řešením

²⁵⁸ MEIER, Mischa. *Justinián...* Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009, s. 45.

²⁵⁹ PROCOPIUS. *Secret History*. Michigan: The University of Michigan. 1961, s. 61 -67.

²⁶⁰ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great...* Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 34 – 35.

poměru státu a církve. Avšak v praxi šlo o nepochopení základního postulátu církve, kterým je požadavek svobody být členem ještě i druhé reality – duchovní – jiné než je stát. Křesťan může být v symfonickém vztahu ke státu jen tehdy, jestliže si stát nenárokuje právo být pro člověka vším a plně determinovat jeho život. To Justinián dost dobře nechápal. Naopak, cítil stát a svoje panovnické postavení v něm jako postavení theokratické. V tom smyslu se jeho postoj blížil k formě „pohanského absolutismu.“²⁶¹

Chtěli jsme prozkoumat, jak císař Justinián uplatňoval během své dlouhé vlády symfonii ve vztahu státu a církve. Západní autoři se o tuto otázku nijak zvlášť nezajímají a většinou ji nezmiňují. Orthodoxní autoři, například Asterios Gerostergios a Pavel Aleš tuto symfonii hledají.

²⁶¹ ALEŠ, Pavel. *Církevní dějiny II*. Prešov: Pravoslavná bohoslovecká fakulta. 1995, s. 157.

Závěr

Na závěr nechám promluvit Asteriose Gerostergiose, neboť jeho postoj k Justiniánovi je mi nejbližší.

V šestém století ovládal císař Justinián historii světa ležícího kolem Středozevního moře. Jeho největším úspěchem byly právní reformy. Dodnes budí údiv jeho monumentální a krásné stavby, z nichž některé se zachovaly do dnešních dnů. Jeho přirozená zbožnost a jeho theologické vzdělání ho vyzdvihlo do postavení významného theologa. Věřil, že pouze orthodoxie je pravdivou náboženskou vírou. Snažil se vštípit orthodoxní víru všem poddaným ve svém státě. Svým diplomatickým úsilím ukončil Akakiovo schisma a obnovil jednotu s římským patriarchátem. Zvláštní snahu vyvinul k získání monofysitů pro orthodoxní víru. Na jedné straně nechtěl žádným způsobem zpochybnit autoritu Chalkedonského sněmu a na druhé straně chtěl uspokojit monofysity, kteří stáli proti usnesení tohoto sněmu. Justiniánovy theologické snahy o reinterpetaci usnesení Chalkedonského sněmu byly pojmenovány neochalkedonismus nebo také justinianismus. Všeobecný sněm byl svolán roku 553 do Konstantinopole. Sněm použil jako základ pro svoji práci Justiniánův druhý dekret proti „třem kapitolám“. Justinián byl věřící a zbožný člen orthodoxní církve a snažil se chránit její dogmatické učení. Druhou stránkou jeho náboženské víry byla jeho filantropická práce pro potřebné občany jeho státu. Církev vždy oceňovala práci a osobnost císaře Justiniána a velmi správně ho včlenila mezi své svaté. Jeho památka je slavena druhého srpna v orthodoxní církvi do dnešních dnů.²⁶²

Císař Justinián I. Veliký se rozhodně snažil a málokterý panovník dokázal to, co on.

²⁶² GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great, the Emperor and the Saint*. Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s.189 – 202.

Použitá literatura

Primární literatura:

PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon. 1985. 379 s.

PROKOPIOS z Kaisareie. *Válka s Góty*. Praha: Odeon. 1985. 438 s.

PROKOPIUS. *Secret history*. Michigan: The University of Michigan Press. 1961. 150 s.

EUSEBIUS PAMPHILI. *Církevní dějiny*. Praha: Česká katolická charita. 1988. 225 s.

Sekundární literatura:

ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia. 1996. 529 s.

ISBN 80-200-0454-8.

DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad. 2003. 413 s.

ISBN 80-7021-409-0.

HAVLÍK, Lubomír. *Přehledné dějiny Byzance*. Brno: Rektorát UJEP. 1979. 140 s.

ALEŠ, Pavel. *Křesťanská církev v období všeobecných snemov. Církevní dejiny II*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta. 1995. 238 s. ISBN 80-7097-316-1.

BURCKHARDT, Jacob. *The Age of Constantine the Great*. London: Routledge. 1949. 385 s.
1. Vyd. 1852.

POHLSANDER, Hans A. *The Emperor Constantine*. Oxon: Taylor and Francis e – Library. 2004. 122 s. ISBN 0-203-62258-8.

EVANS, James Allan. *The Empress Theodora*. Austin: University of Texas Press. 2002.
142 s. ISBN 0-292-72105-6.

MAAS, Michael. *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*. Cambridge: Cambridge Companion on line. Cambridge University. 2006. 533 s.

BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Stěhování národů*. Praha: Vyšehrad. 2003. 413 s.
ISBN 80-7021-506-2.

SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*. Praha: Lexis Nexis CZ. Vyd. 2. 2004. 375 s.
ISBN 80-86199-89-4.

JEDIN, Hubert. *Malé dějiny koncilů*. Praha: Česká katolická charita. 1990. 146 s.

MEIER, Mischa. *Justinián. Život a vláda východořímského císaře*. Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2009. 187 s. ISBN 978-80-86818-88-7.

GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian The Great the emperor and saint*. Belmont: Institute for Byzantine and modern Greek Studies, 1982. 312 s. ISBN 0-914744-59-3.

Encyklopedie a slovníky:

Dictionary of the Middle Ages. Volume 7, Italian renaissance – mabinogi. New York: Charles Scribner's Sons. 1986. 704 s. ISBN 0-684-18169-X.

The Oxford Classical Dictionary. Oxford, New York: Oxford University Press. 1996. 1640 s. ISBN 0-19-8661 172-X.

Příruční slovník III. Praha: Academia. 1966. 959 s.

Seznam příloh

Příloha č. 1: hymnus vytvořený císařem Justiniánem I. Dodnes je při pravoslavné liturgii zpíván jeho hymnus *Jednorozený Syn a Slovo Boží*.²⁶³

Příloha č. 2: chrám Hagia Sofia v Konstantinopoli (dnešní Istanbul)

Příloha č. 3: klášter sv. Kateřiny, hora Sinaj

Příloha č. 4: Císař Justinián a jeho družina, mozaika, kostel San Vitale, Ravenna

Příloha č. 5: Císařovna Theodora se svým doprovodem, mozaika, kostel San Vitale, Ravenna

Příloha č. 6: Mapa území Východořímské říše za vlády Justiniána I.

²⁶³ GEROSTERGIOS, Asterios. *Justinian the Great the Emperor and Saint*. Belmont: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies. 1982, s. 1.

<http://azbyka.ru/bogoslužhenie/liturgiya/lit02.shtml>

GORAZD, pravoslavný biskup český a moravskoslezský. *Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů pravoslavné církve*. Vydání 2. Praha: Pravoslavná církev v Československu. 1951, s. 192.

Summary

Doba vlády byzantského císaře Justiniána I., 527 – 565

The Reign of the Byzantine Emperor Justinian I., 527 – 565

Ing. Jaroslava Žaludová

Emperor Justinian dominates the history of the Mediterranean world in the sixth century. Justinian's most lasting achievement, was his legal reform. The law code, the Digest, the Institutes formed the basis of European law. Prefaces of Novels give us a vivid insight into Justinian character. He was despotic, but at the same time he believed that he was working for general good of his subjects.

The archeological remains are impressive. In Istanbul, as Constantinople is known today, Justinian's churches of Hagia Sofia, Hagia Eirene and Saint Sergias and Bacchus are still standing. The monastery of Saint Catherine on the Mount Sinai is still standing too.

His natural religiosity and his theological education elevated him to the rank of a profound theologian. His intervention in the affairs of the Church was based on the excellent principle of agreement – symphonia, which constituted a long tradition in the Church and State.

The main goal of Justinian religious policy was the unification of all Christians in one faith, Orthodoxy. Through Justinian's endeavors and diplomatic proficiency, the Akakian Schism between Churches of Rome and Constantinople was healed. Justinian occupied himself, particularly, with monophysites, who reject the Fourth Ecumenical Synod. Therefore, a plan should be formulated, which on the one hand, would not diminish the authority of the Synod of Chalcedon and, on the other hand, would satisfy the Monophysites who opposed it.

The General Synod was convoked on the 5th of May, 553, in Constantinople. The „Three Chapters“ were condemned. The fact that thirteen anathemas of the decree of Justinian are included among the fourteen anathemas of the Synod does not imply that it decided to follow the imperial will but simply that Justinian's theology coincided with the faith of the bishops of the Synod. The Synod condemned Pope Vigilius as well. In spite of the prevalence of the unifying theology of Justinian, the Monophysites insisted steadfastly on their heresy.

One of the other consequences of the religious beliefs of the Emperor was his great philanthropic work for the needy citizens of his State. The Church has always appreciated the work and the personality of Justinian and very justly included him among its Saints. His memory is celebrated on the 2nd of August throughout the Orthodox till this days.

Přílohy

Příloha č. 1

Ο Μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀθάνατος ὑπάρχων καὶ καταδεξάμενος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκοθῆναι ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἀτρέπτως ἐνανθρωπήσας, σταυρωθεὶς τε, Χριστὲ ὁ Θεός, θανάτῳ θάνατον πατήσας, εἰς ὧν τῆς Ἁγίας Τριάδος, συνδοξαζόμενος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, σῶσον ἡμᾶς.

Единородный Сыне и Слове Божий, Безсмертен Сый и изволивый спасения нашего ради воплотиться от Святыя Богородицы и Приснодевы Марии, непреложно вочеловечивыйся, распныйся же, Христе Боже, смертию смерть поправый, Един Сый Святыя Троицы, спрославляемый Отцу и Святому Духу, спаси нас.

Jednorozený Synu a Slovo Boží, nesmrtelný, jenž jsi ráčil pro spasení naše přijati tělo od svaté Bohorodice a vždycky Panny Marie i státi se bez proměny člověkem, jenž jsi ukřižován byl, Kriste, Bože náš, a smrtí smrt jsi potřel, jeden jsoucí ze svaté Trojice, s Otcem i Svatým Duchem spoluslavený, spasiž nás.

Příloha č. 2



Příloha č. 3



Příloha č. 4



Příloha č. 5



